

RIIGIKOGU

2. istungjärk.

Protokoll nr. 51 (31).

1923. a.

Sisu: 1. Päewakorra wastuwõtmine. — 2. Eesti-Läti täiendawa piirilepingu kinnitamise seadus — I lugemisel. Wastu wõetud. — 3. Eesti-Läti wastastikuste nõudmiste õiendamise kokkuleppe kinnitamise seadus — I lugemisel. Wastu wõetud. — 4. Eesti-Läti majandus- ja tolliuniooni eellepingu kinnitamise seadus — I lugemisel. Wastu wõetud. — 5. Sadamamaksude kohta käiwa Eesti-Läti wahelise konwentsiooni kinnitamise seadus — I lugemisel. Wastu wõetud. — 6. Eesti-Läti kaitseliidu lepingu kinnitamise seadus — I lugemisel. Wastu wõetud. — 7. Eesti ning Daani-Islandi wahel kaubanduslikkude wahekordade korraldamiseks 7. sep. 1923 a. wahetatud nootede kinnitamise seadus — II lugemisel. Wastu wõetud. — 8. Seaduseelnõu tollitariifide maksmapanemise kohta — päewakorral. — 9. Aktsiapankade ja kindlustusseltside põhikapitaali alammäära kindlaksmääramise seaduseelnõu — päewakorral. — 10. Riigi 1924 aasta eelarwe — päewakorral.

II Riigikogu koosolek 11. detsembril 1923 a. kell 5 p. l.

Kokku on tulnud 90 Riigikogu liiget.

Koosolekut juhatab esimees **J. Tõnisson**.

Sekretäri kohal sekretäär **T. Kalbus**, pärast abisekretäär **J. Wain**.

Walitsuse looshis: Riigiwanem **K. Päts**, wälisminister **Fr. Akel**, rahaminister **G. Westel**, kaubandus-tööstusminister **B. Rostfeld**, haridusminister **A. Weiderman**.

Wälisesitajate looshis: Läti saadik Eestis **J. Seskis**, Soome saadik Eestis dr. **R. Holsti**.

P ä e w a k o r d:

1. Sadamamaksude kohta käiwa Eesti-Läti wahelise konwentsiooni kinnitamise seadus — Eesti-Läti waheliste lepingute läbiwaatamise komisjoni ettepanek.

2. Eesti-Läti majandus- ja tolliuniooni eellepingu kinnitamise seadus — Eesti-Läti waheliste lepingute läbiwaatamise komisjoni ettepanek.

3. Eesti-Läti kaitseliidu lepingu kinnitamise seadus — Eesti-Läti waheliste lepingute läbiwaatamise komisjoni ettepanek.

4. Eesti-Läti wastastikuste nõudmiste õiendamise kokkuleppe kinnitamise seadus — Eesti-Läti waheliste lepingute läbiwaatamise komisjoni ettepanek.

5. Eesti-Läti täiendawa piirilepingu kinnitamise seadus — Eesti-Läti waheliste lepingute läbiwaatamise komisjoni ettepanek.

6. Eesti ning Daani-Islandi wahel kaubanduslikkude wahekordade korraldami-

seks 7. sept. 1923 a. wahetatud nootede kinnitamise seadus — II lugemisel.

7. Seaduseelnõu tollitariifide maksmapanemise kohta — Eesti sotsiaaldemokraatliku tööliste partei Riigikogu rühma ettepanek.

8. Aktsiapankade ja kindlustusseltside põhikapitaali alammäära kindlaksmääramise seaduseelnõu — Riigikogu liigete J. O. Rütli ja J. Holberg'i ettepanek.

9. Riigi 1924 aasta eelarwe — Wabariigi Walitsuse ettepanek.

Koosolek algab kell 5.10 min.

1. Päewakorra Juhataja J. Tõnisson: Awan Riigikogu koosoleku. Päewakord on Riigikogu liigetele kätte saadetud.

J. Laidoner (põl.): Teen ettepaneku 5 päewakorra-punkt wõtta esimeseks, 4 punkt wõtta teiseks, 2 — kolmandaks, 1 — neljandaks, 3 — wiierendaks. Need on kõik üks komplekt Eesti-Läti lepinguid, millel on oma kindel järjekord, ja ainult siis tulewad wiimased wastu wõtta, kui esimesed on wastu wõetud ja kui esimesed ei saa wastu wõetud, siis ei saa ka wiimaseid wastu wõtta.

Juhataja J. Tõnisson: Päewakorra kohta on ettepanek tulnud rkl. Keerdo poolt esimeseks päewakorrapunktiks wõtta komisjonide täiendawad walimised. Teiseks on rkl. Laidoner'i ettepanek — muuta päewakorra-punktide järjekorda järgmiselt:

päewakorra-punkt 5 wõtta esimeseks,	
„ „ 4 „ teiseks,	
„ „ 2 „ kolmandaks,	
„ „ 1 „ neljandaks,	
„ „ 3 „ wiierendaks,	

Asun rkl. Keerdo ettepaneku hääletamisele. (Hääletatakse, loetakse hääli.) Rkl. Keerdo ettepaneku poolt on 18 häält, vastu 37 häält, sellega on ettepanek tagasi lükatud.

Panen rkl. Laidoner'i ettepaneku hääletamisele. (Hääletatakse.) Nähtava enamusega on rkl. Laidoner'i ettepanek vastu võetud, — seega on päewakord vastu võetud muudatusega wiie esimese päewakorrapunkti järjekorras.

2. Eesti-Läti täiendawa piirilepingu kinnitamise seadus — I lugemisel.

Eesti-Läti waheliste lepingute läbiwattamise komisjoni aruandja **O. Strandman**: Lugupeetud Riigikogu liikmed! Praegu on ette pandud 5 lepingut, mis peawd korraldama meie wahekorda meie naabriga, Läti-maaga. Kuna need lepingud üksteisega seotud on, siis on loomulik, et kõigi nende kohta üldiselt sõna wõetakse. Kuna härra wälisminister minu teada Riigikogu juhatusel sellekohast soowi on awaldanud, siis ei pea mina mitte tarwilikuks praegu esimese lepingu juures peatada, enne kui härra wälisminister oma seletust Riigikogule andnud ei ole.

Wälisminister **Fr. Akel**: Härrad Riigikogu liikmed! Wabariigi Walitsuse poolt on Riigikogule esitatud 5 seaduseelnõu, mis käiwad Eesti-Läti wabariikide wahel hiljuti sõlmitud lepingute kohta. Need lepingud on: 1) Eesti-Läti täiendaw piirileping, 2) Eesti-Läti wastastikuste nõudmiste õiendamise kokkulepe, 3) sadamamaksude ühtlustamise leping, 4) Eesti-Läti esialgne majanduse- ja tolliuniooni eelleping ja 5) Eesti-Läti waheline kaitsekokkulepe.

Enne, kui Riigikogu asub nende seaduste arutamisele, mis tänase koosoleku päewakorda on wõetud, lubatagu mulle lühidalt ära tähendada Wabariigi Walitsuse seisukoht, mis oli aluseks nende lepingute sõlmimise juures. Minu härrad! Iga walitsuse, erilisel määral muidugi rewolutsiooni tagajärjel tekkinud uute riikide sise-, kui ka wälispoliitiline ülesanne on riigi iseseiswuse ja rippumatuse kaitsmine, ehk nagu meie põhiseaduses on öeldud — „riigi wälise puutumatus eest hoolitsemine“. See on siis õieti ülesanne, mille ümber õige tähtsal määral grupeer-

ruwad ja millele teatawal määral koordineeruwad teised riiklikult tähtsad huwid. Loomulik, et see ka meie juures teisiti olla ei wõi, sest et rahwas oma kätte wõidetud wabadust on walmis iga hinna eest kaitsma ja ohwriks tooma oma wiimase. Seda seisukohta tunnistawad, ma arwan, ka kõik riiklikul alusel seiswad Riigikogu rühmad omaks. On selge, et riigikaitses tuleb tugeneda esimeses jones oma enese jõu peale, olgu see jõud suur ehk wäike. Ja sellepärast on loomulik, kui riik ja rahwas oma julgeolekut, oma enesekaitset katsub kindlustada, ohwerdades selleks kas wõi ülejõukäiwaid samme. Teisest küljest on aga kindel, et wäiksed rahwad ka kõige suurema jõupingutuse juures ei jõua sammu pidada suurte riikidega, kui wiimased mõtlewad nende vastu sõda alustada. Selleks ei ulata oma jõud ka suurema pingutuse juures mitte, selleks tuleb otsida teisi teid, tuleb kindlustada oma julgeolekut toetuslepingute läbi, mida sõlmitakse teiste riikidega. Weel wõiks arwesse tulla riigi neutraalseks kuulutamine, kuid see ei ole mitte nii kergesti teostataw, kui tee, mida enne siin ära tähendasin. Nüüd on aga kõigile teada, et just suur ilmasõda on liikuma pannud mõtte, mis tahab rahwastelt ära wõtta ehk wähemalt wähendada nende enesekaitseks määratud kulusid ilma, et selle juures kannataks nende riiklik julgeolek. Üks ilmasõja, kui nõnda ütelda wõib, suurtest saawutustest on püüd, mille omaks on wõtnud peaaegu kõik kultuurimaad ja rahwad, nimelt püüd ära hoida sõja lahtipuhkemist rahwaste wahel. Ei taheta enam nii kerge käega sõda wälja kutsuda, teades, et uue aja sõjatehnika paratamata kaasa toob seisukorra, mis isegi wõitja poole kaotajaks teeb, majanduslikkudeks ja kultuurilisteks otstarbeteks määratud wäärtusi häwitades, nimelt aga rahwa elujõu hukkamise läbi, mida nõuab isegi wõidurikas sõda. Selle mõtte teostajaks on saanud rahwasteliit, kes, nagu teada, ja nagu waremalt siit kohalt on seletatud, on oma ülesandeks seadnud mitte üksi rahwaste wahel tekkinud konflikte rahulikul teel lahendada, waid luua wahekorra, mille kaudu võimalik wähendada sõjahädaohtu, ja nimelt üldise sõjawäe wähenduste ehk relwastuste wähenduse, eriti aga wastastikuse garantii ehk toetuslepingu sõlmimise näol. Nagu siit kohalt omal ajal rkl. Laidoner'i poolt pikemalt juba seletatud, on

neljanda rahwasteliidu täiskogu koosolekul läinud septembrikuul wastu wõetud wastastikuse toetuslepingu kawa, mis nüüd ka Wabariigi Walitsusele seisukoha wõtmiseks on kätte saadetud. Ei ole siin koht, et üksikajaliselt peatada selle lepingu kawa sisu juures. Nii palju wõiks aga tähendada, et see üldine relwastuste vähendamine, nagu see rahwasteliidu pakti 8 paragrahwis on ära tähendatud, rahu alalhoidmiseks parema abinõuna on ülesse seatud, mis aga kahjuks ei anna riikidele küllalt rahuldawat tagatist. Sarnasteks tagatisteks wõiks olla rahwastewaheline üldine kaitseleping, millega siis wõiks liituda iga riik ja mis kohustaks liiduosalisi riigile, kes sõjahädaohtu satub, ilma, et ta ise oleks seda wälja kutsunud ehk prowotseerinud, abi andma. Wälja minnes selle juures puhtpraktilisest seisukohast ja tegeliku poliitika nõuetest, wõeti toetuslepingu kawasse üles täiendawate ehk regionaalsete kaitselepingute sõlmimise wõimalus, mida sõlmiks geograafiliselt ühesugustes tingimustes olewad riigid, kuid ainult sel tingimusel, kui need lepingud registreeritakse rahwasteliidu poolt, nimelt kui nad wastawad üldistele toetuslepingu kawadele.

Täies teadmises asudes sellele seisukohale, et riigikaitse ja julgeolek üks esimestest Wabariigi Walitsuse kohustest on ja teisest küljest, et see kaitse rahwale suure ainelise koorma peale paneb, mille vähendamine samuti Wabariigi Walitsuse tõsine mure olema peab, on Wabariigi Walitsus riigi rajamise päewist saadik oma välispoliitikas kindla sihina üles seadnud liitumise naaberriikidega wastastikuseks kaitseks. Just Eesti riigitegelaste keskel on Balti liidu mõte elawat wastukaja, algatust kui ka südi toetust leidnud. On kindlale äratundmisele jõutud, et Balti riikide pea sarnane geograafiline seis ja ühine ajalooline kuuluwus kui ka lähema minewiku sündmused lasewad oletada hädaohtu, mille wastu üksiku jõud kuigi kaugele ei ulata, kuna aga ühendatud jõud ja ühine siht siiski õige palju kätte saada wõimaldawad. Loomulik, et nendes püüetes ei olnud jutt mingisugustest agressiiwsuse plaanidest.

Nii on siis Eestis elawalt tuntud liitumise tarwidust teiste naaberriikidega ja paistis, et just Balti riigid oleks nagu predestineeritud nende regionaalsete lepingute loomiseks, millest eelpool jutt oli. Aastat kolm tagasi hakati Balti liidu loo-

miseks tegelikka samme astuma ja kui märtsikuul 1922 aastal nõndanimetatud Warssawi leping alla kirjutati ja Riigikogu poolt kinnitati, siis näis, et see mõte üldjoontes enam-wähem teostatud on. Kui aga nimetatud leping ühe lepinguosalise äraütlemise tõttu nii nagu õhku rippuma jäi, siis ei lastud seda mõtet mitte langeda, ei maetud teda mitte maha waid arwati, et eestkätt tuleks majandusliikkude suhete arendamisele naaberriikide wahel asuda, et selleläbi kergendada ja hõlbustada ka neile riikidele, kel see senni wast sisepoliitika tõttu wõimalik polnud, poliitilise lepingu sõlmimist. Teisest küljest katsuti jõudu mööda kaasa tõmmata rahwasteliidu segakommisjonis, mis oli asutatud selleks, et wälja töötada toetuslepingu kawa. Meie riik, kui ka teised naaberriigid on selle segakommisjoni töödest Soome saadik härra Holsti kaudu osa wõtnud. Tuli otsusele, et poliitilised lepingud elujõulised ja püsiwad suudawad olla õieti siis, kui nad baseeruwad lepinguosaliste majandusliikkude huwide kooskõlastamise peal ja teiseks, kui need lepingud kõwendawad rahwastewahelise usalduse tunnet. See oli ja on rahwasteliidu püüete peatingimuseks ja selles sihis on ka Balti riigid korduvalt tegewad olnud. Kuna Balti liit oma soowitawas ulatuses, Soomest kunni Poolani mitte nii kergesti teostataw ei olnud ja seda meist mitte ärarippumatel põhjustel, siis tuli asuda liidu sõlmimisele vähemas ulatuses nimelt Eesti ja Läti wahel. Sellel liidul wõisid eestkätt kaks head külge olla. Esiteks olid selleks mõlemil maaosalise kokkukuuluwuse poolest head eeldused olemas ja teiseks, mis küllalt tähtis, ei wõinud see kokkulepe ehk liit arwatawasti kedagi kolmandat ärritada ega irriteerida. Ma ei arwa siin üksi meie idanaabrit, kellega head wahekorda alal hoida meil kui ka Lätil wäga tähtis. Liidul enesel meie ja Läti wahel oli suur tähtsus, kuna ta mitte ei aidanud kahe lepinguosalise kaitsejõudu summeerida, waid arwatawasti seda mitmekordseks teha. Selleks, et saawutada kaugeleulatawat ja püsiwat liitu Lätiga, mille sihiks riigikaitse, tuli üksikute astmetena lõpu-sihi poole lahendada ka kõik need teised küsimused, mis Riigikogule lepingutena esitatud. Tuli wõtta terwet küsimustekogu terwikuna, millest iga üksik omaette wõetuna, oleks wõinud leida ka teistsuguse lahendamise, kui sellel küsi-

muste kogul oleks puudunud ühine nime-taja. Selle küsimustekogu waral on nüüd tahetud ära otsustada kõiki neid küsi-musi, mis tekkinud Eesti ja Läti wahel. Seda oli esimeses reas väga tülikas ja kauakestew piiriküsimus, mis kogu aeg õieti piiritüli on olnud. Sel alal on saa-wutatud kompromiss, mis küll ühte ehk teist poolt kõikkülgselt rahuldada ei suuda, kuid millega siiski leppida tuleb. Eesti riik on wäikene riik ja sellepärast iga jalatäis maad meile kallis. Samuti on väga tähtis, et meil piiride suhtes etno-graafiline põhimõte kindlalt läbi wiidaks, et kõik eestlased kuuluksid Eesti riigi külge. Peab ütlema, et need väga täht-sad põhimõtted on, kuid tegelikus elus ei ole need igakord mitte realiseeritawad, vähemalt mitte oma täies ulatuses. Wõi-wad seisukorrad tekkida, kus ühest ehk teisest põhimõttest tuleb kolmanda põhi-mõtte pärast enam ehk vähem kõrwale kalduda. Lähemad seletused piiri enese kohta wõiksid järgneda, kui Riigikogu liikmed oma seisukohta walitsuse poolt esitatud eelnõu ja lepingute kohta awal-danud. Niisama tuli lõpetada wastasti-kuste arwete õiendamise küsimus. Ar-wete õiendamine on pärit neilt päewilt, kui Eesti sõjalist abi andis õige raskes seisukorras olewale naaberriigile — Lätile, missugust abi Läti walitsus kõrgelt hindab ja õiglaselt tunnistab. Majandus-likkude suhete elustamiseks on sõlmitud kokkulepe ehk preliminäärleping, mille siht on majanduslik liginemine nii tihe-dalt, kui Eesti huwid seda lubawad. Uute ja edaspidi sõlmitawate lepingute üles-anne on seda liginemist eluga lähemalt kooskõlastada. Samas sihis on saawuta-tud kokkulepe sadamamaksude ühtlusta-mise asjus. Need wiimased nimetatud majanduslikud lepingud loowad, minu arust, loomuliku baasise ja esitawad ene-sega tarwiliku eelduse, ilma milleta küll poliitiline leping kahe maa wahel ei saa küllalt kaugeleulatawa tähtsusega olla. Ja nüüd lõpuks, Eesti-Läti waheline kaitse-liidu lepingu kinnitamise seadus, kui läi-nud Eesti-Läti konwerentsi, nõnda ütelda, domineeriw küsimus, mis meid si-suliselt kõige rohkem huwitas ja nimelt just neil põhjustel, millest eelpool jutt oli. Nagu mul juba eelpool oli wõimalus ära tähendada, on Balti riikide poliitiline ühi-nemine meie wälispoliitika aktuaalne siht, kuid hoolimata korduwatest nõupidamis-dest nende riikide wahel, ei ole see mõte

weel mitte teostunud, olgugi, et sinna poole sihitud püüded õige elawad on ol-nud ja Balti liidu mõte oma täies ulatuses ei ole mitte kõrwale heidetud, waid just ümberpöördult, selle mõtte osaliseks teos-tamiseks ja faktiliseks elustamiseks on Eesti ja Läti, kui lähemad naabermaad tahtnud luua esialgse tuuma, mille üm-ber siis kergemini koonduks teised Balti riigid, kui nad seda tahawad. Sellega on siis lahendatud terwe rida Eesti ja Läti wahel tekkinud küsimusi, et wahe-korrad selgeks saaksid ja midagi ei takis-taks luua niisugust kaugeleulatawa täht-susega lepingut, nagu seda on kaitse-kokkulepe, mis sõlmitud mõlema riigi julgeoleku kindlustamiseks. Ühtlasi on see ka kõigiti kooskõlas rahwasteliidu nõuetega ja see on, arwan mina, väga suur pluss ja nimelt, et see kaitseleping on sõlmitud kooskõlas rahwasteliidu maksimidega, ja äratub ja kõwendab tingimata meie wastu rahwuswahelist usal-dust, nagu minul põhjust seda oletada on. Ühes sellega väheneb meie sõjahäda-ohu ja selle järelusena wõib tulewikus väheneda meie riigikaitse raske koorem, eriti siis, kui rahwasteliidus on wastu wõetud üldise relwastuste vähendamisel tugenew wastastikuse toetusleping.

Juhataja J. Tõnisson: Sõna on aruandjal wäljaspool järjekorda.

Aruandja O. Strandman: Et küll ajakirjanduses ja eriti Riigikogu kom-misjonis piiriküsimust laialt seletatud, on siiski minu, kui aruandja kohus, ehk küll lühidalt, Riigikogu liigetele, kes komis-jonist osa wõtnud ei ole, ära seletada, milles siis praeguse lepingu sisu seisab.

Kõigepealt pean tähendama, nagu teie sellest kaardist näete, nii palju kui teda eemale näha on (näitab kaart), et Charlottenburg'ist kunni Wene piirini siinamaale Eesti ja Läti wahel lepingu wõi mõnel muul teel kindlaksmääratud piiri ei olnud. Oli piir, mis oli määratud kind-laks Eesti-Wene rahulepingu põhjal We-nemaaga, kuid mitte Lätiga, kes sellest rahulepingust osa ei wõtnud, kuid ise Wenemaaga eraldi rahulepingu sõlmis. Seda piiri nemad ei tunnustanud. Siin oli peajasjalikult küsimuse all Laura maa-kond, Laura maakonna asjus, see on Charlottenburg'ist kunni Wene piirini, on nüüd Eesti ja Läti wahel piiri asjus kokku lepitud. (J. Reesen (wäljasp. rhm.):

See on kubermang!) Teil on, wõib olla, ka wäike maakond kubermanguks, see on nii, kuidas inimene selle peale waatab ja Teie ise ehk olete maailma keskpunktiks. See piir on nü aetud, et Laura maakonnast lõuna osa on läinud Läti külge. Selles osas elab arwatawasti natukene üle tuhande Wene soost elaniku ja wõib olla kunni 1000 lätlasti, aga eestlasi ainult 5—6 perekonda. Selle osa idapoolses jaos on Kudepi jõgi ja selgub, et meie tegelik piir ei ole nii läinud, kui Eesti-Wene rahulepingus ette on nähtud, waid seda on jõe mööda aetud, kuna rahulepingu põhjal see piir oleks pidanud otsejoonena minema, ja sellepärast jõeäärased maad, mis wõrdlemisi head maad olla, igatahes meile mitte ei kuulunud. Selle lepingu põhjal tuleb meil ära anda Lätile üks osa metsi ja elanikkude arw on seal, nagu ma juba tähendasin, umbes kaks ja pool tuhat. Selles peasjalikult seisabki selle lepingu sisu, mis Riigikogu liigetele ratifitseerimiseks ette on pandud. Teised on üksikud küsimused, mis lahendawad seda, kuidas läbikäimine piiripeal on ja kuidas tulewikus piiri teed peawad mõlemite riikide wahel kasutamiseks olema ja nõnda edasi, ning lõppude lõpuks suur hulk tehnilisi määrusi, kuidas seda piiri ajada tuleb. Kui seda lepingut waadata, siis paistab, nagu oleks meie selle lepingu üksi lätlaste kasuks teinud, sest meie oleme suure osa territooriumist ära annud. Nii tuleks see leping meile kahjulikuks pidada. Kuid ühes selle lepinguga on Lätiga tehtud protokoll esimesel nowembril 1923 a. Tallinnas Eesti ja Läti piiride küsimuse asjus ja see protokoll annab Eestile teatawa kompensatsiooni, selle eest, et meie Lätile Laura maakonna oleme ära annud. Nimelt on lugu nii, et kui omal ajal Tallentsi piir tõmmati Pärnu lahest kunni Charlottenburg'ini, siis oli ette nähtud piirijamise komisjon, kes pidi piiri tegelikult natuuras koha peal ära määrama ja maksma panema. Tegelikult piirijamise puhul oli wäga palju küsimusi, mis üldist rahulolematust Eestis sünnitas sellepärast, et suur hulk Eesti talusid oli Lätile läinud, ning üksikutes kohtades Eestile läbikäimistee oli sulutud. Ja kui nüüd praegune leping paistab Eesti kahjuks tehtud olewat, siis on see protokoll, mis ühes lepinguga alla kirjutatud, rohkem Eesti kasuks tehtud. Seal on üksikud talud, üksikud külad

Eestile kuuluwaks tunnustatud ja mis kõige tähtsam, see kuulus tee, mis ühendab Walga linna Wiljandi maakonnaga, see on Eestile antud, nõnda et need elanikud, kes Walgas käima peawad, nüüd seda teed tarwitada wõiwad ja nendel ei pruugi ringi sõita. Sisuliselt tuleb wälja, et meie oleme küll suure hulga maad Lätile andnud, kuid meie oleme selle wastu niisugused olulised... (W. Linnamägi (kristl.): Peab ennast millegagi trööstimä!) Mis Teie ütlesite? (W. Linnamägi (kristl.): Midagi! Naer. M. Laarman (põl.): Härra Linnamägi waimu mõtted!) Meie oleme wastu saanud kompensatsiooni. On suur hulk lepinguid sõlmitud ja need on meile suure tähtsusega ning nende läbi on tülid, mis kaemat aega Eesti ja Läti, kui naabrite wahel olemas olnud, teatawal määral, kui mitte lõpulikult lahendatud. Seda kõike on komisjon, keda määrati Riigikogu poolt lepingute läbiwaatamiseks, igatepidi läbi waadanud ja tema lõpuotsus on see, et kõigil neil põhjustel tuleb see leping soowitada Riigikogule wastu wõtta.

W. Grigorjew (wen.): Господа народные депутаты! Население Лавровской волости, той части, которая по новому соглашению отходит к Латвии, особенно русская часть населения, горячо протестует против новой границы в названной волости. Достаточно знать географическое положение, как вполне можно согласиться с протестом населения, ведь там с трех сторон огибает болото, через которое крайне трудно пробраться. Единственный свободный выход имеется только в сторону села Лавры, там и сосредоточены все культурные учреждения как-то: школы, гимназия, аптека, больница, всякого рода торговые заведения, наконец, для верующих церковь и кладбище; без этого единственного культурного пункта население жить не может. Вот отсюда и вытекает протест населения. Что касается того заверения, что будет предоставлено свободное передвижение, этому население плохо верит. И это вполне понятно. Ведь известно нам всем, что за последнее время часто случается так, что самые, кажется, очень устойчивые документы превращаются в ненужные клочки бумаги. Вот чего население боится. В виду этого русская фракция вносит предложение сдать проект о границах обратно в комиссию для того, чтобы найти соответствующий выход.

Juhataja **J. Tõnisson:** Lõpuna on aruandjal.

Aruandja **O. Strandman:** Rkl. härra Grigorjew'i ettepanek — üht küsimust anda komisjoni tagasi, on täiesti wastuwõtmatu, sest kui Riigikogu peaks asuma seisukohale, et härra Grigorjew'il õigus on ja et meie Laura osa ei saa Lätimaale ära anda, siis on ju, nagu härra välisminister seletas ja nagu meil kõigil teada on, terve leping ja mitte ainult see leping, waid kõik wiis lepingut, mis Läti maaga sõlmitud, tühjaks tunnustatud, sest välislepinguid ei saa parandada, neid ei saa parandatud teel ratifitseerida, need tulewad kas täielikult ratifitseerida ehk tagasi lükata.

Mis sisuliselt härra Grigorjew'i arwamistesse puutub, siis on asi nii, et teatawad raskused Laura elanikkudel tulla wõiwad. Kuid üks tähtsamatest punktidest on punkt nr. 4, kus on öeldud, et piiriteed saawad elanikkudele wastastikku wabaks kasutamiseks, siis on siin just nii mõeldud, et neis maaosades, mis meie Lätilt saame ja mis meie Lätile anname, et piiri elanikud oleksid täiesti kindlustatud, et nad piiriäärseid teid kasutada wõiwad. Just samasugune lugu nagu Lauras, on ka Laates ja seal on samasugused kindlustused antud elanikkudele, ühelt poolt eestlastele ja teiselt poolt lätlastele.

See kartus, et seda piirilepingut ei hakata pidama, ei ole praegusel korral sugugi põhjendatud. Ja kui tulewikus peaks piirileping tühjaks tunnustatama, siis wõiks see juhtuda, kui Eesti ja Läti wahel sõda peaks tulema, kuid sõjaajal kaotawad piirid täiesti oma tähtsuse, siis astub õiguse ja lepingu asemele sõjaline jõud ja selleks ajaks meie lepinguid ei tee. Seda muidugi nende lepingute juures ei saagi arwesse wõtta ja sellepärast ma komisjoni nimel selle ettepanekuga ei saa ühineda. Härra Grigorjew oli ka komisjoni liige ja seal oli tal wõimalus oma põhjendusi ette kanda ja ta tegi ka seda. Jään oma eelmise ettepaneku juurde ja palun seda seadust I-sel lugemisel wastu wõtta.

Juhataja **J. Tõnisson:** Esimeses järjekorras ma panen hääletamisele rkl. Grigorjew'i ettepaneku. Ettepanek käib järgmiselt: Eesti-Läti täiendawa piiri kinnitamise seadus komisjoni tagasi

anda. (Hääletatakse.) Ettepaneku poolt on antud 13 häält ja wastu 52 häält, sellega on rkl. Grigorjew'i ettepanek tagasi lükatud. Nüüd tuleb hääletamisele komisjoni aruandja poolt komisjoni nimel tehtud ettepanek, seadust I lugemisel wastu wõtta. (Hääletatakse.) Ettepaneku poolt on 59 häält, wastu 11 häält, sellega on seadus I lugemisel wastu wõetud.

3. Eesti-Läti wastastikuste nõudmistete õiendamise kokkuleppe kinnitamise seadus — I lugemisel.

Eesti-Läti waheliste lepingute läbiwõetamise komisjoni aruandja **J. Märtson:** See seadus on üks tähtsamatest nendest ettetoodud seadustest. Ilma selle seaduse wastuwõtmiseta on meil raske, peaaegu wõimatu teisi seadusi majanduse, tolliuniooni ja kaitseliidu alal sõlmida. Meil oli juba 1919 a. juulikuul Läti-Eesti wahel leping sõlmitud, mille järele Läti oli kohustatud kõigi Eesti ülemjuhatusel all olewa relwastuse ja warustamise eest ja Läti wägede ülespidamise eest kõik kulud tagasi maksuma wõimalikult natuuras, rahasummad rahas, mitte hiljem, kui Lätil välislaen saab realiseeritud. Sel põhjusel kutsuti kokku 1922 aastal koosolek, kus see sõja operatsioonide nõudmine ette pandi. Aga seal tekkis meil wastolu, sest Läti esitaja seletas ja tõlkis seda § 9-dat, mis lepingu järele meil oli, teisiti ja meie esitaja teisiti. Sellega ei wõidud siis kokkuleppele jõuda, sellepärast tuli sel wiimasel koosolekul see seadus arutusele. Siis tuli meil seda kahes jaos arutada: moraalne abi ja rahaline toetus, materjaalne toetus. Nagu siin Riigikogu liigetele kättesaadatud seaduses näha on, on Läti walitsus kohustatud maksuma Eesti walitsusele 30.000.000 Emk. Eesti sõja inwaliidide ja nende perekondade toetamiseks. Ära nähes, et meil wäga raske kokku leppida oli sellepärast, et esitatud oli Läti walitsuse poolt 31 miljoni kuldfrangi peale nõudmine ja Eesti walitsuse poolt oli 25 miljoniline kuldfrangiline ja 3-miljoniline eestimargaline nõudmine. Need nõudmised arwati küll Lätimaale rasked tõendada olewat, mille tõttu kokkuleppe õige raske küsimus pidi olema. Kuid sellekohases komisjonis lepitati siiski kokku nii, et Läti walitsus oli nõus maksuma meile

30 miljonit Eesti marka ja peale selle loobuavad mõlemad pooled, see on Eesti ja Läti walitsus edaspidistest wastastikustest nõudmistest ja neil alustel kirjutati mõlemite välisministrite poolt leping alla. 30. nowembril Riigikogu poolt nende lepingute läbiwaatamise komisjon kaalus käesolewa lepingu läbi ja tunnustas teda wastuwõetawaks. Seda arwesse wõttes teen mina komisjoni nimel ettepaneku käesolewat seadust ilma muudatusteta esimesel lugemisel wastu wõtta.

Juhataja J. Tõnisson: (Hääletatakse.) Nähtawa enamusega on seadus I lugemisel wastu wõetud.

4. Eesti-Läti majandus- ja tolliuniooni eellepingu kinnitamise seadus — I lugemisel. Eesti-Läti waheliste lepingute läbiwaatamise komisjoni aruandja **J. Kuk:** Lugupeetud

Riigikogu liikmed! Eesti-Läti majandus- ja tolliuniooni eelleping on oma peaosas harilik kaubandusleping, nii kui neid Riigikogu on terwe rea teiste riikidega kinnitanud. Tema esimesed paragrahwid käsitawad mõlema riigi kodanikkude õigusi teise riigi territooriumil ja on enamsoodustuse ning rahwusliku käsituse põhimõtete alusel. Järgmistes paragrahwides käsitatakse juriidiliste isikute õigusi ja kohustusi mõlemil maal jne. Lõpu- paragrahwides on lepingu ratifitseerimine ja kestus ette nähtud. Iseäralik paragrahw on selles lepingus ainult § 7. Tema on deklaratsioon, mis teatawaid kohustusi mõlema riigi kohta ette näeb ja mille eesmärk on wiia Eestit ja Lätit tolli- ja majandusuniooni. Selles § 7-es seisabki selle eellepingu pearaskus. Tema kohta pean tähendama, oli komisjonis kõige rohkem läbirääkimisi ja waidlusi. Meie teame, et ka ajakirjanduses ja nõupidamistel majandusnõukogus ja mujal on meie tööstuse ja kaubanduse ringkondade esitajate poolt ette toodud, et selle ühinemise peale kahelt seisukohalt wadata tuleb. Üks jagu meie tööstust ja kaubandust näeb ühinemisest tolliunioonis kasu, kuna teine osa näeb aga selles oma kahju. Käesolew leping iseenesest ei näe weel tollipiiride ärakaotamist Eesti ja Läti wahel, waid tema märgib ära need eelsammud, mis tolliuniooni loomiseks tuleb ette wõtta. Artikkel 7. ütleb

nimelt: „Majandus- ja tolliunioon teostatakse järgmisel wiisil:

1) Mõlemad walitsused nimetawad segakomisjoni pariteedi alusel, kes seab kokku kolme kuu jooksul, arwates käesolewa lepingu jõusseastumise päewast, ühise tollitariifi ja ühtlustatud tolliseadusandluse mõlema maa jaoks;

2) ühine tollitariif, mille wälja töötab nimetatud segakomisjon, ratifitseeritakse mõlema riigi kompetentsete asutuste poolt ja liidetakse lahutamata osana käesolewa lepingu lisaprotokolli näol;

3) niipea, kui ühine tollitariif mõlemal maal jõusse astub, wabastatakse mõlemate lepinguosaliste maade maasaadused, põllumajanduse ja tööstussaadused, peale käesolewa artikli p. 4 ettenähtud juhtumiste, teise lepinguosalise poole territooriumil kõigist sisse- wõi wäljaweo tollidest;

4) saadused, mis on riigi monopool ja saadused, mis alluwad aktsiisi- wõi kaudsetele maksudele, nagu piiritussaadused, siia arwates weinid, õlu, edasi pärm, tubak, tikud jne., ei saa käesolewa artikli p. 3 ettenähtud eesõigustatud korra osaliseks, enne kui seadusandlus riigi monopoolide ja kaudsete maksude kohta pole ühtlustatud sama segakomisjoni poolt ja enne kui erikokkulepe mõlema lepinguosalise poole seadusandlike asutuste poolt pole ratifitseeritud.

Nii nagu näete, on selles art. 7-das ette nähtud otsekohe peale lepingute ratifitseerimist segakomisjonide asutamine, kes tollitariifid ja tolliseadustiku ühtlustawad, ja kui üks kui teine on maksma pandud, kaotatakse ära kummagi maa omamaa saaduste kohta, mille lähem mõiste käesolewas lepingus ka ei ole weel ära määratud, sisse- ja wäljaweotollid. Kui nüüd arwesse wõtta, et Eesti lõunapoolne osa on Läti sadamatele ja Läti tööstustsentrumitele lähedamal, kui meie Eesti sadamatele ja tööstustsentrumitele, siis wõib õigustatult kahtlus tekkida, et see leping ühe osa Lõuna-Eestist Läti tööstuse ja kaubanduse mõju alla wiib ja selle läbi teatawal wiisil meie tolli sissetulekute kui ka meie tööstuse ja kaubanduse kohta oma mõju awaldab. Mina arwan aga, et kõiki neid wõimalusi tuleb sellel komisjonil ja walitsusel, kes järgnewaid lepinguid teeb, tõsiselt kaalumisele wõtta ja seda lepingut nii konstrueerida, et tema mõlemale maale ühewõrd

soodne ja kasulik oleks. Ei ole see muidugi kerge ülesanne, kuid seda tahtmist, mis mõlemal maal olemas majandusliku lähenemise kohta arwesse wõttes, leiab mina, et ka wõimalused ei puudu keskteed leida, mis selle tolliuniooni niihästi Eestile, kui ka Lätile wastuwõetawaks ja soodsaks teeb. Tolliuniooni kaudu saaks see majanduslik ühtlus, mis enne Balti maade wahel oli, jällegi uuesti üles ehitatud, aga juba nüüd kõigi osaliste oma wabal tahtmisel ja äramääramisel.

Läti-Eesti waheliste lepingute läbiwaatamise komisjoni nimel teen ettepaneku käesolewat seadust I lugemisel wastu wõtta.

Juhataja **J. Tõnisson**: (Hääletatakse.) Nähtawa enamusega on seadus I lugemisel wastu wõetud.

5. Sadamamaksude kohta käiwa Eesti-Läti wahelise konwentsiooni kinnitamise seadus — I lugemisel.

Eesti-Läti waheliste lepingute läbiwaatamise komisjoni aruandja **J. Kukk**: Sadamamaksude kohta käiwa Eesti-Läti wahelise konwentsiooni kinnitamise seadus on õieti esimene tegelik samm selle majandusliku koostöötamise teostamiseks, mida wast wastuwõetud majanduslik leping ette näeb. See leping määrab ühised sadamamaksud niihästi Eesti kui Läti sadamates. Sadamamaksud, nagu teada, wõiwad mõjuda ühe wõi teise sadamas käiwate laewade hulga ja kaubanduse peale. On wõimalik, et nüüd üks ehk teine riik oma sadamate maksupoliitikaga wõib kunstlikult transiit- kui ka otsekohest kaubandust oma poole tõmmata. Kui aga juba kord sellele teele on asutud, et Eesti ja Läti wahel majanduslikul alal mitte wõistlus ei walitseks, waid koostöötamine ja kooperatsioon, siis on loomulik, et niisugused kunstlikud ja lõppude lõpuks mõlemale poolele kahjulikud wõistlusabinõud aegsasti kõrwaldataks ja selles mõttes on sadamamaksude konwentsioon iseenesest mõlemale poolele soodne ja wastuwõetaw. See konwentsioon määrab selle miinimumi, mida kumbki pool, olgu see tuletornide maksudena wõi mõne teise sadamamaksuna, wõtma peab. Maksud määratakse kindlaks kuldfrankides, mille kursi mõlema riigi rahaministril kindlaks

määravad Londoni börse hindade järele. Tuletorni maksud loetakse õiendatuks kumbagis riigis, kui laew on need ühe riigi sadamas ära õiendanud. Teised maksud õiendatakse iga sissesõidu puhul ja jääwad selle riigi sissetulekuks, kus nad makstud. Ainukene lahtiseksjäänud maks on jäämurdjate pealt. Siin on Riia ja Tallinna jääolud ja sadamaolud niiwõrd lahkuminewad, et ei oleks mitte otstarbekohane maksu kindlaks määrata. Seda wõiwad mõlemad riigid wabalt määrata.

Tallinna ja Riia on pandud käesolewa lepinguga waba wõistluse alusele, kusjuures kumbki oma looduslikkude ja tehniliste sisseseadetega wõistelda wõib, ilma et siin ükski pool saaks ette heita mitte õiget konkurentsi sadamamaksude kaudu.

Komisjoni nimel teen ettepaneku seda seadust I. lugemisel wastu wõtta.

Juhataja **J. Tõnisson**: (Hääletatakse.) Nähtawa enamusega on seadus I lugemisel wastu wõetud.

6. Eesti-Läti kaitseliidu lepingu kinnitamise seadus — I lugemisel.

Eesti-Läti waheliste lepingute läbiwaatamise komisjoni aruandja **J. Soots**: Lugupeetud rahwasaadikud! Käesolew kaitseliidu lepingu kinnitamise seadus on sarnane, nagu teisedki lepingu kinnitamise seadused, ja sellepärast ma selle juures pikemalt peatama ei hakka. Tarwis on aga peatada kaitselepingu enese juures. Selle lepingu eestikeelne tõlge oli saadetud rahwasaadikutele kätte ja sealt wõis näha, et kogu seda lepingut wõib tema sisu järele jaotada kolme osasse. Kaks esimest paragrahwi sünnitawad nõndanimetatud poliitilise kokkuleppe. Kõigepealt on öeldud, et Eesti ja Latwia kohusturwad ajama ainult rahupoliitikat. Edasi on öeldud, et nemad kohusturwad üksteist poliitiliselt aitama. Eesti ja Latwia poliitiliselt koostöötamine ei ole mitte uudis. Juba sel ajal, kui need riigid kellegi poolt weel de facto ei olnud tunnustatud, töötasid Eesti, kui ka Latwia wälisesitajad ühiselt ja katsusid ühisel nõul Eesti ja Latwia iseiswuse tunnustust nõutada. Pärast, Eesti wabadussõja lõpul, tekkisid kumbagil riigil oma erihuwid ja sõja lõpetamise suhtes läks iga riik oma teed. (W a h e l -

hüüe pahemalt poolt: Kuidas mõõkade kõlistamisega?) Ei, mõõkade kõlistamist ei olnud, aga ei tea missugune koll Teile sarnase hirmu naha wahale on ajanud, et Teie nüüd waimusid näete ja kuulete. Kuna nüüd nii hästi Eestil kui Latwial kõigi naaberriikidega, kellega nad kokku puutuwad, suhted on kindlaks määratud, siis wist oleks küll aeg kätte jõudnud, et Eesti ja Latwia täiesti kindlalt ühist poliitikat wõiwad ajada.

Teine osa sellest lepingust käsitab sõjalist abiandmist üksteisele. Tema tähtsam paragrahw on kolmas ja selle tõttu loen ma ta ette: „Kõrged lepinguosalised kohustuwad wastastikku teine teist aitama sel juhusel, kui ühele neist tema praegustel piiridel, ilma wäljakutseta tema enese poolt, peaks kallale tungitama.

Järjekult, sel juhusel, kui ühele kõrgetest lepinguosalistest ilma wäljakutseta tema enese poolt kallale peaks tungitama, loeb teine osaline ennast sõjaseisukorras olewaks ja annab temale sõjalist abi.“

Nagu teie näete, kohustab see paragrahw teineteisele sõjalist abi andma, wälja arwatud ühel juhtumisel, kui sõda on selle enese poolt wälja kutsutud, kellele kallale tungitakse. Muidugi selle paragrahwi elluwiiamise juures tekib küsimus, kas see sõda on enese poolt wälja kutsutud ehk ei ole. Kaks esimest paragrahwi, nagu ma juba seletasin, käsitawad poliitilist kaastööd, need annawad ka wõimalust siis teine teisele hoiatusi teha, kui ehk üks pool niisugust poliitikat ajab, mis sõja wõib wälja kutsuda. Sõja wäljakuulutamist, kui waenlane peale tungib, toimetab meil walitsus ja Lätimaal president. Muudel juhtumistel otsustab sõja wäljakuulutamist parlament, järjekult ka sellel juhtumisel, kui ühes riigis sõda on tekkinud, tuleb teise riigi parlamendil otsustada, kas sõda on tema enese poolt wälja kutsutud ehk ei, ja kas aidata tuleb, ehk ei.

Järgmine on § 4. See paragrahw täiendab õieti § 3-dat, kuna § 3-das räägiti üldiselt sõjalisest abiandmisest. Selle wastu § 4-ja§ määrab kindlaks, mil kumbel kumbki riik teine teisele wastastikku abi peab andma ja missugused korraldused on tarwilikud käesolewa lepingu kolmanda artikli täitmiseks. See artikkel käsitab tehnilist küsimust. Siin peawad

kindralstaabid kokku leppima, kuna lõpuotsustaja meie poolt Wabariigi Walitsus on, Lätis aga president kui ülemjuhataja. Edasi, sessamas osas käsitatakse seda juhust, kui mõlemad riigid on sõjajalal, ja kui siis rahu wõi waherahu küsimus üles tõuseb. Lepingu järele ei wõi üks neist teha erarahu ega waherahu ilma teise nõusolekuta. § 6-s käsitatakse kõik tüliküsimused, mis wõiksid tekkida kõrge lepinguosaliste wahel ja mida ei saa lahendada diplomaatilisel teel, neid kantakse alalise rahwuswahelise kohtukoja ette ehk antakse wahekohtu otsustada, kelle otsus siis lõpulik on. Kolmas osa sellest lepingust käsitab õieti selle liidu ulatust, siin on öeldud, et kumbki nendest pooltest ei wõi astuda liitu kolmanda riigiga ilma teise nõusolekuta. Kuid erand on tehtud igasuguste teiste lepingute kohta. Neid wõib teha, kuid nendest peab teisele lepinguosalisele teatama, nii et nende riikide wahel — Eesti ja Latwia wahel — ei saa salapoliitikat ajada. § 8-sas käsitab selle lepingu kestwust. See leping kestab kümme aastat arwates ratifikatsiooni aktide wahetamise päewast. Pärast seda tähtaega on kumbagil kõrgel lepinguosalisel õigus seda üles öelda teisele osalisele, sellest üks aasta ette teatades.

On mõned lepingud, mis on tehtud igaweseks ajaks, kuid elu näitab, et nad on ikka warem ehk hiljem lõpetatud. Nüüd ollakse arwamise juures, et üldiselt püsiwate riikide juures leping 25 aastat kesta wõiks, sest selle aja sees olukord palju ei muutu. Kuid noorte rahwaste juures tekiwad olukorra muutmised rutemini ja wõiwad sundida lepinguid seda rutem muutma. Sellepärast on wõetud meil oludele wastawalt 10 aastat. On leping kümne aasta jooksul eluwõimuline olnud mõlema riigi huwides, siis wõib ta automaatsult edasi kesta, nõnda palju, kui seda tarwilik arwatakse olewat. § 9-sas käsitab lepingu registreerimist rahwaste-liidus ja § 10-nes käsitab lepingu ratifitseerimist. Nagu ettekantud lepingu sisust näha, on see leping küll nii hästi meie, kui Latwia riigi huwidele wastawalt kokku seatud.

Tõsi küll, et tema nõuab meie käest palju, kuid tema annab meile niisama palju. Sarnase lepingu juures teist teed ei wõi olla, sest kui kaks poolt kokku lepiwad, siis ainult sel juhtumisel, kui le-

ping mõlemale poolele kasulik on, jagades kohustused ühewõrdselt mõlemate poolte õlgadele.

Erikomisjon, kes selle ja teiste Latwiaga sõlmitud lepingute läbiarutamiseks oli moodustatud, waatas selle lepingu läbi ja kiitis tema heaks. Sellepärast on mul au selle erikomisjoni nimel ettepanekut teha, seda lepingu kinnitamise seadust I lugemisel vastu võtta.

H. Allik (väljasp. rhm.): Kui omal ajal käesolewa lepingute läbiwaatamiseks komisjon waliti, siis ei lastud sinna mitte töörahwaesitajaid. See näitab, et kodanlusel on nende lepingute taga midagi, mis tahetakse töörahwa eest warjata. Eriti wõib aga seda ütelda käesolewa kaitseliidu lepingu kohta. Selle lepinguga katsub Eesti ja Läti kodanlus teid leida, kuidas wõidelda oma waenlase vastu. Kodanluse suurem waenlane on töörahwas, eriti tema klassiteadlikum osa. Samasugune waenlane on rajariikide kodanlusele Wene proletariaat, kes seisab riigi wõimu juures ja moodustab sellega tugewama ja teadlikuma osa kogu rahwuswahelisest töölisklassist. Kodanluse ülesanne on töörahwa vastu wõidelda, nii hästi omal maal, kui ka teistes riikides, selleks on sõlmitud ka käesolew leping.

Juhataja **J. Tõnisson**: Rkl. Allik, palun niisuguses sihis mitte jätkata. Ma teen Teile märkuse.

H. Allik (väljasp. rhm.): ...mitte aga imperialistlikkude kodanliste rühmituste vastu ja rahwusliku iseseiswuse kaitseks. Niihästi Eesti kui ka Läti kodanlus on truult teeninud oma Londoni ja Pariisi wendi ja rahwuslikku iseseiswust ning enesemääramist on nad alati kaalunud rahakotiga. Teen ettepaneku seda seadust tagasi lükata. (Wälisminister Fr. Akel: Tellitud töö.)

Juhataja **J. Tõnisson**: Aruandja lõpusõna ei tarwita. Aruandja poolt on ettepanek tehtud Eesti-Läti kaitseliidu lepingu kinnitamise seadust I lugemisel vastu võtta; Rkl. Allik' u poolt on tehtud ettepanek seadust tagasi lükata. Rkl. Allik' u ettepanek, kui puht-eitaw, iseseiswalt hääletamisele ei tule ja komisjoni ettepaneku hääletamisel teewad Riigikogu liikmed oma otsuse rkl. Allik' u ettepaneku kohta. Asun hääletamisele. (Hääletatakse.) Wastu on mõned üksikud.

J. Reesen (väljasp. rhm.) kohalt: Palun hääled ära lugeda.

Juhataja **J. Tõnisson**: Nõutakse hääletugemist. (Hääletatakse, loetakse hääli.) Poolt on 56 häält, vastu ainult 7, seadus on I lugemisel vastu wõetud.

7. Eesti ning Daani-Islandi wahel kaubanduslikkude wahelkordade korraldamiseks 7. sept. 1923 a. wahetatud nootede kinnitamise seadus — II lugemisel. Rahaasjanduse komisjoni aruandja **M. Martna** (loeb): Eesti ning Daani-Islandi wahel kaubanduslikkude wahelkordade korraldamiseks 7. sept. 1923 a. wahetatud nootede kinnitamise seadus.

Juhataja **J. Tõnisson**: (Hääletatakse.) Pealkiri on nähtawa enamusega vastu wõetud.

Aruandja **M. Martna** (loeb): § 1. Eesti ning Daani-Islandi wahel kaubanduslikkude wahelkordade korraldamiseks 7. sept. 1923 a. wahetatud nooted tunnustatakse kinnitatuks.

Nootede tekstid ühes eestikeelsete tõlgetega awaldatakse alljärgnewalt ühes käesolewa seadusega.

Juhataja **J. Tõnisson**: (Hääletatakse.) § 1 on nähtawa enamusega vastu wõetud.

Aruandja **M. Martna** (loeb): § 2. See seadus astub jõusse tema wastuwõtmisega.

Juhataja **J. Tõnisson**: (Hääletatakse.) § 2 on nähtawa enamusega vastu wõetud, ja seega terwe seadus II lugemisel vastu wõetud.

8. Seaduseelnõu tollitariifide maksmapanemise kohta — päewakorral. **A. Jõeäär** (sd.): Ma panen ette seda seaduseelnõu anda rahaasjanduse komisjoni.

Juhataja **J. Tõnisson**: Rkl. Jõeäär'i poolt on tehtud ettepanek anda seaduseelnõu rahaasjanduse komisjoni. (Hääletatakse.) Nähtawa enamusega on rkl. Jõeäär'i ettepanek vastu wõetud, sellega on seaduseelnõu rahaasjanduse komisjoni antud.

9. Aktsiapankade ja kindlustusseltside põhikapitaali alam-määrise kindlaksmääramise seaduseelnõu — päwakorral.

J. Holberg (põl.): Teen ettepaneku anda käesolew seaduseelnõu rahaasjanduse komisjoni. (L. Johanson (sd.):

Terwishoiu komisjoni. J. Piiskar (is.): Missugused pangad siis hädaohus on?)

Juhataja **J. Tõnisson**: Rkl. Holberg'i poolt on ettepanek tehtud, anda seaduseelnõu rahaasjanduse komisjoni. (Hääletatakse.) Nähtawa enamusega on rkl. Holberg'i ettepanek wastu wõetud, seega on käesolew seaduseelnõu rahaasjanduse komisjoni antud. (Wahelhüüe: Waheaeg määrata!)

Ettepanek on tehtud waheaega määrata. Ma panen ettepaneku hääletamisele. (Hääletatakse.) Nähtawa enamusega on tagasilükatud ettepanek waheaega määrata.

Koosolek kestab edasi.

10. Riigi 1924 a. eelarwe — päwakorral.

J. Reesen (wäljasp. rhm.): Kui kahe ja poole aasta eest Eesti kodanline walitsus esimest korda oma eelarwe Riigikogule esitas, siis loeti seda suureks sündmuseks kodanlise wõimu kinnitamise sihis.

Waremalt elati päewast päewa rekwisitsioonide ja rahapressi abil, sest kodanlusel polnud aega oma riigi majapidamist ja arwepidamist korraldada. Oktoobri rewolutsioon, mis Wene kodanluse wäewõimu walitsuse häwitaski ning tööliste ja talupoegade walitsusele aluse pani, tiiwustas ka Eesti proletariaati wõitlusele wõimu pärast. Saksa rewolutsioon, mis algusest näis sammuwat Wene oktoobri rewolutsiooni rada, andis uut hoogu Eesti proletariaadi wõitlusele. Kuid kogu ilma kodanluse ja sotsiaal-äraandjate ühendus surus werre Eesti proletariaadi iseseiswa riikluse ja löi asemele kodanluse riigi. Meie teame, kuidas Eesti kodanlus sõjawäekohtutega ja halastamata karmusega ühest küljest ning suurte lubadustega laialistele rahwahulkadele teisest küljest algas oma riigi rajamistööd. Seda riiki nimetatakse rahwariigiks, demokraatlikuks wabariigiks. Kõigil olewat ühesugused õigused, kohused ja wabadused. Ei olewat wahet

Juuda ega Greeka mehe wahel. Makswat mõtte, südametunnistuse, sõna, koosolekute ja ühinemiswabadus. Kõik, kõik, kõik. See leidis ausa wäljenduse ka põhiseaduses. Põhiseaduse järele tulewat käia, teda arendada ja täiendada lisaseadustega. Põhiseadusega on küll kindlustatud igasugu wabadused, aga tegelikult on ühel kui teisel alal teinud kodanlus oma arendamistööd mitte tõsise demokraatia sihis, waid äärmisele tagurlusele teerajamise mõttes. Põhiseaduses on ette nähtud eluaseme wõimaldamine, elatismiinimumi kindlustamine, kinnituseaduste maksmapanemine, maksude õiglane korraldamine jne. Tegelikult on see kõik teostamata. Lubadused, mis kodanlus andis oma riigi rajamisel, on jäänud lubadusteks, olid antud ainult laialiste rahwahulkade rahustamiseks. Eesti kodanlus ei saa ega suuda neid lubadusi kunagi teostada, sest et teda ja tema tegewust piirab jõukate kihtide omakasu. Need kihid aga ei anna wõimalust riigimajapidamist korraldada ja juhtida laialiste töötawate rahwahulkade huwides. Eesti kodanluse walitewate parteide sennine tegewus on seda 10 korda kinnitanud ja tuhat korda tõendanud. Kodanlus ei suuda enam ühiskondlikka probleeme lahendada, kodanlus ei suuda juhtida rahwa loowat jõudu laialiste rahwahulkade huwides, waid tema walitsemine on kujunenud kammitsaks walmistuslikkude jõudude arenemisele. Seda tõendab ka riigi 1924 a. eelarwe. 1921 a. eelarwe arutamise puhul iseloomustas selleaegne ja ka praegune rahaminister härra Westel selleaegist riigi eelarwet, kui „erakorraliste aegade ja olude peegeldust“. Nüüd oleme tihtilugu kuulnud, et meie elame normaalses oludes. Seega on jäänud seljataha need erakorralised ajad ja olud, milles meie kodanlus oma riiki rajas.

Ehk küll meie arwates käesolew aasta rohkem ebanormaalne on, kui eelmised, sest linna proletariaat on nälgimas ja tööpuuduses, mis igapäewaga kaswab ja maa töörahwas kannatab põllumajandusliku kriisi all, siiski oleme sunnitud oma seisukohtade selgitamiseks eelarwe kohta wastu wõtma rahaminister härra Westel'i kõne, mis lootusriikka „kroonu optimismi“ tundega täidetud, tahab meid ja töörahwast kindla tahtmise ja kerge waewaga neist ajutistest wiletsustest ja raskustest, milles töörahwas elawat ja wõitlewat ja mis töörahwast ootab, üle

kanda õige pea jällegi normaalsetesse oludesse. Rahaminister ja tema läbi Wabariigi Walitsus pidi küll tunnistama, et on olemas ajutine kitsikus ja ajutine raske seisukord, ent kokku wõttes ütles, et meil ei ole mingit põhjust hädaldada. Ma jätan siis esialgu kõrwale need hädad ja raskused, mis töörahvast rõhuwad ja katsun mõne märkuse teha praeguse walitsuse poliitika suhtes.

Kui rahaministri enese seletuse järele eelarwe on aegade ja olude peegeldus, siis peaks ka tema loogika järele, nüüd, kus meie olewat normaalsetesse oludesse jõudnud, eelarwe peegeldama kodanluse normaalset majapidamist. Meie rühma arwates on iga riigi eelarwe walitsewate klasside ehk walitsew klassi poliitika, tema kawatsuste ja tegewuse wastupeegeldus. Iga riigi eelarwest paistab kahtlemata wastu walitsewa klassi tõsine pale. Eelarwest wõib näha ja lugeda, kas walitsew klass on oma täidesaatwa wõimuwalitsuse kaudu teostanud rahwa enamuse soowe, olnud õiglane ja wastutulelik tema nõudmistele, wõi lasknud end juhtida vähemuse huwidest ja soowidest. Eelarwest paistab wastu iga walitsuse tõsine pale. Iga kildkond, kiht ja klass tahab temas näha oma nägu. Igaüks oma huwide rahuldamist. Töösturid näeks praeguses ühiskonnas, kapitalistlikus kodanlis-demokraatlikus wabariigis, et eelarwes oleks summad tööstuse toetamiseks. Nad näeks, et tööstus ei oleks koormatud kõrgete maksudega, nad näeks, et siseturg oleks kaitstud nende tööstussaadustele ja hinnad kõrged, nad näeks ka, et wäljaweoks oleks kõige suuremad wabadused ja head turu tingimised. Põllumehed soowiks, et tööstussaadused riie, õli, suhkur, masinad, raud ja teised kaubad oleks odawad ning põllusaaduste hinnad kallid. Töölised, teenijad, ametnikud, käsitöölised ja teised oma kümne küüne waral elawad töötawad kihid näeks jälle, et nii tööstussaadused kui ka põllusaadused oleks odawad. Kõik muidugi näeks, et maksud ei oleks kõrged. Ühe sõnaga, iga kiht ja klass näeks heameelega, et tema eest hoolitsetakse, et tema elujärge parandatakse. Keegi ei taha koormatusi kanda, waid igaüks näeks hõlbustusi. Sellepärast on iga kiht ja iga klass alati eelarwe arutamise puhul walmis temasse waatama, kas sealt temale kergendust ei paista. Eelarwe aga iseenesest ei kawatse ennem midagi ette.

Tema on kawatsuste ja plaanide kokkuwõte. Tema põhjeneb ja tugeneb seaduste mitmepuudaliste paragrahwide kogudele. Sellepärast ei taha meie rühm mitte nõuda ega manguda walitsuselt tema plaane ja kawasid, nagu seda sotsid waremalt on teinud ja praegu teewad. Meie teame, et walitsus juba warematel aegadel on kõik kawatsenud ja ette arwanud, mida ta teha tahab eelarwe aasta kestel ja sellekohased eeltööd seadusandluse teel teinud. Nüüd on ta seda materjaalsete wahendite waral siin eelarwes awaldanud ja meie ülesanne on seda wälja lugeda.

Meie oleme saanud trükitud eelarwe ühes seletuskirjaga. Walitsus on seal oma kawatsuste kaitseks sõna wõtnud. Enamuserakonnad kiidawad muidugi need kawatsused heaks. Meie rühm loeb omaks ülesandeks kätteantud eelarwe materjaalide ja seletuskirja, kui ka teiste kogutud andmete waral töörahwa hulkade tähelpanu juhtida kodanluse riigi ja walitsuse majanduspoliitika peale. waadelda seda praegust eelarwet töörahwa huwide seisukohast wälja minnes, et töörahwas wõiks selle walitsuse kohta oma järeldused teha.

Kõigepealt pean konstaterima, et Riigikogu parempoolsed erakonnad tänawu oma walitsuse kaitseks, mille ümber nii palju keerulisi kombinatsioone „Atlantast“ ja „Silwast“ ja tumedaid tolmutpilwi „Aserist“ on kogunud, pidid enamuserakondades demokraatliku liidu ja 8-sa puudaliste asunikudenj looma ühise wäerinna, et jälle kord näidata oma tõsist demokraatlikku palet, töörahwaesitajate õigusi kärpides.

Härrad! Ärge unustage ajalugu! Ärge arwake, et ma teile tahan auku pähe rääkida. Ei! Hoidku seda, sest ma tean, et Riigikogu parempoolsete erakondade liikmete riigitruud peajad on juba nii kui nii äärmiselt täidetud demokraatliku tarkusega. Ma tahan ainult konstaterida, et Riigikogu parempoolne enamus on töörahwaesitajate bühsheti õigust — maksude määramise ja kontroleerimise õigust rikkunud, kui tema töörahwaesitajaid eelarwe-komisjoni ei lasknud.

Wanasti mõisnikkude, pappide ja kuningate ning isewalitsete wäewõimu walitsuse ajal, kus need klassid ja kihid olid joobnud oma wõimust hirwitasid nad allasurutud 3-da seisuse õiguste üle. Aga nüüd on ajalugu need klassid muuseumi

heitnud. Teie olete praegu walitsewad erakonnad, teil on wõim ja wägi, teie wõite naerda ja hirwitada nende õiguste üle, mis meil teie demokraatias peaks teie põhiseaduse ja proportsionaalse põhimõtte järele olema. Teie olete kõrgem wõim, teie kujundate walitsuse, kuid teadke, et ilmas ei ole midagi jäädawat. On kadunud orjade walitsejad, mõisnikkude ja waimulikkude wägiwald, kaob ka kodanlus oma warjatud wägiwallaga. Teie aitate selleks kaasa. (Wahel hüüe sotsiaaldemokraatide rünmast: Kas kommunistid on jäädawad?) Teie ütlete, meie ei tunnustawat Eesti riiki. Ma pean ütleva, et teie riigitruudes peajudes ei ole siiski riigitruud arusaamist ega ka riigitruud poliitikat. Meie wõitleme uue ühiskonna eest. See ühiskond on ka oma moodi korraldatud kord, see on töörahwa riik. See riik ei ole küll igawene, kuid mitte meie ei saa teda ära kaotada, waid ta sureb ise wälja. Praeguses riigis, Eesti kodanluse riigis ei näe meie praeguse süsteemi juurès wõimalusi töörahwa, kui rõhuwa rahwaenamuse seisukorra parandamiseks, sest et praegune süsteem on muutunud passiivseks, mis rahwa loowat energiat parasiitlikult tarwitab, nagu mul au saab olema seda eelarwe-summade kasutamise waral näidata. Meie püüe on rahwa loowat energiat mitte häwitada, waid juhtida teda uuele awarale arenemise teele, mis ei seisa mitte rahwa waewa ja waranduste parasiitlikus äratarwitamises ja häwitamises wähemuse huwides, nagu seda praeguse ühiskonna sõdade ja sõjawägede ning ametnikkude kuludes ja ülespidamistes näeme, waid katsuda rahwa waranduse walitsemist nii korraldada, et kodanikkude üldist ja iga üksiku osa wõimaluse piirideni suurendada, kõiki loowale tööle rakendades. (J. Soots (põl.): Kas Teie ka midagi olete loonud?)

Kui meie Eesti kodanluse riigimajapidamist waatame tema riigi eelarwe järele, siis ei wõi seda mitte ütelda. Kuigi majanduslikus elus wiimaste aastate jooksul on saawutatud ajutisi kordaminekuid, siiski ei saa kuidagi ütelda, et Eesti kodanlus oleks püsiwa aluse leidnud oma riikluse majanduselule. Ma olen püüdnud protokollide põhjal jälgida eelmiste aastate eelarwete arutamisel esiletõudud mõtteawaldusi, kui ka leida arwudest meie majandusliku elu nähtuste kaldu-

wusi. Härra rahaminister Westel leiab ka, et möödunud kahe ja poole aasta jooksul, nüüd, kus meie kolmat korda kodanluse walitsuse ja korra tõsist palet näeme, kuigi teatawates raamides, olewat meie elu arenenud, ja suuremalt osalt tõuswat joont tabanud. Kuid ta tähendas ka, et rahwuslik-majanduslik arenemine ei käi alati sirget joont mööda, waid ka siin on märgata tõusu ja seisangute ajajärku. See on kõik tõesti nii. Ent see on poolik mõttewäljendus. Ja kuidas wõib ja saab kodanluse riigi rahaminister oma mõttekäiku kodanluse ühiskonna arenemise sihtjoonte suhtes lõpuni väljendada, isegi sotsiaaldemokraatidelt pole seda kuulda olnud. Ja nagu ikka otsib kodanlus põhjusi väljaspoolt. Praeguse seisangu ja kriisi põhjused on ministri seletuse põhjal kahesugused: esiteks, niisugused, mille peale mõju awaldada ei saa ja teiseks, psühholoogilised momendid. Ma ei taha wastu waielda esimesele oletusele. On wäga tõsi, et on faktorid, mis majanduslikku elu wõiwad halwata, ilma et nende peale saaks mõju awaldada. Need on kliimatilised mõjud ja loodusjõudude mõjuawaldused ja siin ei ole riigi majanduselu juhtijatel tõesti wõimalik mõju awaldada, olgu riigiworm missugune tahes.

Psühholoogilised momendid rahwamajanduslikus elus ei ole mitte iseseiswad tegurid, mis majandusliku elu korrapäraste juhtiwate mõjunditena awalduwad ja mille peale mõju awaldada ei saa, waid ainult juba wäljakujunenud majanduslikkude nähtuste wastupeegeldus, walmistuswahekordades, gruppides, kihitides, klassides. Enne peab sündima majandusliku aluse muutus, alles siis järgneb pealeehituses, hingeelus wastupeegeldus teatud meeleoluliste kõikuwuste, ärwuste, kahtluste jne. näol. Ma arwan, et nende psühholoogiliste momentide peale mõju awaldab, kui majanduslikku alust ühes ehk teises sihis muudetakse, siis on wõimalik ka pealeehitust — meeleolu — hingeolulisi põhihelisiid wõi psühholoogilisi momente juhtida ühes ehk teises suunas.

Kui härra rahaminister kõneles siin psühholoogilistest momentidest, siis mõtles ta wist selle all praegust põllumajanduslikku kriisi. Ma tähendasin, et põllumajanduse kriis on tulnud wiljaikalduse tagajärjel. See kriis ei olenenud rahaministri ega ka walitsewate klasside poliit-

tikast. Kuid need psühholoogilised momentid, mida härra rahaminister teiseks faktoriks nimetas, need on walitsewate erakondade sennise poliitika tagajärjed, neid wõib suurendada ja ka vähendada, muidugi sellekohase poliitika järele. Suurenemine oleneb esiteks majanduslikust lagunemisest — kriisi süwenemisest, kui ka majanduspoliitikast, ja teiseks, vähennemine — majanduslikust edust, üldise jõukuse kaswamisest. Esimesel korral on mitmekesiseid psühholoogilisi momente, teisel korral kaswab hingeoluline kooskõla. Esimesel korral on ühiskoõnnas kõikuw tasakaal, teisel korral — püsiw tasakaal.

Waatame siis üksikasjaliselt Eesti kodanluse majapidamist. Härra rahaminister püüdis lühikest ülewaadet anda majanduse arenemisest möödunud wiie aasta jooksul. Tema kandis ette terve rea arwusid kuludest ja tuludest ja ütles, et nii tulud kui ka kulud näitawad tõuswat tendentsi. Arwudes on see küll nii. Siin ei ole mul wõimalust härra rahaministrile wastu waielda, kuid ka arwud näitawad meile, et Eesti kodanlus oma majapidamist weel kunagi ilma puudujääkideta ei ole suutnud kokku seada. See on aga kõik wälimine kuju. Eelarwe oma arwudega näitab üksikute alade järele, nii kulude kui ka tulude grüpeerimisel kodanluse majanduspoliitika sihti, paljastab kodanluse palet. Rahaminister kõneles, nagu seda ka ajakirjandus seletada on püüdnud ja püüab, Eesti rahwamajanduse üldisest arenemisest. Mina ei taha salata üksikute tööstusalade edu, kuid rahwamajanduse üldist arenemist ei ole ma suutnud märgata. Kui on üksikutel tööstusaladel ajutise tõusu sihtjooni ilmsiks tulnud, siiski ei wõi terwiku kohta öelda, nagu oleks Eesti rahwamajanduse organismi wiimaste aastate jooksul uut wärsket werd juurde woolanud. Ma olen püüdnud jälgida majanduselu awalduisi ühel ja teisel alal ja pean ütleva, et see werewaesus, mis juba iseiswuse algul nähtawale tuli, on — wiimase kahe aasta jooksul kodanluse majanduse palet siiski weel palju kahwatumaks teinud. Rahaminister tähendas küll, et 1921 aastal oli hea lõikus, mis nagu uut werd wanaohtu nooremehe soontesse toonud. Alganud suur ettewõtlikkuse aeg, kutsutud ellu uusi ettewõtteid, kaubeldud, aetud äri jne. See kõik wõib väga tõsi olla. Aga küsimus sei-

sab selles, missuguses sihis, missuguse kihi huwides on meie kaubandus, äri, tööstus ja walitsuse tegewus arenenud. Öeldakse ikka üldsuse — rahwa huwides. Rahwas on aga ainult üldine kihide ja klasside kogunimetus. Ei ole ühtlast rahwast oma huwide poolest, on waid olemas kihi- ja klassihuwid. Teatawate kihide ja klassi huwid wõiwad küll ühte langeda ühes ehk teises küsimuses, klassid ei ole aga mitte ühe suurused oma ulatuse poolest. Eelarwe peab aga wäljendama kogu rahwa soovisid. Rahwas aga seisab koos klassidest, kelle soovid on lahkuminewad, wahl isegi wastupidised. Ühe klassi nõudeid on kergem rahuldada, teisel raskem, ühe nõuete rahuldamine wähe kulukam kui teise, sest ühe tarwidused on suuremad, teisel vähemad. Wiimastel aastakümnetel on aga ühiskondlikkude tarwete hulk kui ka üksikute klasside huwide rahuldamiseks määratud summade üldarw kõigis riikides tõusnud. Ka Eestis on arwude keeles see nii. Seda tõendab ka... (Wahl hüüded paremalt poolt: Segi läks. Chr. Kaarna (töer.): Ei ole wiga, küll talaseb edasi.) Seda tõendab ka Eesti kodanluse riigi 1924 a. kulude ja tulude eelarwe.

Kui meie waatame Eesti kodanluse iseiswusest peale tema kulude ja tulude eelarwet, siis näeme, et need kulud on tõusnud, nagu seda ka näeme rahaministri tõendusest. 1918 ja 1919 aastal korralised ja erakorralised tulud tegid wälja 775,8 miljonit marka aruannete järele. 1920 aastal 3 miljardit, 241 miljonit marka, 1921 aastal — 6 miljardit, 582 miljonit marka, 1922 aastal — 5 miljardit, 517 miljonit marka, 1923 aasta eelarwe järele 7 miljardit, 523 miljonit marka ja 1924 aasta eelarwe — 6 miljardit, 731 miljonit marka. See aga ei tõenda sugugi rahwa majanduslikku arenemist, kui tulud ja kulud on kaswanud. Ta wõib küll tõendada üksikute klasside tarwete kaswamist aga kaugeltki mitte kogu rahwa seisukorra parandamist. Tuletage meelde ajaloost Prantsuse kuninga Ludwig XIV-da majapidamist. Ka seal kaswasid kulud iga aastaga, aga ei wõi keegi tõendada, et sellega oleks kaswanud kogu Prantsuse rahwa tarwete hulk, waid wastupidi. Seal tarwitati ära rahwa warandust ja rahwa sissetulekud wäikese hoowiringkonna tujude ja lõbude rahuldami-

seks, mida maksude näol töörahvalt wälja pressiti. Nende wäikeste ringkondade tarbed kaswasid küll selle läbi, et riigi eelarwe arwuliselt sel ajal tõusis, kuid rahwa tarbete hulk ei kaswanud mitte. Nii wõime ka öelda meie 1924 aasta eelarwe kohta, kui meie Eesti kodanlise riigi majapidamist jälgime, et Eesti rahwa tarbete hulk mitte kaswanud ei ole 5 aasta jooksul, waid! et ta järkjärgult langeb. Rahwas, eriti töötaw rahwas, ei suuda enam sel määral oma tarwidusi esimeses järgus rahuldada, nagu tema seda suutis 1914 aastal, sest maksukoorem, mida kodanline riik oma aparaadi ja ametnikkude, sõjawäe ja teiste wõimuorganide ülewaltpidamiseks sisse wõtab kodanikkudelt, wõtab ära wäesema kihi käest tema sissetulekust suurema osa, nii et töörahwal wäga wähe järele jääb tema esialgsete tarwete rahuldamiseks. Me teame, et iga riik on teataw klassiriik, see klass walitsedes, walitsuse wõimu tarwitades, ei pruugi mitte rahwa enamuse tarwete rahuldamist silmas pidada. Kui meie Eesti riigi walitsust, klassiwalitsust ja majanduspoliitikat waatleme, siis wõime meie sellele otsusele aina kinnitust leida. Meie walitsewad kihid, kodanline klass on ajanud kitsa ringkonna kihipoliitikat. Härra rahaminister nimetab sennist majanduspoliitikat esimeste tarwiduste rahuldamiseks. Ma saan edaspidi näitama, kas wõimaldab praegune majanduspoliitika seda Eesti töötawatele hulkadele, kui rõhualle rahwaenamusele, seda esimeste tarwiduste rahuldamist, mida härra rahaminister oma kõnes alla kriipsutas, see tähendab — esimeste tarwiduste rahuldamise poliitika peab wõimaldama laialistele rahwahulkadele ja töötawatele kihtidele korralikku äraelamist. Ma ei tea, kas rahaminister mõtles siin seda. Ma ei saa tema edaspidistest sõnadest seda wälja lugeda. Ma arwan, ta mõtles esimeste tarwiduste rahuldamise all hoopis midagi teist, see on, et walitsus, kodanline klass on oma esimeseks ülesandeks seadnud oma riigiwõimu kindlustamise, oma riigiaparaadi korraldamise ja organiseerimise. Need paistawad küll wälja rahaministri kõnest esimeste tarwete rahuldamise mõiste alt, sest need summad, mis on määratud eelarwe järele laialdaste rahwahulkade toetamiseks, ei ole küllalt nii suured, et neist jätkuks esimeste tarwiduste rahuldamiseks. On tar-

wis ainult meelde tuletada, et need esimese järgu tarwidused, mis just töötawa kihi huwides oleks tarwilik läbi wiia olnud, on kodanlise walitsewa klassi poolt läbi wiimata jäetud. Siin on ainult tarwis meelde tuletada elatismiinimumi korraldust, eluaseme kinnitamist jne. jne. Need on need esimese järgu tarwidused, mis praegune walitsew klass ei ole mitte läbi wiinud. Mis on aga senni maksma läinud selle kodanlise riigi kindlustamine nägime sellest, et 1924 a. eelarwe järele läheb Eesti kodanlusele tarwis 6.731.800.000 marka. (J. Soots (põl.): No, seal on Teie peale ka kulud sees!) Kas see summa wastab Eesti kodanluse majapidamise jõukusele, teise sõnaga, kas see summa wastab rahwamajanduse kandejõule? Kui meie selle küsimuse peale wastust tahame saada, siis peame kõrwuti waatama kaht küsimust. 1) Kas riigi eelarwe 6 miljardit marka wastab rahwamajanduse kandejõule? ja 2) kas ta wastab rahwa maksujõule? Eestis on wiimaste rahwalugemiste andmete järele 1.110.000 elanikku. Sellega wõime öelda, et Eestis iga hinge peale tuleb 1924 a. eelarwe järele 6.061 marka, ehk praeguse börsekursi järele 17 dollarit ehk 3,9 naelsterlingit. Kas see summa wastab rahwa kandejõule ja maksujõule? Selle küsimuse juures on ka eelmiste aastate eelarwete arutamise juures peatanud rkl. härra Martna ja rkl. härra Rei. Härra Martna on sel ajal oma kõnes andmeid ette toonud, kuipalju maksid ühes ehk teises riigis kodanikud maksu oma sissetulekust, nõndnimetatud rahwa sissetulekust. Preisimaal on mitmel aastakümnel maksta tulnud iga hinge pealt rahwa sissetulekust riigiaparaadi ülewaltpidamiseks 350 Saksa marka, härra Martna arwamise järele. Ameerikas 1000 marka, Wenemaal 195 marka, Inglismaal 160 marka. See maksab härra Martna arwamise järele ka Eesti kohta, kui ta wõtab Wenemaa andmed, mis on 195 Saksa marka, kuldmarkades muidugi, siis teeb see Eesti oludes 1921 a. 12 naelsterlingit ehk 12.000 Emk. hinge pealt. Härra Martna arwas wälja, et Eesti rahwa sissetulekud on 14½ miljardit Emk. Selle küsimuse juures peatades tõi härra Rei teisi andmeid ette Wenemaa rahwasjanduse tundja Oserow'i järele, ja leidis, et sel ajal, kui Eesti oli Wene riigi osa, tegi rahwa sissetulek 63 rubla ühe inimese peale. Kui meie seda ümber ar-

wame Eesti markadesse, siis teeb see wälja praeguse kursi järele 11.340 marka. Need andmed, mis härra Martna ja härra Rei ette kandsid, olid wõetud 1895 aasta uurimismaterjaalide järele. Mul on uue-
mad andmed, mille järele üksikutes riiki-
des rahwa warandus ja rahwa sissetu-
lek hindamist on leidnud. Nende andmete
põhjal näeme, et Põhja-Ameerika Ühis-
riikides tegi rahwa warandus wälja 204
miljardit dollarit ehk 2063 dollarit hinge
peale. Saksamaa rahwa warandus Hel-
ferich'i wäljaarwamiste põhjal tegi wälja
80 miljardit dollarit ehk 1187 dollarit
hinge peale. Inglismaal 70 miljardit dol-
larit kogusummas, ehk 1548 dollarit hinge
peale. Prantsusmaal 58 miljardit dollarit,
ehk 1475 dollarit hinge peale. Wenemaal
Njumarki wäljaarwamiste põhjal 58 mil-
jardit dollarit ehk 414 dollarit hinge peale.
Ma ei hakka siin enam teiste maade
rahwa waranduse wäärtust ette kandma,
waid peatan paari sõnaga nende andmete
juures, mis rahwa sissetulekute all on ära
toodud. Põhja-Ameerika Ühisriikide
1914 a. rahwa sissetulek oli 35 miljardit
dollarit ehk 350 dollarit hinge peale. Sak-
samaal oli rahwa sissetulek 10 miljardit
dollarit ehk 146 dollarit hinge peale. Ing-
lismaal tegi rahwa sissetulek 1914 a.
wälja 10 miljardit, 949 miljonit dollarit ehk
243 dollarit hinge peale. Wenemaal Pro-
kopowitshi wäljaarwamiste järele tegi
1914 a. rahwa sissetulek wälja 8 miljar-
dit dollarit ehk 44 dollarit hinge peale.
Need andmed on wõetud statistilisest aas-
taraamatust 1913 ja 1921 a., mis on wälja
antud prof. W. poolt, mille wäljatöö-
tamise juures olid kaastegewad Grom
ja Kaufmann. Kui meie neid andmeid,
mis selles raamatus Wenemaa kohta on
toodud, enam wähem ligikaudseteks ar-
wame ka Eesti rahwa sissetulekute kohta,
siis wõime otsusele jõuda, et 1914 a. oli
Wenemaal rahwa sissetulek iga hinge
peale 44 dollarit, ehk praeguse kulla-
kursi alusel 15.708 Eesti marka. Wõrrel-
des neid andmeid, mida härra Martna oma
wäljaarwamiste põhjal ette tõi ja neid
andmeid, mis rkl. Rei Oserow'i järele
wälja arwas, sellega, mida ma Prokopo-
witshi wäljaarwamiste põhjal ette kand-
sin, saame peaaegu ühtlased arwad.
Härra Martna arwamise järel teeb rahwa
sissetulek iga hinge peale wälja 12.000
Eesti marka, kuna härra Rei andmete põh-
jal 11.340 ja Prokopowitshi wäljaarwa-
miste järele, mis hilisem on, 15.708 Eesti

marka. 1914 a. Prokopowitshi järele
teeb rahwa warandus Wenemaal 414 dol-
larit hinge peale. Eesti markades teeks
Eesti rahwa sissetulek, — sest kui meie
wõtame Eesti rahwa elanikkude arwu,
siis on meil kerge rahwa sissetulekut
wälja arwata ja Eesti rahwa sissetulek
teeks selle järele wälja 48.863.562 dol-
larit ehk 17.444.330.904 Eesti marka. Mõ-
nede arwamiste põhjal aga oleks Eesti
rahwa waranduste wäärtus 459.761.722
dollarit ehk 164.134.934.751 Eesti marka.

Kui meie nüüd neid arwusid wõrdleme
1924 a. eelarwega, siis annab Eesti rah-
was oma sissetulekust 1924 a. eelarwe
täitmiseks 6.731.781.400 Eesti marka ehk
38,6% rahwa üldsissetulekust, mis tegi
ümmarguselt wälja, nagu meie nä-
gime 17.414.000.000. Ma ei hakka
siin wõrdlusi tooma teiste riikide
kohta, kui palju seal riigi eelarwe
rahwa üldsissetulekust wälja teeb, kuid
igatahes protsent 38,6 on suur protsent,
mida Eesti rahwas ära peab andma. See
38,6% Eesti kohta on aga liiga suur ja
seda on pidanud isegi tunnustama praeg-
une rahaminister härra Westel 1921 a.
eelarwe puhul, mida rahwas ära peab
andma kodanlise riigiaparaadi ülewalpida-
miseks. Waatame nüüd lähemalt, kust ja
kuidas walitsus need summad wõtab. Härra
Strandman ja härra Martna mõlemad
leidsid, et maksukoorem liig rängalt laia-
liste rahwahulkade õlgadel lasub ja kui
meie nüüd riigi eelarwet waatame, siis
paistab see ka riigi eelarwest terawalt
silma. Mõõdunud aastate riigi sissetule-
kud pildistawad aga seda kõige kujuka-
malt. Selleks, et õiget pilti saada meie
walitsewate erakondade maksupoliitikast,
ei tule meil üksnes mitte waadata praeg-
usesse riigi eelarwesse, waid tuleb ka
waadata mõõdunud aastate riigi sissetu-
lekuid.

Juhataja **J. Tõnisson**: Kõne-
leja, kas Teie weel kaua kõnelete? Aeg
oleks waheaega määrata.

J. Reesen (wäljasõ. rhm.): Ma kõ-
nelen weel küll edasi, kuid waheaja mää-
ramisega olen mina nõus.

Juhataja **J. Tõnisson**: Koos-
olek on juba üle kahe tunni kestnud, kuu-
lutan weerandtunnilise waheaja.

Waheaeg algab kell 7.25 min.

Peale waheaega jätkub koosolek kell
7.55 min.

Koosolekut juhatab esimees **J. Tõnisson**.

Sekretäri kohal sekretäär **T. Kalbus**.

Juhataja **J. Tõnisson**: Riigikogu koosolek kestab edasi.

J. Reesen (väljasp. rhm.): Eelarve arutamise puhul on suurem osa kõnelejatest toonitanud, et Eestis maksukoorem lasub laialiste rahwahulkade õlgadel. See paistab eriti välja Eesti kodanluse maksupoliitikast. Seda võime meie näha, kui meie eelarve täitmist vaatame; mis teewad walitsewad kihid oma eelarve täitmiseks. Rahwalt wõetakse maksusid sisse kahesugusel teel: otsekoheste ja kaudsete maksude näol. Iseäranis selgelt väljapaistew on see riigi sissetulekutes üksikute maksuliikide juures, kus on ära näidatud, missugune osa tuleb ühest ehk teisest maksust sisse. Kui meie vaatame riigi 1922 aasta sissetulekuid, siis näeme, et otsekohehed maksud on andnud 1922 a.:

Tulumaks	301.536.000
Maja ja hoonete maks	36.011.000
Kapitaali protsendid	14.050.000
Krepostimaks	28.310.000
Pärandusemaks	1.989.395
Kokku	381.816.395

Need andmed on 11 kuu kohta, nii et kui wõtta wastaw protsent puuduwa kuu kohta, siis saaks riik 1922 a. otsekohestest maksudest 416.614.395 mk. Otsekoheste maksude alla, nagu näeme, on paigutatud tulumaks, maja ja hoonete maks, kapitali protsent, krepostimaks ja pärandusemaks. Peale selle on riik sissetulekuid saanud mitmesugustest teistest maksudest, mis eelarwesse üles wõetud on segaiseloomuga maksude all. Need segaiseloomuga maksud on: äri- ja tööstusmaksud, mis andsid sisse 1922 aastal 250.089.890, tempelmaksud — 155.379.890, patendid, kaalud jne. — 8.250.202, kohtumaksud 36.109.182, passid, wiisad, lubad — 43.679.440, kokku 493.508.105.—, üheistkümneme kuu jooksul. 12. kuu sissetulek juurde arwates teeb see välja 538.372.105. Kaudsed maksud aga andsid sisse: tollid — 1.428.034.279, aktsiisid — 235.449.510, piiritus 929.528.919.— mk. Kokku 2.593.012.708.— marka. Wiimane. detsembrikuu ligi arwates teeb see välja 2.828.741.138.—. Kokku wõttes otsekohehed maksud ja segaiseloomuga maksud ning kaudsed maksud teewad välja

3.783.727.638. Seega on segaiseloomuga maksud ja kaudsed maksud kokku arwates 1922 a. ligi pool osa sissetulekustest, mis ette nähtud olid väljaminekute summast — 6.058.000.000.— mk., see on 56,6% kogu riigi sissetulekustest on andnud möödunud aastal kaudsed maksud. Otsekoheste maksude läbi sai aga riik 1922 a. ainult 6,9%.

Need maksud näitawad meile väga selgelt, missuguses sihis on meie maksupoliitikat aetud. Meie võime ütelda sel puhul, et just waesemad rahwahulgad, kes peost suhu elawad, peawad kaudsete maksude läbi riiklikku koormat eneste õlgadel kandma, kuna warandusmaks waba on ja eluhoiu kallinemine hundiratast lüüa wõib. Sel puhul oleks huwitaw wõrrelda, missuguses wõrrendis on teistes maades riigi sissetulekuks kaudsed ja otsekohehed maksud. Härä Kuk, 1920 aastal, kandis Riigikogus ette järgmised andmed: kaudsed maksud tegid välja Belgias 10,5% kõigist riigi sissetulekustest, otsekohehed maksud 25,5%. Prantsusmaal — kaudsed maksud 19%, otsekohehed maksud 32,5%; Itaalias — kaudsed maksud 49,6%, otsekohehed maksud 23,2%; Inglismaal — kaudsed maksud 25,4%, otsekohehed maksud 48,4%; Daanis — kaudsed maksud 27,0%, otsekohehed 53,3%; Soomes — kaudsed maksud 31,8%, otsekohehed 36,2%; Lätis — kaudsed maksud 37,0%, otsekohehed maksud 8,5%. Eestis aga, nagu meie nägime, tegid kaudsed maksud välja 55,6% riigi sissetulekust, kuna otsekohehed maksud ainult 6,9% annawad. Sellega on selles riikide reas, mida ma siin ette kandisin, Eesti isegi tagapool Lätimaad.

Nüüd aga vaatame lähemalt, missugune koorem meie perekondadel maksude näol kanda on. Maksude kogusummast — 3.783.727.683 marka — langes 1922 a. 15.335 marka iga perekonna peale. Selle maksu tasumiseks pidi perekonna toitja töötama 85 päewa, siis, kui ta päewas 180 mrk. teenis. See on agasumma, mida nõuab ainult riik; need maksud, mida ma siin ette kandisin, lähewad riigi eelarwe täitmiseks, kuid sellele tulewad lisaks veel kogukonna maksud, mis umbes 1.125.000.000.— üle kogu maa kohta välja teewad ja millest 1.135 marka iga elaniku peale langeb. Riigi ja kogukonna maksud kokku arwates nõuawad iga perekonna pealt 20.442 marka aastas, mille tasumiseks perekonnaliikmel tu-

leb ära anda $113\frac{1}{2}$ päewa palk. Seda keelt kõnelewad 1922 a. riigi sissetulekud. Kui meie nüüd vaatame käesolewa aasta riigi sissetulekuid, siis wõime eelarwe seletuskirjas leida kolmesugust jaotust: esiteks — loodetawad tulud, teiseks — korrallised tulud ja kolmandaks — erakorralised tulud. Siis on ka wõrdluseks eelarwe seletuskirjas ära toodud 1918 a. ja 1919 a. sissetulekud otsekohesest maksudest, kaudsetest maksudest jne. Kui meie vaatame seletuskirja tabelit 4. lehekülje peal, siis meie näeme, et otsekohesed maksud on alates 1919 aastast aruannete järele riigile iga aasta ikka rohkem ja rohkem sissetulekuid andnud. Otsekohesed maksud andsid 1918 aastal 17 miljonit; 1920 aastal 75 miljonit; 1921 aastal 404 miljonit; 1922 a. 716 miljonit aruannete järele. 1923 a. eelarwes oli ette nähtud otsekoheseid maksusid 569 miljonit marka. Käesolewas eelarwes, 1924 a. eelarwe eelnõus on ette nähtud sissetulekuid otsekohesest maksudest 640 miljonit marka. Samuti näeme meie ka, et lõiwude ja tasumaksude summa on tõusnud 372 miljoni margani. Iseäranis on kaswanud kiirelt sissetulekud kaudsetest maksudest, 1920 a. olid nad natukene üle 51 miljoni marga. 1921 a. oli see summa juba kaswanud 765 miljoni margani. 1922 a. aruande järele andsid aga kaudsed maksud 1 miljard 788 miljonit marka. 1923 a. eelarwes on vähem sissetulekuid kaudsetest maksudest ette nähtud, kui seda andis 1922 a. aruanne. See on alati nii olnud, sest kaudseid maksusid ei ole wõimalik kunagi eelarwes täpselt ette näha, waid nad on ainult kaudsed summad. See oleneb sisseweo ja wäljaweo ulatusest, sisseweo- ja wäljaweotollidest. Kaudsete maksude kaswamine aasta aastalt tõendab meile aga seda, et meil ühest küljest wõib öelda, et sisseweo kaupade hulk on kaswanud, teisest küljest — et sisseweo kaupade tollid on tõusnud. Nende küsimuste juurde tulen pärast tagasi, praegu peataksin weel paari ala juures, mis ette nähtud on eelarwes. Need on riigi monopool ja sissetulekud riigi ettevõtetest. Riigi monopool on andnud 1918 a. sissetulekuid 12 miljonit marka. Ta kaswab samuti, nagu kaswanud on kaudsed maksud, õige kiirelt. 1920 a. annab riigi monopool 35 miljonit marka. 1921 a. 1 miljard 197 miljonit marka ja 1922 a. 1 miljard 67 miljonit marka, 1923 a. eelarwes

on ette nähtud sissetulekuid piiritusest 991 miljonit marka. Käesolewa aasta riigi sissetuleku aruannet ei ole mitte teada. Kas see summa on suurem, kui ta eelarwes ette nähtud on, wõi on ta väiksem. Kuid 1924 a. eelarwes on seda summat tõstetud 991 miljoni marga pealt 1 miljardi 283 miljoni margani. Sellega on piirituse kraan eelarwe järele rohkem lahti tehtud, kui ta käesolewal aastal oli.

Riigi ettevõtted ja warandused. Siin on ka alalist kaswamist märgata. 1918 a. andsid riiklikud ettevõtted ja warandused 47 miljonit marka sissetulekut. 1920 a. 569 miljonit marka. 1921 a. 1420 miljonit marka, 1922 a. 2 miljardit 153 miljonit marka. 1923 a. eelarwe järele oli ette nähtud sissetulekuid riiklikkudest ettevõtetest 2 miljardit 120 miljonit marka. 1924 a. eelarwe järele on see summa weel suurem, nimelt 2 miljardit 252 miljonit marka. Kui meie maksude iseloomu hindama hakkame, peatan ma lühidalt selle juures, kui palju igal perekonnal weel maksusid maksta tuleb. Enne kui meie maksude hindamist arutama hakkame, tähendan, et riigi maksude tasumiseks eelarwe järele 1922 a. sissetulekutest tasuta tuleb igal kodanikul 85 tööpäewa palk. Ühes omawalitsuste maksude tasumisega 1922 a. eelarwe järele tuleb igal perekonnal maksta riigimaksusid $113\frac{1}{2}$ tööpäewa palk, seega tuleb iga perekonna peale 24.244 marka. Kuid meie teame, et lapsed ja alaealised sellest riigimaksude summast 24.244 mk. ei maksa, kui neil mitte warandusi wõi pärandusi ei ole, mis maksude alla käiwad. Alaealised ning lapsed, kunni 20-aastani maksusid ei maksa, kui neil eelpool ettetoodud põhjused selleks mõõduandwad ei ole. Maksukohuslikka kodanikka on meil wiimaste rahwalugemise andmete järele 685 tuhat. Kui neid maksukohustuslikkude isikutena wõtta, siis tuleb iga maksukohustusliku isiku peale keskmiselt 10.000 marka, perekonna peale aga 40.000 marka.

Meie nägime eelpool, et kogu rahwa sissetulekust üksiku isiku sissetulek tegi wälja 15.708 mk., seega maksawad maksumaksjad $\frac{2}{3}$ kogu oma sissetulekust otsekoheste ja kaudsete maksude näol riigile. Peale selle on neil omawalitsuse maksud, mis härra rahaminister Westel'i seletuse järele 1921 a. eelarwe arutusel tegid wälja riigimaksudest 20%, seega tuleb siis Eestis igal elanikul riigile ja omawalitsusele maksta 58,6% kogu

oma tööwaewast wõi sissetulekust. See summa teeb wälja elaniku peale 7.500 mk., maksukohustusliku kodaniku peale — 12.000 mk. ja iga perekonna peale 30.000 marka.

Otsekoheste maksude järele waadates ei ole maksude summa, mis üksiku elaniku peale langeb, küll mitte suur, riigile teeb see wälja 579 mk. Otsekohesed maksud on aga need maksud, mida kodanikud maksawad omawalitsustes kwii-tungi wastu saades, millest nad näewad, missuguseid maksusid nemad on sunnitud iga aasta riigile maksuma. See teeb aga wälja 3,8% üksiku elaniku kohta rahwa sissetuleku järele wõttes ja ühes omawalitsuse maksukohustusega teewad otsekohesed maksud wälja 5%. Iseenesest see summa ei paista mitte nii wäga suur olewat, ent kaudsed maksud teewad siin asja hoopis hulluks. Kui meie walimiste eel kuulsime ühe ehk teise erakonna seletusi ühes ehk teises küsimuses, siis tulid ilmsiks erakondade seisukohad maksude küsimustes. Samuti oleme eelarwe-kõnedes kuulnud kõigilt rühmadelt, et meie kodanikkude maksukoorem on suur. Ma pean siin eriti alla kriipsutama tööerakonna seisukohta maksude suhtes. Tööerakond, kes Riigikogu walimiste eel wäga radikaalse üleskutse oma walijatele saatis, seletab selles üleskutses, et maksud tulewad õiglasele alusele seada. Need, kes on Eesti riigi olemasolust saadik walitsemisest osa wõtnud, tulewad nüüd ja annawad oma sennisele poliitikalae waesusetunnistuse wälja. Tööerakond ütleb sellega, et tööerakond on walitsuses toetanud ebaõiglast maksupoliitikat. Eelarwe arutamisel kuulsime meie jälle härra Strandman'i suust maksupoliitika arwustust. Tema tähendas, et maksud olewat rängad ja lasuwat laialiste töötawate hulkade õlgadel, ent pole midagi parata, uuendust nii pea ei saa ette wõtta, praegune süsteem jääb. Enne peab mööduma wäga palju aega. Need olid tööerakonna liideri sõnad, mida ta siit praegust maksupoliitikat arwustades lendu laskis. Arwustatakse, öeldakse, et on halb, aga parandust ei taheta ette wõtta. Tuleb sellega leppida, mis on. (Chr. Kaarna (töer.): Teie tahate kommunislikku korda maksuma panna, aga, waat, täna ei saa seda teha.) Kui meie nüüd waatame, missuguste kihtide huwides seda lubas tööerakond teha, siis

näeme, et selles üleskutses pööras tööerakond wäikekohapidajate, asunikkude, popsnikkude, wabrikutöölise ja intelligent tööjõu poole, see on kogu Eesti töörahwa poole. Tema teab seda, et Eesti töörahwas ranga maksukoorma all kannatab, ja tema haarab kinni sellest, aga need lubadused, mis selle erakonna poolt lendu lasti, ei ole mitte täitmist leidnud ja seepärast ka teewad kodanikud, nagu walimised näitawad, selle erakonna kohta oma kurja otsuse. Kui meie nüüd waatame, missuguste kihtide peal maksukoorem lasub, siis meie peame analüseerima Eesti rahwa koosseisu. Meile kõneldakse siit, et kõik sünnib rahwa huwides, üldrahwa huwides; midagi ei wõeta ette, mis oleks rahwa huwidele wastane. Meie oleme ka üldlauses kuulnud, et Eesti rahwas omas enamuses on waene rahwas, on töörahwas, ja pahempoolsed erakonnad on seda alati tõlgitsenud, et Eesti rahwas oma enamuses on töötaw rahwas. Selle tõenduseks lubage mõned andmed ette kanda senni antud statistika kuukirjadest, kus on üksikasjalisemad materjaalid.

Kui meie nüüd kaudsete maksude poliitika juurde tahame asuda, mida meil walitsewad kihid on ajanud, siis on tarwilik enne selgusele jõuda, missugused meie tarwitajad oma warandusliku seisukorra poolest on. Kuid kahjuks peab ütlemä, et meil Eestis weel täpset statistikat rahwa warandusliku seisukorra kohta ei ole. On olemas ainult üksikasjalised materjaalid statistika kuukirjades. Meie teame üldrahwalugemise andmete põhjal, et meil linnades elab 264.446 inimest, alewites 36.476 inimest, kokku 300.000 elanikku, s. o. 27,6% kogu rahwa arwust. Kuna ülejäänud osa 72,3% maal elab. 1919 a. põllumajandusliku üleskirjutuse järele oli maal 136.416 majapidamist, millest 81.435 majapidamist, ehk 96% põllutööst end elatab, ning ainult 3402 majapidamist ehk 4% kõrwaltöoga enesele ülespidamist muretseb. Kokku teeb see põllumajandusest ja ka kõrwaltööst end äraelatawaid majapidamisi — 84.837. Sellessamas raamatus on ka andmed meie kalaasjanduse kohta. Kalandusest elasid 1919 a. põllumajandusliku üleskirjutuse põhjal 2015 majapidamist. Osalisest kalapüügist ja kõrwaltööst 1340 majapidamist, kokku 3356 majapidamist. Põllumajanduses ja kalanduses on seega kokku 88.193 majapidamist, kuna

ülejäanud osa, 48.323 majapidamist, mis iseseiswad majapidamised on, tuleks arwata käsitöö, äri ja teiste alade peale. Meil ei ole eelarwe-materjaalis andmeid selle kohta, kuidas ühed ehk teised liigid maksudest on langenud kodanikkude peale, missugune osa maksudest langeb põllumeeste peale, missugune langeb käsitöölise peale — seda jaotust ei ole meie eelarwes ega tema materjaalides mitte näidatud. Sellepärast, et nüüd waadata, kuidasmoodi maksud ja missuguste kihtide peal meie kaudsed maksud kõige enam lasuwad, luban ma enesel ette kanda üksikasjalised materjaalid Eesti põllumajandusstatistika aastaraamatust, kus on ette nähtud põllutööst elawate kodanikkude liigid, wõi põllupidamisest elawate kodanikkude liigid. Seal me näeme, et maal on wäikemaaomandusi 49.093 põllupidamist, mis liigituse järele jagunewad 0—1 tiinuni — 4036 krunti, 1—5 tiinuni — 3841 krunti, 3—10 tiinuni — 3574 krunti, 10—20 tiinuni — 6131 krunti. Kokku wäikemaaomandusi 17.482 krunti. Edasi, 20—30 tiinu — 7943 krunti, 30—50 tiinuni — 15.393 krunti, 50—75 tiinuni — 6221 krunti, 75—100 tiinuni — 1214 krunti ja üle 100 tiinu — 740 krunti. Kokku wäikemaaomandusi 31.511 krunti. Kui meie nüüd waatame kruntisid 0—1 tiinuni, siis meie wõime ütelda, et need põllumajanduslikud üksused waene rahwas on, kes endid põllumajandusest üksi ei elata. Kui meie alljärgnewaid liigitusi waatame 1—5 ehk 5—10 tiinuni, wõime öelda, et ka neis majapidamistes peale põllutöö weel teisi kõrvaltöid tuleb teha, et perekonda toita. Kuid 10—20 tiinuni põllumajanduse üksused wõimaldawad juba teatawa perekonna äraelamist. Kui siin on warematel aegadel põllumeeste rühmast ette kantud materjaalid endise põllupidamise kohta, kui on püütud näidata, et meie talupidajad ja põllumehed omas majapidamises mitte otsotsaga wälja ei tule, waid nende majapidamise eelarwe lõpeb puudujäägiga, siis on need andmed käinud suuremate majapidamiste kohta, see on 20—30 tiinu suuruste majapidamiste kohta. Üldse on katsunud nemad seletada, et Eesti põllumajandus praegusel kujul end mitte ära ei tasu, waid et põllumehed alati puudujäägiga peawad töötama. Ma ei taha mitte siin wastu waidlema hakata, kas tuleb talupidaja 20—30-tiinulise ehk weel suurema, 30—50-tiinulise maa peal omaga

wälja, sest mind see ei huwita. Oletame, et need majapidamised siiski enam-wähem omaga wälja tulewad. Kuid need liigid 0—20 tiinuni majapidamised wõiwad seda vähem omaga wälja tulla. Kuigi need wõimaldawad üht ehk teist wiisi endale äraelamist, siis on see ikkagi puuduik ja ta wõimaldab ainult elu sees hoida. Siin tekib aga küsimus, kas need majapidamised suudawad kõiki neid maksusid maksta, mida riik neile peale paneb ja mida omawalitsused nende käest sisse wõtawad. Selle liigituse järele oleks meil olemas 82.524 krunti 0—20 tiinu maa-alaga ja 20—100 tiinuni ning üle 100 — 52.380 krunti. Peale maareformi on uusi kohti samade andmete järele juurde loodud 17.549. Neid samuti liigitades saame meie 0—20 tiinuni 8730 krunti, 20—30 tiinuni — 8846 krunti.

Edasi on teada, et wõõrandatud maal oli 23.023 renditalu kandikohta jne. Kui meie siia arwame, et wahekord niisugune on, et nende talude hulgas $\frac{1}{4}$ üle 20 tiinu suured on, siis saame 1—20 tiinuni 18.000 krunti, üle 20 tiinu — 5023, see ei ole küll täpne, kuid ma arwan, et see tõenäolik oletus on.

Siis on weel wäikse maaomanduse peal wäikse rendikoha pidajad ja popsid, wiimaseid arwatakse meil 30.000 ümber olewat. Kui palju suuremaid renditalusid on, ei tea tõepoolest, kuid arwatakse, et nende arw, kel rendikohti, on 12.000, millest 6000 alla 20 tiinu.

Kui meie nüüd seda liigitust kokku wõtame, siis saame: wäikemaaomanduses, wäikepõllupidajaid 17.482 krunti, asunikka 8703 krunti, wõõrandatud maal rendikohti 18.000, kalamehi ja käsitöölisi 2356 krunti; popse 30.000 krunti; talumaade rentnikka 6000 krunti, kokku 82.541 krunti. Suuremaid majapidamisi kunni 20 tiinuni: wäikemaaomandusi 31.511; asunikka — 8846; wõõrandatud maad — 5023; endisi renditalusid, eratalumaade rentnikka — 6000, kokku — 52.380.

Eelpool ma näitasin, et maal on iseseiswaid majapidamisi 48.323. Need on käsitöölised, rätsepad, tiserlid, sepad, kaupmehed jne. Oletame, et kaupmehi ja suuremaid jõukaid käsitöölisi on 18.323. Seega on 30.000 majapidamist, mis kuuluwad waese töörahwa hulka. See on küll ligikaudu wõetud, kuid pole midagi parata, pole paremaid andmeid.

Kuid arwan siiski, et see tõenäolik oletus on.

See oleks siis maal 112.541 wäikest majapidamist ja 70.703 jõukamat majapidamist.

Kui nendes majapidamistes on keskmiselt igas 4 inimest, siis on esimeses liigis 449.164 inimest; teises liigis — 282.812 inimest.

Linnades elab 300.000 inimest. Majasid on 22.899. Sellest wõib wõtta 5000 maja, mis on ehitatud isiklikuks elamiseks, kellel maja mitte suuremat sissetulekut ei anna, waid peale oma perekonna tarwiduste weel ühte inimest üürilisena wõib pidada. Sellest aga ta end ei elata, waid kõrwalt omale teenistust peab otsima. Kui meie wõtame weel linnas ärimehi ja kaupmehi 3000 perekonda. Ma mäletan statistika kuukirjas on meil ärilisi ettewõtteid üle 2000. Kui meie wõtame töösturid ja wabrikante, keda 10.000 perekonda ja jõukaid majaomanikke 17.932, siis saame kokku 27.932 perekonda, sellega oleks jõukamat linnarahvast 27.932 perekonda. Kui igal perekonnal neli liiget on, siis saaks kokku 111.728 linnaelanikku. Waesemaid linnaelanikke aga on 189.204. Maal, meie nägime, oli waesemaid 449.164 elanikku. Linnas on 189.204 elanikku, kokku oleks waesemaid kihte selle järele 638.368. Jõukamaid aga maal 282.812. Linnas ja alewites 111.728. Kokku 394.540 elanikku. Neid arwusid kokku wõttes jääb weel puudu 81.520 hinge. Meil on Eestis 1 miljon 100 tuhat elanikku. Ma arwan kahtlemata wõib neid elanikke arwata wallaliste inimeste hulka, kellel mingisugust majapidamist ei ole. Sellega on siis Eestis 64,4% kogu rahvast waene rahwas, ehk töörahwas. Kui meie kõneleme, et maksud lasuwad laialiste rahwakihtide õlgadel, siis mõtleme meie neid kihte. Minu arwates teised ülejäänud kihid wõiksid praeguse maksusüsteemi juures omi maksusid tasuda oma sissetulekute järele. Kuigi kaudsed maksud ühte kui teist wiisi ka maal jõukamate põllumeeste peale mõjuwad. Kui meie nüüd waatame nende kihtide majanduslikku seisukorda, siis tuleb peatada tööstustöölise, põllutöölise, käsitöölise, ametnikkude ja pöpside sissetulekute juures jne. Tööstustöölise palkade kohta on enam-wähem kindlad andmed. Tööstustöölise keskmised palgad tegid käesolewal aastal maikuu wälja ja nimelt: linna-, ja alewi-

ning wallawalitsuste poolt saadud andmetel olid tööliste keskmised palgad käesolewa aasta maikuu üksikutes maakondades ja linnades järgmised: Tallinnas liht meestöölise päewapalk — 170 kunni 200, liht naistöölise palk — 140 kunni 160 marga wahel, puusseppadel ja tiseritel 200—280 marga wahel, sama kõrge palk oli ka müürisseppadel, kuna potisseppade palk 220—300 marga wahel kõikus. Maalrite palk oli 200—300 marka, niisama kõrge ka seppadel. Mullakaewajate palk oli Tallinna ehitusosakonna andmetel 170—200 marka, keskmisi tööpalku on Tallinnas ja ka teistes linnades, kus rohkesti mitmekesistel aladel töötawaid töölisi, raske selgeks teha, andmed palga kõikumisest annawad siiski ülewaate ülemaalisest tööpalkade oludest. Rakweres oli lihttöölise keskmine tööpalk 160 marka, puusseppadel 260, müürisseppadel ja potisseppadel 300, maalritel 350, seppadel 300 ja mullakaewajatel 260 marka. Narwas oli päewatöölise palk 150 marka, liht mees- ja naistöölise keskmiseks palgaks oli 90 marka, puusseppade keskmine palk 240 marka, tiserite — 320, müürisseppade — 280, potisseppade — 320, maalrite ja seppade — 280 ja mullakaewajate keskmine tööpalk 200 marka. Paides oli päewatöölise tasu 8-tunnilise töö eest 176 marka, keskmine lihttöölise palk 150, puusseppadel, tiseritel ja müürisseppadel 200 marka; potisseppadel ja maalritel 225, sepal 200, ja mullatöölisel 180 marka. Haansalus kõikus liht meestöölise palk 160—200, liht naistöölise palk 120—160 marga wahel, puussepa palk 200—240, tiseri — 240—280, müürissepa — 200—240, potissepa — 240—280, maali — 200—240, sepa — 240—280 ja mullakaewaja palk 180—200 marga wahel. Tartus makseti 8-tunnilise päewatöö eest 200 marka, liht meestöölise palk oli 180—200, liht naistöölisel — 100—120, keskmine lihttöölise tööpalk oli 120 mk., puussepa keskmine tööpalk 240, tiseril — 280, müürissenal — 320, potissenal — 320, maalril — 280, sepal — 280 ja mullakaewaja keskmine tööpalk 200 marka. Wiljandis palk 8-tunnilise töö eest 180 marka, lihttöölise keskmine tööpalk 150 marka, puussepal ja tiseril — 320, sama kõrge on müürissepal. Potissepa keskmine tööpalk 340, maalril — 300, sepal — 250, mullakaewajal — 200 marka. Pärnus oli päewatöölise palk 8-tunnilise tööpäewa eest 140 marka, lihttöölise

keskmise tööpalk 110, puussepal — 200, tiseril, müürissepal ja sepal — 220, potissepal — 260. Võrus lihttöölise keskmise tööpalk 120, puussepa — 250, tiseri, müürissepa, potissepa, maalri ja seppade keskmise tööpalk oli 300 marka. Walgas lihttöölise keskmise tööpalk 160, puussepa — 280, tiseri — 360, müürissepa — 360, potissepa — 400, maalrite — 320, sepa — 320 ja mullakaewajate keskmise tööpalk 240 marka. Petseris makseti päewatöölisele 8 tunni töö eest 200 marka; lihttöölise keskmise tööpalk oli 145 marka, puusseppade 220, tiseri — 250, müürissepa — 200, potissepa ja maalrite 300 ja mullakaewaja keskmise tööpalk 200 marka. Kuressaares oli päewatöölise töötasu 125 marka; lihttöölise keskmise tööpalk 100, puussepa 140, tiseri — 160, potissepa — 155, maalri — 140, sepa — 165 ja mullakaewaja keskmise tööpalk 130 marka. Sellest on näha, et mullatöölise töötasu Saaremaal võrdlemisi väike, millega seletataw ka nähtus, et saarlasi suurel maal rohkesti tööd otsimas. Harju maakonnas, Kose ja Rapla alewid juurde arwatud, oli päewatöölise tasu 160 marka. Lihttöölise keskmise tööpalk oli 120, puussepa — 200, tiseri — 280, müürissepa — 250, potissepa, maalri ja sepa keskmise tööpalk oli 280 marka. Wiru maakonnas oli päewatöölise töötasu 8 tunni eest 150 marka. Lihttöölise keskmise tööpalk oli 90—120 marka. Oskustöölise palgad ulatasid 200—250 margani. Järwa maakonnas olid palgad kõrgemad. Tapa alewis makseti päewatöölisele 180 marka päewas; lihttöölise keskmise tööpalk oli 150 marka; mullatööde juures — 200. Oskustöölise palgad aga olid 280—350 marka kõrged. Hoopis madalad on palgad Läänemaal. Kärkla alewis maksetakse päewatöölisele 100 marka, samasugune töötasu on ka raskemate mullatööde juures. Lihttöölise keskmise tööpalk on 80 marka, puussepal — 120, tiseril — 130, müürissepal — 100, potissepal — 110, maalril — 150, sepal — 120. Saare maakonnas on oskustöölise palgad pisut suuremad, tõusewad 150—200 margani. Pärnu maakonnas oli päewatöölise töötasu 113—150 margani. Lihttöölise keskmise päewapalk on 100—120 marka, oskustöölisel 250—350 marka. Wiljandi maal makseti päewatöölisele 200 marka; lihttöölise keskmise tööpalk 100 marka, puusseppadel 240—250, tiseritel — 300,

müürisseppadel — 250, potisseppadel — 300, maalritel — 350 ja seppadel — 250 marka. Tartumaal makseti päewatöölisele 150—200 marka, keskmise lihttöölise töötasu oli 80—150 marka; oskustöölisel 250—300 marka.

Lõpuks weel mõned andmed peaaesjalikult Tallinna wabrikutöölise keskmistest palkadest, käesolewa aasta jaanuarikuust.

Tekstiiltööstuses oli meestöölise keskmise palk päewatöös 155 ja tükitöös 195 marka; naistöölisel päewatöös — 101, tükitöös — 116 marka. Paberitööstuses mehe päewapalk 214, tükitöoga 295; naisel päewiti 192, tükiwiisi 216. Puutööstuses mehe päewapalk 145, tükiwiisi 239; naisel päewiti 103, tükiwiisi 140. Nahatööstuses meeste päewapalk 215, tükitöös 323; naised päewiti 135, tükitöoga 137. Saapatööstuses mehed päewiti 250, tükitöoga 283, naised päewiti 212, tükitöoga 265. Klaasitööstuses mehed 148—412, naised 100, tsemenditööstuses mehed 133—220, naised 97. Põlewkiwitööstuses mehed 133—220, naised 108—130. Turbatööstuses — aprillikuu — mehed 148. Shokolaaditööstuses mehed 250, naised 130—160. Turbatööstuses mehed 225, naised 100—126 marka. Need andmed on wõetud teie eneste juhtida olewate linna-, walla- ja alewiwalitsuste poolt kogutud statistikast ja sellepärast arwan, et teie wõiksid neid andmeid wäga hästi usaldada. Wahepeal ei ole aga maikuust saadik töölise palgasid kuskil tõstetud. Waid on isegi märgata, et katsutakse ühel ehk teisel teel töölise palgasid kärpida. Mul oli hiljuti juhus lugeda ühes wabrikus teadaannet, mis wabrikantide poolt üles pandud, ja millega tahetakse ära kaotada perekonna-abirahad, nii, et töölised hakkaksid 50 marga wõrra päewas wähem palka saama. Nii näeme, et meil palkade kõrgendamise juttugi ei wõi olla, küll aga on wahepeal tegemist olnud palkade kärpimisega, mis läbi on wiidud ühes ja teistes kohtades, mis aga siiski üldistes oludes suuremaid muudatusi ette ei too. Kui meie nüüd vaatame, kas need palgad wõimaldawad kodanikkudele maksumist maksta ja ära elada, siis pean mina ütleva: 1) et meie töölise tööpalgad wõrreldes ennesõjaaegsetega madalamad on ja, et 2) meil pärast seda elukallidus märksa tõusnud on. Selle kohta on siin, eelarwe arutamise juures wastawad ma-

terjaalid ette kandnud! Riigikogu liige Martna, ja ma ei kahtle nende juures mitte sugugi, ma olen pidanud ka nende andmetega tegemist tegema. Samuti kirjutas omal ajal Podsolow „Päewalehes“ pikema artikli selle kohta, et meie tööliste palgad ennesõjaaegsete palkadega võrreldes langenud on ja keskmiselt välja teewad ennesõjaaegsetest palkadest 47%, see tähendab, vähem kui pool ennesõjaaegsetest palkadest. Kuna meil aga nüüd elukallidus ka tõusnud on... (W a h e l h ü ü e p ö l l u m e e s t e r ü h m a s t: E i o l e t õ u s n u d .) Teil ei ole selle kohta midagi ütelda.

Kuna nüüd wahepeal on elukallidus tõusnud, siis ei saa tööline mitte enam sel määral neid elutarbeid rahuldada, nagu ta seda enne sõda sai. Ma ei taha sellega ütelda, nagu oleksid töölised enne sõda väga lahedates tingimustes elanud, kuid, nagu härra Martna näitas, et siiski enne sõda neile raha üle jäi kõigi nende hädatarwilisemate tarwete rahuldamisest mustade päewade jaoks. Töölised võisid wäiksel määral koguda raha selleks, et kui neid ähwardab tööpuudus, kui need töölt lahti saawad, et siis enneteenitud rahaga mõni aeg elutseda. Kui meie aga nüüd waatame eksistentsmiinimumi — elatisalamäärat, siis meie näeme, et töölisel mingit wõimalust ei ole esimese järgu tarbeaineid osta, sellest palgast tema neid osta ei saa, mida ta enne ilmasõda osta wõis. Ja kui nüüd waadata maksusid, mida töölised ja waesem kiht peab maksma kodanlise riigiaparaadi ülewaldamiseks, siis meie näeme, et need maksud wõtawad kogu kodanikkude sissetulekust ära 58,6% riigi ja omawalitsuste heaks. Sellest wäikesest palgast, mida töölised ja waesem kiht teenib, läheb weel ära 58%.

Meie nägime, et möödunud — 1922 a., kulus töölisel ära selleks, et neid maksusid maksta, 85 tööpäewa palk, keskmiselt wõttes. Kui meie nüüd käesolewa aasta eelarwet, kui ka neid palku, mis mina siin ette kandsin, waatame, siis näeme, et wõrreldes 1922 a. praegu tööliste palgad suurt sugugi tõusnud ei ole. Ka need andmed, mis mina siin ette kandsin, lasewad oletada, et keskmised palgad teewad välja ka nüüd tööstustöölistel 180 marka, käsitöölistel — 150 marka päewas, põllutöölistel — 220 marka ja ametnikkudel — 184 marka. Need wäljarehkendused on tehtud põllutööliste kohta nende mater-

jaalide põhjal, mida on kogunud statistika-büroo käsitada olewad korrespondendid ja mis põhjeneswad mitmekümnete waatluste kokkuwõtetel ja mida sellepärast nii enam-wähem tõenäolistena wõib wõtta. Käsitöölise palgad on omawalitsuste, linna ja alewi omawalitsuste läbi kogutud materjaalide põhjal 220 marka, ametnikkude palgad, mis on wõetud keskmiselt eelarwe seletuskirjas toodud liigituste järele on 180 marka. Meie ei wõi mitte öelda, et popsi sissetulek töölise omast suurem oleks. Popside teenistus ei ole mitte alaline, tema elatab ennast kõrwalttööst. Kui meie praegust maaelu waatame, siis näeme, et õige palju tööpäewi selle peale ära kulub, et suurtaulupidajale lamba ja lehma päewi tasa teha. Meie nägime eelpool, et 1924 a. eelarwe järele tuleb iga perekonna peale 24.256 marka ja iga hinge peale maksu 6.064 marka. Nende maksude tasumiseks kulub ära üksiktöölisel 33,7 tööpäewa ja perekonnaga töötajal 134,7 tööpäewa. 1923 a. eelarwes ettenähtud maksude tasumiseks perekonnaga töötajatel inimestel kulub ära 113,2 tööpäewa, aga 1924 a. kulub 134 tööpäewa. Sellest meie näeme, et töötawate hulkade maksukoorem on kaswanud 1924 a. 21 tööpäewa wõrra. Kuidas riik nüüd neid maksusid sisse wõtatab? Meie näeme, et otsekohesed maksud riigi kasuks iga elaniku kohta ainult 640 marka välja teewad. Kuid meie teame, et otsekoheseid maksusid maal ja linnas wõetakse ka weel omawalitsustele, makswate seaduste alusel, nende asustuste ülewaldamiseks kodanikkude käest. Need otsekohesed maksud teewad välja isegi suurema summa, kui riigi heaks läheb, seda näitawad need mitmekordsed puudujääkide maksud iseäranis maal, kus üksikule inimesele määratakse 200 marka pearaha ja perekonnaga inimesele 800 marka. Siis rehkenda sinna juurde weel riigi heaks wõetaw maks, teeb riigi- ja omawalitsuste heaks wõetaw maks kokku 2.000 marka välja. Kui meie nüüd üksikasjaliselt waatame otsekoheseid makse 1924 a. eelarwes, siis meie näeme, et tulumaksu on ette nähtud 153 miljoni marga ulatuses, teiseks on ette nähtud seal äri- ja tööstusmaksu 263 miljonit, kolmandaks maa ja hoonete maksusid 41 miljonit 800 tuhat marka jne. Kui meie seda otsekohest maksu waatame, siis peab ütlema, et need summad mitte suured ei ole. Need mak-

sud teewad kokku ainult 640 miljonit marka, mis, nagu ma tähendasin, kogu riigi sissetulekutest välja teeb ainult 10%. Otsekoheised maksud on oma iseloomu poolest niisugused maksud, mis lasuvad waranduse ja sissetuleku peal. Kui nüüd riik oma sissetulekuid ainult otsekohestest maksudest saab 10,2% siis ülejäänud osa langeb kaudsete maksude peale ja riigi ettevõtete sissetuleku peale. Kaudsed maksud teewad välja: tollid 17,8%, aktsiisid 4,6%, kokku 22,4%. Piiritus annab riigile 20,3% kogu tuludest. Kaudsed maksud ühes piiritusega kokku 42,7%, see on ligi pool kõigist sissetulekutest, mida riik saab, wõtab ta kaudsete maksude kaudu. Kui meie nüüd tahame kaudsete maksude poliitika juures peatada, siis tuleb meil waadata praegust tollipoliitikat ja kaubanduspoliitikat. Kaudsed maksud on väga lähedalt seotud meie wäliskaubanduse ja tööstuse arendamise poliitikaga, mida kodanline walitus senni on juhtinud. Siin on juba näidatud, et kaudsed maksud lasuvad laialiste rahwahulkade õlgadel. Kui meie õiget pilti tahame saada selle poliitika iseloomu suhtes, siis peame vaatama meie wäliskaubandust käesolewal ja möödunud aastal. Eesti wäliskaubandus 1922 aastal kujutas järgmist pilti: wälja weetud kaupadest, mis nimetamist wääriwad, olgu siinkohal ette toodud järgmist: 1922 aasta jooksul on wälja weetud elusloomi: hobuseid 28,7 miljoni marga eest, sarwloomi 24 miljoni marga eest. Toiduaineid on wälja weetud järgmiselt: juustu 10 miljoni marga eest, kilusid 6 miljoni, õunu 8 miljoni, sibulaid 2 miljoni ja shokolaadi 5—6 miljoni marga eest. Saadused loomariigist: jöhwe — 2,1 miljoni marga, soolikaid — 2 miljoni marga, orawa- ja rebasenahtu 6 miljoni marga eest.

Mitmesugused kaubad: tselluloosi — 3,3 miljoni marga, seepi — 11,6 miljoni marga, õlikooke — 3,4 miljoni marga eest.

Wiimase kolme aasta jooksul on Eesti wäliskaubandus mitmekordselt laienenud, niihästi kaupade nomenklatuuri kui ka kaupade kaalulise rohkuse ja koguääruse poolest.

1920 a. weeti Eestist wälja 8,5 tuhat puuda, 1922 aastal juba 19,2 tuhat puuda, mille wäärtus kokku 4,8 miljardit marka. Samuti suureneb ka karjasaaduste — liha ja wõi wäljavedu,

Nende, meie tähtsamate põllumajanduslikkude toodete wäljaveo suuremine sündis kiiremini, kui maa nende produtseerimises nii lühikese aja jooksul järele wõis jõuda; see asjaolu annab ennast tunda tähtsamate toiduainete hindade tõususe meie siseturul 1922 a. lõpul.

Elusloomadest weeti 1920 aastal wälja ainult 6 hobust, 1922 aastal — 1148 hobust, 3005 sarwloomi ja 8545 tk. sigu ja pörsaid.

Loomariigi saaduste wäljavedu — soolikad, nahad, jöhwid jne. — tõusis 1 tuhande puuda pealt 33 tuhande puuda peale.

Tarbepuude — lauad, palgid, prussid — wäljaveos näeme tõusu. Nii suur metsasaaduste wäljaveo suuremine annab arwatawasti ka oma tagajärgi tunda ehitusmaterjalide kallinemise mõttes käesolewa aasta ehitushooajal.

Paberit ja pappi, mida 1920 aastal wälja weeti 819 tuhat puuda, weeti 1922 wälja juba 1280 tuhat puuda.

Linade ja takkude wäljavedu suureneb 228 tuhande puuda pealt 612 tuhande puuda peale, linaseemne wäljavedu — 11 tuhande puuda pealt 193 tuhande puuda peale. Muudest tekstiilkaupadest weeti wälja riidet ja riidekaupa wiis korda suuremal arwul; 1920 a. — 88 tuhat puuda, 1922 a. — 493 tuhat puuda.

Teistest wäljaveoainetest nimetame weel tsementi, mille wäljavedu 1920 aastal oli 325 tuhat puuda, 1922 a. juba 1271 tuhat puuda.

1922 a. sissewedu pakub üksikute kaubagruppide järele, mis siinkohal ette toodud nende wäärtuse suuruse järjekorras, järgmist pilti:

	miljon	üldsis-
	marka	sewedu
Toidu- ja maitseained . . .	1.635	30%
Puurwill, will ja riidekaup .	942	17%
Sõidu- ja weoristad, masinad, tööõud ja nende osad	759	13%
Metallid ja metallkaubad .	674	12%
Kiwiüsi, petrooleum, bensiin ja muud õlid, raswad, waigud ja nende saadused	591	10,5%
Keemiaained ja -saadused, kunstwäetis	269	4,5%
Tselluloos, paber ja trükitöö	240	4%
Nahad ja muud saadused loomariigist	164	3%

Klaaskaup, kiwid, mullad ja nende saadused . . .	161	3%
Puutööstuse saadused . . .	55	1%
Pudu- ja kunstikaup . . .	48	1%
Segakaup	51	1%
Kokku	5.589	100%

Peab ütleva, et need kaubad on kõik I järgu tarbeained, nagu toit, maitseained, riided, masinad, kiwisüsi, petrooleum, kunstväetisaine jne. 1922 a. jooksul on aga nende sisseveetawate kaupade pealt riik sisseweetollide kaudu wõtnud 1.355.881.000 m., see on sissetulekut saanud kaudsete maksude näol, kuna wälja-weotollid tegid sellel aastal wälja ainult 146.000.000. Kui meie nüüd wõtame selle sisseweetawate kaupade kogusumma siis näeme, et kogusumma teeb 1922 a. kohta 5.589.000.000 mk., seega teeb kaudsete maksude protsent kaubawäärtusest wälja 24,2% ehk ühe neljandiku. Kaudsed maksud on aidanud meil tõsta elukallidust $\frac{1}{4}$ wõrra ja see on just samaste andmete põhjal nõnda, mida meie walitsuse asutused on awaldanud riigi eelarwes. Järjekult mõjub kaudsete maksude suur protsent palju kaasa elukalliduse tõusule. Kui riik enesele selle pealt sissetulekut wõtab, siis aitab ta sellega just kaasa elukalliduse tõusule. Meie aga nägime, et need kaubad, mis 1922 a. sisse weeti, on kõik esimese järgu tarbeained, toidu- ja maitseained linnarahwale, nagu puuwill, mis tarwis tooresainena tööstusele, riidekaup, mis jällegi tarwilik töörahwale, sõidu- ja weoriistad ja mitmesugused masinad, metallollused ja metallkaubad, mis tarwilikud põllumajandusele ja tööstusele jne. Kui nüüd riik wõtab sissetulekuna 24,2% ehk $\frac{1}{4}$ kogu sisseweetawate kaupade wäärtusest, siis nagu ma tähendasin, aitab tema kaasa sellega elukalliduse tõusule. Meil kirjeldatakse kodanlikes lehtedes, et waadake, meie tööstussaaduste hinnad on liiga kallid sellepärast, et neile ei leidu turgu ja et ka tööliste lohakas ja tööliste laiskus ajab hinnad kalliks, et töölist ei wiitsi tööd teha ja logelewad töö juures jne. Kuid meil ei wõeta sugugi arwesse seda, et just need kihid, kes on walitsuses olnud, need oma kaudsete maksude poliitikaga ka selleks kaasa aitawad ja palju suuremal määral kaasa aitawad selleks, et meil tööstussaaduste hinnad kallid. Kuigi ma ei taha mitte siin wastu wõtta seda arwamist, mida meie wabrikandid on awaldanud, et

töölised tööd ei wiitsi teha ja sellepärast meie tööstussaaduste hinnad kallid, kuid kui meie ainult oletame, et Eesti tööliste töowiljakus tõesti madal oleks ja sellepärast tööstussaaduste hinnad kalliks lähewad, siis pean tähendama, et siiski suuremal määral aitab selleks kaasa tooresainete pealt wõetaw toll ja üldse praeguste walitsetawate erakondade kaudsete maksude poliitika. Ma ei taha puudutada praegu seda küsimust, kas kaudsed maksud seega õigustatud on wõi ei ole, ma tulen selle küsimuse juurde weel tagasi. Meie käsitame isamaalise tööstuse kaitset wäliswõistluse eest, sest meie kaudsete maksude poliitika on ju suurelt osalt ühenduses meie isamaalise tööstuse arendamise poliitikaga. Meil on walitsuses nii jõukate töösturite huwile lähedalseiswad isikud, kes alati oma deklaratsioonides ja kokkuleppe kawades alla kriipsutanud seda tähtsat isamaalise tööstuse arenemist. Kui meie 1923 a. wäliskaubandust waatame, siis näeme sarnast pilti, et sisseweetaw kaupade hulk kasvab. 1923 aastal, wõrreldes eelmiste aastatega, teeb sisseweetawate kaupade hulk palju rohkem wälja. 1921 aastal weeti sisse 4 miljardi 483 miljoni marga wäärtuses kaupad, wälja weeti 2 miljardi 227 miljoni marga wäärtuses. 1922 aastal weeti sisse 5.589.000.000 marga wäärtuses, wälja aga weeti 4.812.000.000 marga wäärtuses. Allpool esitatud summad näitawad, et 1923 a. 9 kuu jooksul sisseweetawate kaupade hulk on kaswanud, nii weeti siis 1923 aastal 9 kuu jooksul sisse 6.776.000.000 marga wäärtuses. Kui meie waatame nüüd riigi sissetulekut 1923 aasta kohta, siis näeme, et riik on saanud 1923 aastal sisseweetawate kaupade pealt, mille wäärtus teeb 6.367.000.000 marka, sisseweotollide kaudu 895.000.000 Käesolewa aasta sisseweotollid teewad sellega wälja kauba hinnast 9 kuu jooksul 14%, sellega on langenud 10,2% wõrra wõrreldes möödunud aastaga. Nii et sisseweetawate kaupade hulk on kaswanud, nagu meie seda eelpooltoodud andmetest nägime wõrreldes 1922 aastaga, kuid sissetulek sisseweotollidest on wähenenud, sellega wõime ütelda, et tolli alammäär, tollitariif 1923 aastal on langenud, mis isenesest muidugi terwitataw on tarwitajate huwile seisukohast waadates. Kuid wiimastel kuudel on siiski jälle märgata wastupidist tendentsi. Tullakse wastu teatawatele ringkondadele, kes wäljamaa

wõistluse all kannatawad ja aidatakse neid tollide tõstmisega. Nii on töösturitele antud, nagu ajalehtede kirjeldustest näha, lubadusi edaspidiste tollide kõrgendamise suhtes. See muidugi sünnib kõik isamaalise tööstuse kaitsehuvides ja isamaalise kapitaali loomiseks, ja kogumiseks. Eriti on siin silmatorkaw kurikuu lus Rotermani aktsiaseltsi nisuostu operatsioon, ja ühenduses sellega nisutollide tõstmine. See küsimus on laineid löönud nii seltskonnas, kui ka ühistegeliste asutuste tegelaste keskel põhjendatud ärewust ja meelepaha sünnitades. Ühistegelaste liidu poolt on selle küsimuse kohta isegi saadetud Wabariigi Walitsusele märgukiri. Selles märgukirjas juhitakse tähelepanu selle peale, et Wabariigi Walitus kawatseb sissewotolli nisujahu ja nisuterade pealt tõsta ja leitakse, et nisujahu ja nisuterade pealt tolli tõstmine ei wasta mitte meie tarwitajate huwile, kui ka praegusele seisukorrale. Kui meie seda küsimust waatleme, siis näeme, et siin, nagu seda küsimust waremalt on puudutatud, on wastu tulnud mitte tarwitajate huwile, ega ka mitte riigi huwile, waid on wastu tulnud ühele aktsiaseltsile, kes kuulub „Silwade“, „Aserite“ ja teiste selletaoliste aktsiaseltside rühmituste hulka. Meie teame aga, kes neis aktsiaseltsides tegutsewad ja kes nende aktsiaseltside seljataga seisawad. Kui meie nüüd tarwitajate huwile seisukohalt nisutolli küsimust waatame, siis peame meie kategooriliselt nisutolli ärakaotamist nõudma. Eestis on tali- ja suwinisu saak küll aastaastalt kaswanud, mida tõendawad statistika kuukirjas awaldatud andmed. Siin on toodud, et 1900—1909 aastani oli talinisu 453.600 puuda, 1910—1911 a. — 453.900 puuda, 1921 a. — 577.900 puuda, 1922 a. — 571.400 puuda, talinisu. Suwinisu saadi 1900—1909 a. — 289.000 puuda, 1910—1911 a. — 362.200 puuda, 1922 a. — 692.200 puuda. 1922 a. tali- ja suwinisu puhast saak, seeme maha arwatud, oleks seega kokku 1.051.119 puuda, mis ühte puuda elaniku peale wälja ei tee. Mina arwan, et oma nisu meie maaelanikkude tarbeid waewalt rahuldada suudab, käesolewal aastal seda wähem. Waremalt tarwitati meil ka suurel määral Wene nisujahu, nüüd, kus see jahu ära on jäänud, on hakatud suuremal arwul nisu koduseks tarwitamiseks kaswatama. Iseenesest mõista, et meie klii-

ma nisu kaswatamisele soodne ei ole ja põllumajanduse praeguse arenemise sihtjoont silmas pidades ei saa meie soovita waks pidada terawilja kaswatamise peale üle minna, kui wäljast odawat nisu wõib sisse tuua kõrgemawäärtuslikkude ümbertöötatud karja- ja põllusaaduste wastu. See nisu aga peab olema tolliwaba. Eestkätt läheks tema muidugi linnaelanikkude tarwitamiseks, kuna maa esialgu enam-wähem oma nisuga läbi wõib ajada. Kui nüüd aga pannakse maksma kõrged nisutollid, siis tõstab see elukallidust ja teeb esimese järgu tarbeained laialistele rahwahulkadele kättesaamatuteks. Meie nägime juba, et meie wäliskaubanduses on makswad nii sissekui ka wäljaweo alal praeguste walitewate erakondade kihj huwid. Tolle määratakse I. järgu tarbeainete peale, mis lähewad laialistele rahwahulkadele tarwitamiseks, ja selle kaudu ammutab riik omale suuremaid sissetulekuid. Kui me nüüd tahame küsida, kas see tollipoliitika on õigustatud, siis tuleb peatada meie tööstuse praeguse seisukorra juures. (Wahelhüüe: Jälle tagasi...) Teie wõiksite ju koju minna, kui soovite.

Juhataja J. Tõnisson: Olge head, ma palun mitte segada.

J. Reesen (wäljasp. rhm.): Kes meie walitewate erakondade poliitikat tööstuse suhtes on jälginud, see wõib otsekoheselt tunnistada, et see alati on ühenduses olnud. Juba Kukke walitsuse ajal deklareeris Kukke oma deklaratsioonis...

Juhataja J. Tõnisson: Ma palun mitte nii perekondlikult rääkida.

J. Reesen (wäljasp. rhm.): Meie rühma seisukoht ei ole mitte tööstuse wastane ja meie ei näe selles, kui tööstust arendatakse, midagi hädaohtlikku töörahwale, waid näeme hoopis wastupidist, kui tööstus suureneks ja laieneks, siis leiawad laialised töörahwa hulgad teenistust. Kuid kui meie waatame Eesti walitewate erakondade tööstuse arendamise poliitikat, siis me näeme, et see imelikul kombel on muutunud wäikese kildkonna huwile toetamise poliitikaks. Siin on täna juba ette toodud andmeid selle kohta hommikusel koosolekul rkl. Ast'i ja ka teiste järgmiste kõnelejate poolt. (M. Laarmann (põl.): Mis ta ütles?) Selle küsimuse juures peatasid

ka rkl. Strandman ja rkl. Tõnisson. Kuid töösturite liider ja praeguste walitsete erakondade mõjuwama rühma liider härra Laidoner katsus sellest küsimusest arglikult mööda minna, nagu üldse Eestis tööstust ei oleks. Härra Laidoner püüdis eht põllumees olla ja kõneles ainult põllumajanduse seisukorrast wälja minnes ja põllumajanduse huwisid arwesse wõttes. Kui selle küsimuse juures peatasid härrad Strandman ja Tõnisson, siis mida ütlesid need härrad. Härra Strandman seletas, et Eesti ettewõtete seisukord on wäga raskeks läinud ja nad wõiksid teisest soost kodanikkude kätte minna, kelle riikluse juures nii mõnigi kord on põhjust olnud kahelda. Mina ei jaga neid kartusi. Meil on ju oma intelligents ammu, Eesti adwokaadid, tohtrid ja palju teisi haritlasi. Ja meie oleme alati julenud konkureerida sakslastega omal ajal, ja ei wõi keegi ütlemata tulla, et meie neist alla oleksime jäänud, ennem oleme neist üle olnud. Kui meie nüüd äriilmas praegu weel oleme lapsekingades, siiski ei tohi öelda, et meil õigeid ärimahi ei ole, küll nad tekiwad, ka ärimahi ei saa ühe päewaga luua. Praegu on tõusikute tundemärgid olemas, kuid see kaob ja järele jääb edasipüüdw osa, kes wõib tulewikus, kuigi praegu kannatama peab, sakslastega wõistelda. Aga kui meie praegu teist poliitikat ajame, kui meil õieti need ühepäewa rikkad igalpool nii wäljas on, kui meie neid inimesi toetame, siis meie kaugele ei saa. Tema muidugi seletab, et ta ärimahi ja nende äriasju siin põhjalikult tunneb ja tema teab, kuidas sakslane on siin „sehwti“ teinud ja kuidas eestlased praegu äri ajawad. Ta ütleb, et sakslane pole kaua aja jooksul oma sõiduriistale mitte muretsenud kummist rattaid ja sõitnud raudrattastega wankrites. Eesti ärimehed aga sõidawad nüüd autodes ja teistes uhketes tõldades. (W a h e l h ü ü e : Eesti tõusik ka kangem.) Ma ei taha ütelda, et Strandman'il siin selles suhtes...

Juhataja **J. Tõnisson**: Ma palun seda perekondlikku tooni mitte tarwitada!

J. Reesen (wäljasp. rhm.): ... õigus on, waid ma tahtsin selle katkendi ettewõtmisega näidata, et härra Strandman siin seda küsimust riiwas ja leidis, et ettetoodud seisukord wäga raske on. Meie, tööliste esitajad, teame, kuidas töö-

listes ärew meeolu on iga päewaga kaswanud. See ärewus on ka põhjendatud, sest alati on maad leidnud wabrikute sulgumine ja seismapanemine, tööpuudus jne. Härra Laidoner ei kõnelenud sellest midagi. Härra Tõnisson, kes seda küsimust ka puudutas, leidis, et meie kaubandus-tööstusministeerium waestele rikkusetunnistusi wälja annab, kuid jättis juurde lisamata, et niisuguse waesusetunnistuse wäljaandmisega ühes kaubandus-tööstusministeerium waeseid rikkaks teeb, sest waesusetunnistuse wäljaandmisega käib ka kaasas raha wäljaandmine.

Juhataja **J. Tõnisson**: Kas katwasete kaua weel kõnelda?

J. Reesen (wäljasp. rhm.): Jah.

Juhataja **J. Tõnisson**: Ma pean weerandtunnilise waheaja tegema, sest koosolek on järgimööda kaks tundi kestnud.

Kuulutan weerandtunnilise waheaja.

Wahealg algab kell 9.45 min.

Peale waheaga jätkub koosolek kell 10.05 min.

Koosolekut juhatab esimees **J. Tõnisson**.

Sekretääri kohal sekretäär **T. Kalbus**.

J. Reesen (wäljasp. rhm.): Kui meie praeguse tööstuse seisukorra juures peatame, siis sellepärast, et ühenduses tööstuse küsimusega on ka tööpuuduse küsimus. Nagu teada, on Eesti suurtööstus oma algusest saadik, sest saadik, kui kodanline riik tekkis, alati üle elanud raskeid aegu, sellepärast ühest küljest, et ei ole suurtööstusel olnud tarwilikku tööd ja teiselt, ei ole olnud tarwilikku kapitaal. Härra Strandman, kui ta siin kõneles, siis ta ütles, et Eesti tööstusettewõtted on raske seisukorras ja nad wõiwad wäga kergesti sattuda wõõraste isikute kätte, teistest rahwustest kodanikkude kätte. Omal ajal, 1921 a. härra Strandman kõneles Eesti jõukast kihist ja ütles, et meil üldse Eestis jõukat kihti ei ole. Meil on olemas waene rahwas, ainult nii ütelda „poolekopikamiljonäärid“, kelle jõukus midagi korda ei suuda saata, isegi nii palju mitte, et nad wõiks korralikult oma tulumaksu ja teisi kohustusi riigi wastu ära kanda. Kui aga teisest küljest kõik meie walitsetwad erakonnad, alates parémpoolsetega ja lõpetades tööerakon-

naga, need on senni oma tegewuskawas ette näinud tööstuse arendamise ja isamaalise tööstuse edenemise, siin on see põhimõte deklaratsiooni üles võetud olnud sellest seisukohast, et selle isamaalise tööstuse sildi all ajada väikest kihtkonna toetamise poliitikat. Nagu ma juba korra nimetasin, härra Kukk'e walitsuse deklaratsioonis seisib, et meil tuleb isamaalist tööstust arendada jne. jne., kuid need härrad ja walitsewad kodanlised erakonnad ei ole kunagi rehkendanud meie suurtööstuse tõeliku seisukorraga, ei ole arwesse wõtnud, et meie suurtööstuse tulewiku poliitikas wäljawaateteid ei ole. Töösturid ise on siin sellest ette jõudnud. Meie walitsuse poliitikas ei ole olnud kindlaid sihtjoone, kas on meie suurtööstus kohane Eesti oludele wõi on ta meie kohta liiga suur. Töösturid ülemaalisel töösturite 5. kongressil arutasid seda seisukorda ja leidsid, et Eesti suurtööstus on liiga suur Eesti jaoks. Seda suurtööstuse seisukorda refereeris sel kongressil wabrikantide ühisuse esimees härra Maurits ja tähendas, et meie suurtööstus Eesti kohta liiga suur on, need sõnad on must-walge peal „Waba Maas“. Kui aga siiski tööerakond — üks walitsewatest erakondadest on senni seda suurtööstuse arendamist toetanud, siis tekib kahtlemata küsimus, mis on olnud selle põhjuseks. Ühest küljest tulewad ja seletawad need härrad, et selle põhjuseks on olnud tööliste eest hoolitsemine, sest kui meie oma tööstuse eest ei hoolitseks, siis ei hoolitseks meie ka mitte tööliste eest. Ma küsiks, kas siis need walitsewad erakonnad ja need tööstus-kaubandusministeeriumi kawatsused jõuawad seda suurtööstust ülewal pidada, mis Eesti jaoks liiga suur on ja ülejõu käib. Rahaminister oma eelarweskõnes tähendas, et meie ei wõi mitte üle jõu elada — midagi ette wõtta, mis meil üle jõu käib. Kuid kui nüüd meie suurtöösturid omal kongressil on leidnud, et meie suurtööstus Eestile liig suur on, siis loomulikult peab teda koomale tõmbama — peaks wastawaks tegema Eesti olude kandejõule. Kui nüüd ei ole sennini suurtööstuse küsimuses keegi kindlaid seisukohti awaldanud, siis ei ole meil tööstuse organiseerimise plaani olnud, waid on elatud peost-suhu. Kui kusagil mõni ettevõtte on seisma jäänud ja mõni ringkond ei suuda töölistele palkasid wälja maksta, siis katsutakse sellest nii üle saada, et esi-

tatakse Riigikogule krediitide määramiseks seadus, kes tööliste palgad peaksid wälja maksma ja seda tehakse, nagu siin on seletatud, puhtinimlikust seisukohast wälja minnes. Meie ei ole aga kunagi kuulnud, nagu oleks tööstuse edu olnud tingitud puhtinimlikust armastusest. Meie teame, et tööstuse edu ei olene ära ei inimesearmastusest ega ka mitte üksiku ringkonna jõukusest ehk nõndanimetatud poolekõpika miljonääride kapitaalidest, waid tööstuse edu oleneb ära õige suurel määral väikeste riikide looduswaradest ja seisukorrast kui ka rahwuswahelisest konjunktuurist ja turgude seisukorrast. Kui meil sennini on püütud korralikult tööstust edendada, siis on meie töösturitele, nagu eelmised kõnelejad on seletanud, selleks õige suurel määral krediiti antud, selle peale waatamata, kas see tööstusala on kasulik ja kas see tööstusala tasub end ära ja kas selle tööstuse usaldajad on kindlustatud kapitalistliku laenuusalduse alusel, nagu see tarwis on, wõi on nad lihtsalt waesed, kellele ühes wastawa rahasummaga rikkusetunnistus wälja on antud. Teisest küljest on meie tööstust toetatud sel teel, et on pandud maksma kaitsetollid, teise sõnaga, meie tööstus on piiratud kõrgete kaitsetollide müüride läbi. Meil on ju väga palju neid väikseid tööstusi, nagu mööblitööstus ja niiditööstus, missuguseid jälle tollide suhtes on püütud arendada. Igaüks Eesti ettevõtja olgu ta nõobi wõi millegi muu valmistaja, loeb oma isamaalise tunde põhjal ennast õigustatuks selleks, et minna kaubandusministeeriumi ja paluda, et nimelt tema valmistab oma töötoas wõi ettevõttes seda ja seda ja sellepärast tuleks tingimata tema poolt valmistatawate ainete sisseweo peale kaitsetoll panna. Meie nägime, missuguse summa riigile annab sisseweotoll. Ta annab $\frac{1}{4}$ kauba wäärtusest. Meie nägime, et 1922 a. andis see riigile üle miljardi sissetulekut, kuid meie teame, et neid sissetulekuid ei maksa mitte meie töösturid, waid maksawad tarwitajad. Kui töösturid maksawad ära sisseweetawate kaupade pealt tolliladudesse sisseweotolli otsekohe wõi mõne aja tagant, siis ei maksa nad seda mitte oma taskust, waid nad panewad need maksud, sisseweo tollimaksud lihtsalt kaubahinnale ligi. Ja selle tõttu ongi meil ühest küljest saaduste hinnad kallid. Nad wõiksid olla ilma sisseweotollita kõigi kaupade pealt $\frac{1}{4}$ vähem. Seda ma

näitasin statistika materjaalide põhjal, ja kui teie arwate, et sellega oleks Eesti rahwale kasu tehtud, kui teie niisuguse tolli wõtate, siis pean mina selle juures kahtlema, sest need laialised rahwahulgad elawad just esimese järgu tarbeainetest, mida meile sisse weetakse, ja mida ka tõendab 1922 a. ja 1923 a. sisseweetawate kaupade nimestik. Härra Laidoner püüdis siin põhjendada seda sissewedu. Meie teame, et meil on seltskonnas ja ka Riigikogus olnud juttusid, et meile on sisse weetud siidisukke, kallid nahku, pähklaid jne. Härra Laidoner kandis siin ette andmeid ja ütles, et kõigest 28.000.000 teeb wälja siidisukkade wäärtus. Mina arwan, et see arw üksi mitte midagi ei kõnele, kui ei wõeta arwesse kaupade liigitust. Niisugust liigitust ei ole meil aga olemas, statistika büroo andmete põhjal. Waid siin on ühed ja teised ained arwatud wäga mitmesuguste liigituste alla, nii et õiget ülewaadet selle kohta ei saa, kui palju neist teewad uhkusasjad ja kui palju esimese järgu tarbeained wälja. Kuid wõiks kahtlemata öelda, et esimese järgu tarbeained siiski suurema protsendi wälja teewad, kui luksusasjad. Sellega wõime siis kindlasti öelda, et meie sennised kaitsetollid on laialistele tarwitajate hulkadele kahjuks olnud, sellepärast, et nad on kaasa mõjunud elukalliduse tõusule, mida $\frac{1}{4}$ kaubahinnast tollimaksuna riik wõtnud.

Kui nüüd öeldakse, et see põhjendatud on, et kaitsetollid on wõimaldanud meie tööstuse arendamist, kaitsetollid on loonud sarnase seisukorra, et meie oleme suutnud Eestis tööstusele pinda luua, oleme suutnud teda wälise wõistluse eest kaitsta ja sellepärast on need ohwrid, mida on toonud laialised rahwahulgad, õigustatud. Kui meie nüüd waatame praeguse tööstuse seisukorda, siis meie peame ütleva, et see küsimus enam kui selge on. Eestis ei ole suurtööstusel selle 5 aasta jooksul mingit edu märgata olnud, waid on aina tagurpidimine olnud. Seda tõendab ka härra rahaminister oma eelarwe-kõnes, kui ta ütleb, et meie praegu rasketesse aegadesse oleme sattunud, ja et meil tööstuses on seisak. Kuigi üksikutel tööstusaladel on teatawaid edusamme tehtud, siiski peab ütleva, et nende tööstusalade edu sugugi ei õigusta kaitsetollide olemasolu. Mul on käsitada materjaalid selle kohta, mida riigi majan-

dusnõukogu koosolekul kaubandus-tööstusministri abi, härra Lukk ette kandis, meie praeguse tööstuse seisukorra üle. See aruanne on wäga lähedalt seotud teise küsimusega, ja nimelt meie tööstuse ja kaubanduse finanseerimise küsimusega, mis nii wäga terawaid waidlusi siin Riigikogus esile on kutsunud ja mis nii wäga palju ärewust mujal, wäljaspoolgi, on tekitanud. Meil on teada Eesti panga seletuse järele, et tööstusele on antud toetust Eestis 2 miljardit, 333 miljonit, kaubandusele 1 miljard, 69 miljonit, uutele ehitustele 162 miljonit; erapankadele 531 miljonit; põllumajandusele 238 miljonit. Ühenduses meie tööstuse finanseerimisega on päewakorrale kerkinud küsimus, meie wälja- ja sisseweo wahekordade küsimus, mis, nagu siin seletatakse, õige suure hulga wäliswaluutat on ära neelanud. Selleks et nüüd wäliswaluuta küsimusest üle saada, ongi kaubandus-tööstusministri abi seletust andnud ja püüdnud lootusi luua edaspidisest tööstusest wäliswaluuta saamise suhtes. Tema näitab, et meil on hästi töötamas tubakatööstus ja meie wõiksime neid aineid wälja wedada. Tubakatööstusega wõiksime 200 kunni 300 miljonit wäliswaluutat saada. Siit näeme, et üksnes juba tubakatööstus annab suure summa wäliswaluutat. Selle äri korralduseks läheb tarwis 50 miljonit marka. Shokolaadifabrikuid on 20, nende läbi wõime saada 200—300 miljonit wäliswaluutat. Nahatööstuse alal oli kaubabilans 1922 a. 82 miljonit passiivne, käesolewal aastal 9 kuu jooksul üle 160 miljoni. Üks kõige tähtsam tööstusharu Eestis on nahatööstus. Kui meil seda tööstusharu ei oleks, oleks meie kaubabilans veel passiivsem. Puutööstuse alal on kaubabilans õige aktiivne. Seal leiawad tööd üle 1000 töölise. Paberitööstuse alal oli bilans 1922 aastal 2 ja pool korda aktiivne. Tselluloosi alal töötawad põhja puupapifabrik ja Türi fabrik. Nende aastane toodang umbes 2 miljonit puuda, wäliswaluutat annaksid umbes 1 miljardi ümber. Areemas on suuresti katusepapi-tööstus, sisse on weetud käesolewal aastal umbes 20 miljoni marga ümber. Loodetawasti suudame warsti oma tarwiduse ise täita. Tekstiiltööstuse alal oleks tähendada, et enne ilmasõda meie wabrikute toodang oli üle 100 miljoni arsina. Tekstiiltööstus wõiks anda 4 miljardit wäliswaluutat, kui turud leitaks. Kui meie linatööstuse

alal walmis produkte wälja weaks, saak-
sime umbes 100% sissetulekut rohkem.
Narwa Kreenholm'i wabriku käimapa-
nemine täies hoos nõuaks umbes 1½ mil-
jardit Emk. Sukke on sisse weetud 26
miljoni marga eest. Siidisukke õige
wähe. Meie walulaps on metallitööstus,
mis raskes seisukorras tooresainete ja
metalli ning süte puudusel. Põllutööma-
sinaid oli möödunud aastal sisse weetud
üle 60 miljoni marga wäärtuses. Käes-
olewa aasta 9 kuu jooksul üle 400 mil-
joni marga. Atru isegi on sisse toodud
23 miljoni marga wäärtuses. Jõumasi-
naid sisse weetud käesolewal aastal 813
miljoni marga eest, möödunud aastal üle
400 miljoni marga. Referent arwab, et
peaksime toetama esmalt wäike- ja kesk-
tööstust. Tsemenditööstus wõib anda
toodangut 700 tuhat tünni aastas. See
tööstus tarwitab põlewkiwi ja saawutab
sama toodangut kui kiwisõega. Tsemendi-
tööstus andis wäliswaluutat 1922 aastal
üle 90 miljoni marga, käesolewa aasta
9 kuu jooksul üle 70 miljoni marga.
Klaasitööstuse alal on meil 18 suur-, 43
kesk- ja 16 wäiketööstust. Keemiatöös-
tuse alal oli möödunud aastal sissewedu
881 miljonit, wäljawedu 68 miljonit, puu-
dujääk 812 miljonit. Käesolewa aasta 9
kuu jooksul puudujääk 874 miljonit. Oli
wäljatöötamisel on suured wäljawaated.
See tööstus peaks kõik meie wäliswalu-
uuta nõuded täitma. Siia on aga hiigla
kapitaali tarwis. Turbatööstusele peaks
walitsus pikaajalist odawat laenu andma.

Wäetismaterjaali on sisse weetud um-
bes 40 miljoni marga eest, mida wälis-
waluuta raiskamiseks tuleb nimetada,
kuna omal maal wäetisainet walmistada
wõiksime. Tikutööstus katab meie turu
tarwituse ja on isegi 10 miljoni eest
tikke wälja weetud. Nööbitööstuse alal
on meil asjata sissewedu olnud. Suur-
tööstusest meie ise finanseerida tarwi-
sel määral ei suuda. Meie omad pangad
peaksid sisetööstust finanseerima. Ak-
tiivse kaubabilansi saawutamiseks peab
sissewedu piirama.

See on kaubandus-tööstusministri abi
referaat lühidalt kokkuwõetult. Meie
näeme, et siin shokolaadi kui ka tubaka-
tööstuse alal loodetakse 200—300 miljonit
marka wäliswaluutat saada. Need ole-
tused ei ole mitte põhjendatud. Meie
saaduste müük wälisurgudel ei ripu
mitte ära mõne ministri heatahtlikkusest,
ei olene temast ära, kas turul ostjat lei-

dub. Meie teame, et kogu ilmaturul
ilmasõja tõttumajanduslik kriis walitsemas,
mis iga päewaga ikka rohkem ja rohkem
suureneb. See on maailma sõja tagajärg,
kus kõikides maades rahwa ostujõud wä-
henenud. Tööstuse kapitaalil, nõndanime-
tatud rööwkapitaalil ei ole mitte awa-
raid wäljawaateid. Kui nüüd suur kapi-
talistlikkude kapitaalriikides riikides
tööstusseisak on, siis tekib küsimus siin,
kas Eesti kapitalistidest kõige suuremat
wajadust tuntakse maailma turgudel.
Meie oleme küll kuulnud, et meil Inglis-
maal ja Saksamaal oma wäiksed kauba-
turud on, kuhu meie tööstussaadused
wälja weetakse. Kui meie waatame
Eestist saaduste wäljawedu, siis näeme,
et 1922 a. puutööstus esimesel kohal on
püsinud ja seda on wälja weetud 886
miljoni marga eest, teisel kohal on pa-
beritööstus, seda on wälja weetud 574
miljoni marga eest, kolmandal kohal on
tekstiiltööstus, seda on wälja weetud 550
miljoni marga eest jne. Kui meie nüüd
waatame 1922 a. Eesti tööstussaadusi wä-
listurgudel, siis näeme, et siin esimesel
kohal seisawad lauad, plangud ja propsid, 417
miljoni marga wäärtuses, teisel kohal
liiprid ja palgid, wineer, plated, tooli-
ponjad jne. 277 miljoni marga wäärtuses.
Kolmandal kohal seisab paberikaup, seda
on wälja weetud 574 miljoni marga
wäärtuses. Kui meie nüüd weel wälis-
saaduste müüki edasi waatame, siis näe-
me, et tekstiiltööstuse saadused puuwilla-
riie 475 miljoni marga eest, 62.547 puuda
wälja on weetud, siis teisel kohal on tse-
menti wälja weetud 1.271.354 puuda,
98.484.369 marga eest, kolmandal kohal
linane riie 287.576 marga wäärtuses. Kui
meie esimese järgu puutööstuse ja puu-
saaduste wäljawedu waatame riigi ma-
janduse seisukohalt, siis näeme meie,
wõrreldes teiste riikidega, et Eestis ae-
takse iseäralikku poliitikat sellel alal.
Meil on püütud õigustada metsasaaduste
wäljawedu ja on püütud igatepidi selleks
soodustusi luua. Kuid kui arwesse wõtta
praegu laialiste maaelanikkude huwisid
kütteinete alal, siis peab ütleva, et metsa
wäljaweo soodustused on maaelanikkude-
dele õige suuri raskusi teinud. Meie
teame, et maal metskondades ametnikud
praegu ja waremalt on määranud plan-
kusid, mis iga aasta raiumisele lähewad.
Siin on isegi kõneldud sellest, et meil
raieringkond mitte suur ei ole ja teda
kasutada wõib iga aasta teatawas ulatu-

ses, ja et see meie metsaasjandusele ja metsatööstusele häwitawaks ei kujune. Kui meie vaatame Eesti põllumajanduse statistika andmeid, siis näeme, et meie metsade protsent, võrreldes teiste riikide metsadega, teeb wälja wäga palju wähem ja sellepärast ei saa kuidagi õigustatuks pidada, et meie wäikest metsa, mida meil alati tarwis, wõiks selleks tarwitada, et siin ainult wäliswaluuta muretsemist eesmärgiks peetakse. Kui meie vaatame Eesti metsa pinnasuurst, kogu maaalaga võrreldes, siis näeme, et metsa Eestis on 21% kõigist maa-alast. Kui meie teiste maade metsapinda vaatame, näituseks Saksamaal, teeb see wälja 27%. Meie aga teame, et Saksamaa alati on wendanud iseäranis suurel määral metsamaterjaali sisse. Saksamaa on võrreldes Eestimaaga rikkam Eestist metsa poolest, kuid Saksamaal on peale metsa teisi looduswarasid, näituseks kiwisütt. Meil aga peale põlewkiwi ja turba ei ole mingisugust ainet, ja seegi põlewkiwi, mis meil praegu wäljatöötamise ajajärgus, ei ole weel wõimalust andnud isegi wäiksemaid tarbeid rahuldada, kuid tema wõib edaspidistel aegadel ehk meile kütteaineid wõimaldada, siiski on see aastate küsimus. Senni, kunni ei ole meil põlewkiwitööstus arenenud, tuleb kütteinena tarwitada ainult puid. Kuid selle peale vaatamata, et meil metsapind wähem on kui Saksamaal, weetakse suurel määral iga aasta metsatööstuse saadusi wälja, mida ka siin ettetoodud andmed näitawad. Kui nüüd peatada meie tekstiiltööstuse juures, siis peame meie konstateerima, nagu ka seda kaubandus-tööstusministri abi härra Lukk ütles riigi majandusnõukogus, et meie tekstiiltööstus wõiks anda 4 miljardit wäliswaluutat, kui turg leiduks. See turuküsimus on iseäranis raske küsimus mitte ainult Eestis, waid ka teistes riikides. Meie teame ühte, et kapitalistlikus ühiskonnas töösturid ei rehkenda mitte rahwa tarbete rahuldamisega, waid rehkendawad oma sissetulekutega, seda on näidanud kõigi maade kaubanduslik edenemine ja seda wõime meie ka Eesti kohta ütelda. Kui aga tööstusel turgu ei ole, siis ei saa ka tööstusel tulu olla, ja sellepärast wõin praeguste andmete põhjal ütelda, kus praegune rahwuswaheline turgude küsimus õige keeruline on, sellepärast, et mitmes maades on rahaasjandus õige keeruline ühest küljest; teisest küljest on

rahwa ostujõud madalaks jäänud, langedes peale ilmasõda ja kolmandaks on neis maades, kus nüüd ostujõud oleks enamwähem keskmine, seal ise juba tööstuse kriisid iga päewaga enam ja enam lähewad, nagu meie seda Inglismaa kohta wõime öelda, kus kaitsetollide poliitikat aetakse wäljast sisseweetawate kaupade wastu ja isamaalise tööstuse kaitseks. Ühes sellega oleks ka Eesti kaotanud selle turu, mis temal Inglismaal oli. Saksamaal wäljaweo turg ongi meil kadunud, sellepärast, et Saksa rahwas on ostuwõimetuks muutunud. Kui meie nüüd vaatame teisi tööstusalasid — need tööstusalad on suurematest, mida meie waatasime Eestis. Need on: puutööstus, paberitööstus ja tekstiiltööstus. Metalltööstuse kohta kaubandus-tööstusministri abi härra Lukk tähendas, et see olla alati walulaps olnud. Kuid meie ei kuule mitte ja ei näe ka käesolewast referaadist, mida selleks ette wõtta tahetakse, et seda walulast parandada. Meil on ju teada kõigile rühmadele, et meie suurtööstus, mida meie Wenemaalt oleme pärinud, eriti metalltööstusena, meie rahwamajandusele ülejõu käib ja teda Eesti kapitaauga käima panna wõimalik ei ole. Seda on ka rahaministri abi seletanud, et meil ise oma kapitaauga midagi ette wõtta wõimalik ei ole. Kuid need suured wabrikud metalltööstuse alal, mis on enamatel aegadel siin tekkinud, ei wõi ometi siin kõdunema ega roostetama jääda. See oleks rahwamajandusele kahjulik. See häwitaks eelmiste põlwede poolt loodud wäärtuse ja riik, ning ühes sellega terve rahwas saaks selle läbi kahju, kui need wäärtused rikki läheks. Riik saab kahju sellest, et need wäärtused seisawad ilma uute sünnitamata. Sinna on paigutatud omal ajal kapitaal, mis on pidanud looma uusi wäärtusi. Nüüd ei kasutata seda kapitaaali, on sellega passiivseks kinniswaraks muutunud ja rahwamajandusele ei ole temast miskit kasu. Tarwilik oleks neid warandusi ära kasutada rahwamajanduslikult seisukohalt waadates. Kuid meie ei näe, et meie walitsewad erakonnad oleks selles sihis mingisuguseid samme astunud. Meil ei ole kuulda isegi, et neil selles sihis mingisuguseid kawatusi on. Meie kuuleme küll teiste maade kohta, et seal aetakse poliitikat, mis wäliskapitaali aitab lähemale tõmmata, et tööstust käima panna ja rahwa loowat energiat tööle rakendada. Kui ettewõt-

tesse on pandud suurkapitaal, siis on veel tarwis loovat kapitaali juurde tõmmata, et sellest loow töö saaks. Kuid seda ei ole meie walitsewad erakonnad mitte tahtnud. Nemad nagu kardaksid, et need hiiglased, need endised suurwabrikud, kus töötasid kümnedtuhanded töölised, et need hakkaksid järsku liikuma ja et töölised leiaksid nendes ettewõtetes tööd, just nagu kardaksid nemad tööliste kogumist wabrikutesse. Seda oleme meie Eesti lähema naabri Läti suhtes kuulnud. Aetakse sihikindlat poliitikat, et töölised ei saaks wabrikutesse koonduda, mis wõiks kodanlisele klassile hädaohlikuks saada, sest tööstus on alati klassiwõitluse alusel seiswate töölisteparteide kõigesuuremaks toetusalaks. Kuid seega ei saa mitte õigustada waranduste häwimist. Kui nüüd waadata Eesti tööstuse praegust seisukorda, siis peab ütleva, et Eesti kapitalistid ise omal jõul suurtööstust käima panna ei suuda, isegi mitte üksnes metalltööstuses, waid ka tekstiiltööstuses ilma wäliskapitaalita läbi ei saa. Narwa Kreenholmi wabriku käimapanemiseks olewat tarwis, nagu siin kaubandus-tööstusministri abi härra Lukk riigi majandusnõukogus on seletanud, ligi 4 miljardit krediiti. Meie aga nägime juba enne, et Eestis on tööstusele antud 2.330.000.000 mk. Meie oleme kuulnud, et see on sünnitanud rahanduses suuri segadusi, et ei ole wõimalik enam selle tõttu, et on palju antud igasugustele ettewõtetele kõike operatsioone rahuldada ja wäljast sisse tuua neid esimese järgu tarbeaineid, mida meie maal mitte ei produtseerita. Kas selleks Eesti kodanlusele, Eesti pangale krediiti jätkub, et Narwa Kreenholmi wabrikut käima panna. Selle juures ei ole mingisugust kahtlust, et Eesti kodanlusel sarnases suuruses krediiti ei ole, ja 4 miljardit marka mitte wõimalik ei ole anda tööstusele, see käib temale üle jõu. Samuti käib ka temal üle jõu teistele wäiksematele ettewõtetele krediiti anda, missugused praegu suures puuduses on. Kui siis tuli härra Strandman ja püüdis hoiatada Eesti soost ettewõtjaid, öeldes neile, et olge ettewaatlikud ja ärge laske teiste kodanikkude kätte wabrikuid ja tehaseid minna. Siis oli see muidugi rahwusliku isamaalise tööstuse seisukohast wõib olla suur ettewaatlikkus, aga rahwamajanduse seisukohast waadates ei kaalu see ettewaatlikkus seda tulu wälja, mida tööstuse käimapa-

nemine Eesti rahwale annab. Sest ei ole töölistel ja kehwapel kodanikkudel sellest soe ega külm, kas on sakslane wabriku direktor wõi on direktoriks keegi Eesti tõusik; peaasi on, et walmistatakse saadusi, mida kõigile on tarwis. Peaasi on, et tööliklass saaks tööd. Meie ei waata selle rahwusliku kapitaali kokkuwarisemise peale mitte kui mõnesuguse hädaohu peale, waid jätame selle hädaohu Eesti kodanluse enese lahendada. Tööraha seisukohast waadates peaks see Eesti kodanlus, kui tema rahwamajandusele kasulikult tahab tegutseda, selleks kõik tegema, et wäliskapitaali siia tööstusesse tõmmata, et töölised saaksid tööd ja juba waremalt loodud surnud kapitaal ei kõduneks ega roostetaks.

Kui meie vaatame praegust meeletu wäljaspool Riigikogu, siis näeme, et siin püütakse jälgi segada, püütakse sellest seisukorrast, mis walitsewate erakondade isamaalise tööstuse toetuspoliitika on loonud, sellest püütakse üle saada mõnesuguste wormelite kaudu, mis kokku seatakse wäljaspool Riigikogu töösturite ja wabrikantide ühisustes, kui ka teistes asutustes. Kui me vaatame wabrikantide ühisuse seisukohta praeguse erakorralise seisukorra suhtes, siis näeme, et wabrikandid on pannud kõik rattad käima selleks, et seda poliitikat, mida senni on aetud, edasi ajada ja veel enamgi, et neile wastu tullakse. Siis on ära peetud wabrikantide ühisuse ja kaubandus-tööstusministri härra Rostfeld'i juures koosolek, millest on osa wõtnud tööstur Westinghausen ja teiste suuremate puu-, riide- ja paberitööstuse esitajad. Nad on ette kandnud ministrile praegust tööstuse seisukorda ja seletanud, et tema eriti raskest seisukorras on. Metalltööstusel mingisuguseid tellimisi ei ole, paberiwabrikud saawad osa oma toodangust Wenemaale wiia, kuid siiski ei jätku Wene ja ka siseturust selleks, et kogu toodangut realiseerida. Riidekaup jõuab oma headuse poolest siseturul wäljast sisseweetawa riidekaubaga wõistelda ja selle poolest oleks tema müük kindel, kuid meid uputatakse wäljamaa kaubaga üle ja peale selle ostetakse ka kodumaa riideid vähem, kui wäljamaa omi, nii et kodumaa riided tihti peale müüakse alandatud hindadega ära ehk kipuwad ladudesse wedelema jääma.

Saatkond palus ministrit, seda seisukorda arwesse wõttes, mingisuguseid kitsendusi kaupade sisseweo juures

maksma panna. Teiseks panewat tööstuse raskesse seisukorda, peale kauba, ka weel see, et meil peale turupuuduse weel krediitide puudus on, ja paluti siis ministrit võimalikka teid leida nende puuduste lahendamiseks. Siin on nüüd Eesti töösturite saatkonna seletus kaubandus-tööstusministrile. Metalltööstuses raske seisukord — tellimisi ei ole, paberiwabrikud on senni oma saadustest osa Wenemaale müünud, kuid siiski ei jõua see Wenemaa turg, mis kitsas on, kuna walmistus suurem, kui tarwidus, kõiki saadusi ära mahutada, ja ülejääk on olemas. Mis see tähendab? See tähendab seda, et ka paberitööstuse alal kriis on. Turgusid ei ole, sisemaa tarwitused on väikesed, paberiwabrikud edasi käia ei saa, wabrikandid panewad sellega ukсед kinni, ähwardades töölisi tööpuudusega. Edasi toonitatakse, et riidetööstus jõuab oma saaduste poolest siseturul wõistelda, kuid siseturu seisukord ei ole kindel sellepärast, et weetakse kõiksugu tekstiilkaupe sisse, ning selleks, et seda sissewedu takistada, on saatkond palunud ministrit neid seisukohti arwesse wõtta ja kodumaa tööstusele võimaldada soodsat turgu leida. Kuidas siis kodumaa tööstusel soodsat turgu võimalik leida on? Esiteks selle läbi, et kaubandus-tööstusminister ühes rahaministriga, nagu härra Tõnisson siin tähendas, pistawad ninad kokku ja rehkendawad wälja otsarbekohase tollitariifi riidetööstuse kaitseks, tõstetakse tollisid sellel alal. Ma ei taha nüüd selle küsimuse juures pikalt peatada, ehk waielda selle üle, kas see otsarbekohane on, et meil wäljast riide sissewedu ära jääb wõi ei, waid tahan waadata seda tarwitajate huwide seisukohalt.

Kui meil pannakse maksma kõrged tollitariifid riidetööstuse saaduste peale wäljamaalt sisseweo alal, siis on võimalik siseriigi, wõi isamaalistele kapitalistidele hindasid kõrgemale kruwida ja suuremaid sissetulekuid saada, sest neil pole enam wõistlemas wäljamaalt sisseweetawaid kaupe. Kuid kas see võimaldab iseenesest Eesti riidetöösturitele siseturu loomist? Mina arwan, et see seda küsimust ei lahenda. Kui tollisid tõstetakse wäljamaalt sisseweetawa riide pealt, siis võimaldab see küll Eesti töösturitele suuremat kasu, aga ei võimalda mitte tarwitajatele odawamaid saadusi. Kasu saawad Eesti töösturid selle läbi, et ne-

mad panewad riidehinnale ligi, sest tollisid on tõstetud ja neil pole odawaid kaupasid wõistlemas. Kuid riidesaaduste hindade tõstmisega tõuseb ka elukallidus. Peab ka ütlemas, et praeguste palkade juures ametniku, popsi ja teise töölise ostujõud on madal. Tema peab napilt elama, et enesele ühe ülikonna riideid osta. Kes tööpalgast elab, teab seda väga hästi. Kui aga nüüd isamaalisele riidetööstusele tahetakse wastu tulla soodsa turu leidmiseks sisemaal tollitariifi tõstmise läbi, siis ei ole see otsarbekohane samm, mis turuleidmist ei võimalda, waid hinnad lähewad kallimaks ja selletõttu lihtsalt ei osteta neid kaupasid, ei suudeta neid osta, waid elatakse päewast päewa ja ollakse sunnitud käima räbalates. Niisuguse seisukorra wõib luua see poliitika, mida töösturite saatkond palus ministrit arwesse wõtta. Nimelt tehti ettepanek mõningaid kitsendusi sisseweo juures maksma panna ja saatkond palus ministrit neid seisukohti arwesse wõttes kodumaa tööstuse toodangutele sellega võimaldada kodumaal soodsa turu leidmist. Selle tõenduseks, et meil turgude puudus on, on ka Tallinnas suurema tekstiiltööstuse wabriku, nimelt Balti puuwilla-wabriku seismajäämine. Lehtedes on selle küsimuse kohta sõna wõetud. Ka tööliste on teada antud, et wabrik seisma jääb. Põhjuseks on ette toodud tooresainete kallidus ja turgude puudus. Ma olen juba turgude küsimuse juures peatanud. Ma peatan weel tooresainete kalliduse juures. Ma näitasin siin kaubanduse statistika waral, et meil tollide kõrgendamine mitte tööstuse arendamise kasuks ei räägi, sest tollid ei lange mitte üksnes walmiskaupade peale, mis otsekohe tarwitamiseks on määratud, waid nad langewad ka sisseweetawate tooresainete peale. Kuigi siin on väikene wahe, ja need tollid madalamad on, siiski on nad kogusummas õige suured, nagu meie seda ka juba nägime. Sellepärast peaksid ka töösturid tooresainete pealt wõetawate tollide wastu seisma. Kuid meie teame, et siin ongi teatawal määral wastu tulnud ja soodustusi tehtud. Kuid minu ülesanne ei ole siin selle küsimuse juures enam neatada, sest kui meie tooresainete kallidust käsitame, siis on ka siin weel teised põhjused olemas ja nimelt weokulud jne. Meie teame aga, et tööstuse eduks on paratamata tarwilik, et tooresaine

oleks saadawal ja nimelt ligidal ja teiseks, et küte oleks ligidal ja saadawal, ning odaw. Meie tööstus seisab puukütte peal, kiwisöe sissewedu läheb kalliks ja sellepärast on kiwisütt vähem sisse weetud, kui seda meie tööstuse jaoks tarwis oleks. Mitte üksnes küttest ei olene kaupade odawus, waid ka tooresainest. Meil on aga üks osa tekstiiltööstusest, mis töötab ainult wäljast sissewetawate tooresainete alal. See on puuwillawabrik, sest meil oma maal puuwilla ei kaswa. Linatööstuse seisukord ei ole ka mitte hiilgaw; kõigis linnades on kuulda, et tööliste lahtilaskmine on päwakorral. Niisama ka wabrikute seismapanemine, sest ka linasaadustele ei leita tarwilikul määral turgu. Kui lina on olnud wõimalik wälja wedada, siis on hoopis kitsamad wäljawaated linasaaduste suhtes. Sest kui see nüüd maksmas on ka teiste saaduste kohta, siis ei saa seda ka mitte öelda, et siin linasaaduste kohta suuremad lahendused oleksid. Ma juba tähendasin, et meil rahaturul walitseb kriis, mille kohta siin on ka sõna wõetud ja mida on siin ühed ja teised erakonna esitajad puudutanud. Rahakriis on aga kõige suuremaks wastupeegelduseks üldise majanduskriisi tulemusele. Kui algab majanduskriis, siis awaldab ta ennast kõigepealt rahaturul. Kui katsume jälgida seda olu, mis meil rahaturul on ilmsiks tulnud, siis näeme, et juba kaua aega on börsel seisak ja seal ei tehta mingisuguseid waluuta operatsioone, ehk küll wäliswaluuta järele nõudmine haruldaselt suur on. Eesti pank müüb wälisraha õige wähesel arwul ja kawatseb seda warsti lõpetada, kuna teistes pankades ei saa teda üldse osta. See on majandusliku kriisi sümptomide kirjeldus. Kui algab majanduslik kriis, siis algab ta rahaturul. Kui wõrdleme seda ajajärku, mis rahanduse alal ilmsiks on tulnud, Saksamaa seisukorraga, siis näeme, et ka Saksa maal niisugused nähtused on ilmsiks tulnud, et wäliswaluuta operatsioone tehakse wõrdlemisi wähese, ehk küll nende järele suur nõudmine. Igaüks püüab enesele wäliswaluutat muretseda, kuid ei leidu neid, kes on walmis seda enese käest ära andma. Kardetakse, et margakurs langeda wõib ja keegi ei taha oma warandust kaotada. Kodanliste parteide kõnelejad, kes seda küsimust siin puudutasid... (O. Strandman (töer.): Aga mitte nii pikalt.) rõhutasid kõik

ühest suust, et peaks katsutama Eesti margakursi waos hoida. Kuid mille peal seisab meie margakurs? Öeldakse, see olla kullaga kindlustatud. Meie juba teame, et need 15 miljonit kulda, mida Eesti rahulepingu järele saime, mitte enam täies ulatuses olemas ei ole. Teda on wäljamaale saadetud, operatsioonide tegemiseks, näituseks kuulsa „Erkati“ operatsiooniks, mille üle härra Tõnisson väga pahandas, ning selle küsimuse kohta pikalt sõna pidi wõtma, mis „Erkati“ arwel wäljamaal tehti. Kui nüüd waadata ülejäänud osa ja neid wäliswaluuta tagawarasid, mis Eesti pangas praegusel ajal olemas, siis olewat seda suuremal määral, nagu siin tähendati, kui seda isegi teistes wanades riikides on. Ma ei taha siin ennustama hakata, kas meil margakurs peadpööritawaid hüppeid tegema hakkab, kuid ühte peab konstaterima, et meie mark wiimastel päewadel on hakanud langema. See laseb oletada, et meie wäliswaluuta tagawarad mitte nii suured ei ole, nagu seda härra rahaminister siit seletas. Kui majanduslikku kriisi waadata, siis näeme, et sellest küljest ka marga langemise peale mõju awaldab praegune majanduslik kriis, niihästi tööstuses, kui ka põllumajanduses ja et siin mitte tegemist ei ole waluutatagawarade puudustega. See oletus wõiks, wõib olla tõenäoline paista, kuid meie peame wõtma need kaks küsimust ühenduses. Wäliskaubanduse alal on nähtawale tulnud krediidi puudus, mis sisemaal ennast tunda on andnud, nii on tuntawaks saanud teataw kaupade puudus. Eriti on wiimasel ajal selle tõttu, et ei ole wõimalik wäljast suhkruüri täiel määral sisse tuua, suhkruhinna tõusma hakanud. Rahakriisi lahendamiseks on Riigiwanema juures pankade esitajate nõupidamine ära peetud seisukorra selgitamiseks ja abinõude nõutamiseks. Nõupidamise tagajärjel on rahaministeriumile lubatud kõige hädalisemate tarwiduste katteks wäliswaluuta tagawarast teatud summad müügile lasta, kuid mitte üle 10.000 £ suuruses. Küsitaw, kas see summa wõimaldab käesolewa aasta algul nõudeid täita, arwan, et see peaks määratud olema käesolewa kuu kohta, sest wastasel korral pole wõimalik kõiki neid esimese järgu tarbeaineid sisse wedada, mida meie omal maal ei produtseerita — näituseks suhkur. Arwan, et see summa selleks liiga väike, et meie tarbeainete suhtes kindlustatud

wõime olla. (Wahelhüüe: Kas palju weel on lugeda?) Homme saab weel! (Chr. Kaarna (töer.): Homsed lehed on ilmunud, wõite lisaks wõtta!) Rahakriisi ja tööstuskriisi küsimuse lahendamiseks on kokku astuma pidanud seltskondlikkude organisatsioonide esitajad, nagu seda nimetatakse kodanliste organisatsioonide kohta. Nad on pidanud seisukohta wõtma ja katsunud abinõusid leida asja lahendamiseks. Üks seltskondlikkude organisatsioonide koosolek, mis Tartus ära peetud, on katsunud abinõusid otsida sellest kriisist ülesaamiseks. Seal on otsustatud uhkusainete sisseweo piiramist ja kokkuhoidlikkust oma tööstussaaduste alal. Sellel koosolekul on ilmsiks tulnud, et meil wiimaste aastate jooksul igasuguseid wäljamaa kaupe suurel määral sisse on weetud, nagu oleks tahetud kindlustada tarwitajaid mitmeks aastaks. Härra rahaminister ütles oma kõnes, et meie kasutatakse ära Saksa marga langemist ja Saksamaalt kaubaostu wõimalusi ning wedasime tarbeasju sisse nii suurel määral, et meile mitmeks aastaks jätkub. Kahjuks ei näidanud härra rahaminister, missugused need tarbeained olid. Seltskondlikkude organisatsioonide koosolekul on selgunud, et need tarbeained, mida mitmeks aastaks jätkub, olid luksusained, näituseks kallid wäljamaa weinid, apelsiinid, banaanid, siidisukad jne. Mina ei saa mitte siin seda liigituste arwustikku ette tuua, aga on järele kaalutud, et kõike seda materjali wõiks jätkuda 5—6 aastaks. Härra Riigiwanem Päts tähendas kord Riigikogu koosolekul, et meie ei saa teisiti. Ja et kui ei weaks sisse siidisukke ja teisi uhkusasju, et siis tuleksid Riigikogu liigete proudad ja saatkondade saadikute proudad ja käiksid peale, et neid aineid saaks sisse weetud. Meil on püütud ikka uhkustada ja see uhkustamine hakkab kippuma igale poole ja ka sinna, kus teda waja ei ole. Ma ei taha mitte salata, et igal rahwal on oma isesugune waade selle kohta.

Kodanlus korraldas laulupeo, kus esinesid rahwariietes tegelased ja kui teie nüüd waatate neid wäljamaalt toodud riideid, siis näete, et need ei ole mitte oma wastupidawuse poolest nii wastupidawad, et nemad Eestimaal walmistatud riie-tele wastaks. Kui teie näituseks lähete maale tööle nende riietega, mida teie, härrad, siin kannate, siis teie ei

saaks ühtegi päewa töötada. Meie kodanlus aga ei waata sugugi selle peale, waid püüab ainult uhkustada ja järele ahwida ja seda waimu ja sihti tabada, mis teiste maade kodanlistes ringkondades waremalt juba läbi on löönud ja nõnda siis ka siin püütakse kõigis sihis sinna poole. Kui tahetakse hoolitseda rahwa hea käekäigu eest ja tähelpanu pöörataks ainult selle peale, et igaüks oleks hästi riides, siis mina ütlen, et siin peaks esimeses järjekorras waatama, kas on inimestel wõimalik kõigepealt midagi suhu pista. Materjaalid, mida härra Martna ka ette kandis, ja mida ma täiendasin, näitawad, et meil elatismiinumiks ei jätku tööliste palkadest. Kuid töötawa rahwa arwel wõimaldatakse siiski ajada niisugust kaubanduspoliitikat, mis jõukatele annab suuri sissetulekuid, kaitseb jõukate kaupmeeste ja töösturite huwisid. Selleks, et wõimaldada Eesti isamaalise tööstuse arendamist, kaitstakse teda kaitsetollidega ja wõimaldatakse sisse wendada sellele jõukale kildkonnale kõiksuguseid uhkusasju, mis iseenesest mitte nii hädatarwilikud ei ole, kui teie tahaksite olla tõsised rahwuslased, siis pange selga raskel ajal kotiriided, nii et teie julgesti wõite öelda, et siin on alles mees, kes ei kohku millegi eest ja ka mitte kotiriide kandmise eest. (L. Johanson (sd.): Ega patrioot weel idioot ei ole!) See riie, mis Eesti wabrikus walmistatakse, seda ei ole näha kõrgemas seltskonnas ja see riie oleks ka kõrgemale seltskonnale kotiriie. Siis on siin weel küsimus üles tõstetud ja see on nimelt isamaaliste tööstussaaduste propageerimise küsimus. Kui meie nüüd waatame seda, kas omab see isamaaliste tööstussaaduste propageerimine loodetawaid tagajärgi selle poliitika juures, mida meie kodanlised ringkonnad ajawad, siis ma usun, et ei oleks sellest isamaalikule tööstusele ka mitte nii wäga suurt edu, sest esiteks näitasin ma juba, et see poliitika wiib ainult tööstussaaduste hinna tõstmisele ja elukalliduse tõusule, kui ka rahwa ostujõu wähenemisele. Kui aga rahwa ostujõudu ei katsuta tõsta laialiste rahwahulkade seisukorra parandamisega, siis ei saa olla mingisugust edu niihästi ühel kui teisel ettewõttel loowate tööde alal. Siin soowitatakse, et tuleb wälja kuulutada seltskondlikkude organisatsioonide poolt boikott wäljamaalt sissetoodud kaupadele ja igaüks peaks ostma esime-

ses järjekorras Eestis valmistatud kaupad jne.

Otstarbekohasuse seisukohalt waadates wõib olla, et see nii parem on, kuid isamaalise tööstuse seisukohast waadates oleks see töösturitele kasulik, kui Eesti tarwitajad wäljamaa kaupad ei ostaks. Siin rehkendatakse mitte kauba wäärtuse eeldusega, waid kauba odawusega. Kui Eesti tööstussaaduste wäärtus wäiksem on, siis ei suuda ta wäljamaa kaupade ostmist eemale tõrjuda ja kui ta seal juures weel kallim on, siis jääb ta weel kaugemale maha ja nagu wabrikandid on kurnud, jääwad siis need kaupad ladudesse seisma ja ei ole mingit wäljawaadet, et suudetakse isamaalisele tööstusele jalgu alla ajada. Milles siis nähtakse wäljapääsu? Härra Laidoner, see kodanluse kõigetargem mees, soowitas sisseweo ja wäljaweo tasakaaluwiimist, wäljaweo suurendamisega ja sisseweo wähenemisega. Aga mis saab siis meie tööstusest? Ma ei taha seda küsimust puudutada, kas sel teel on wõimalik wäljapääsu teed leida, kuid oletatakse, et sel teel on wõimalik tasakaalu saada sisseweo ja wäljaweo alal. Kuid sellega ühes ei ole ikkagi meie tööstuse küsimus otsustatud ja ei ole otsustatud, missugune on meie tööstuse edaspidine saatus. Ma arwan, et siin ei aita seltskonna propaganda, waid siin tuleb rehkendada, nagu ma juba tähendasin, rahwa ostujõuga. Kui Eesti kodanlusel korda läheb rahwa ostujõudu tõsta, üldist rahwa head käekäiku parandada, siis wõib ta ka oma tööstussaadustele sisemaal turgu leida. Sennikaua aga, kui ei ole tõstetud rahwa ostujõudu, mis elukallidusega ühes iga aastaga järk-järgult langeb, sennikaua saawad meil kestma ka siseturu raskused, mida ei saa mingisuguse propagandaga kõrwaldada. Kui ma eelarwe juures seda küsimust käsitan, siis selleks, et walitsus omi seisukohti awaldaks tööstuse suhtes. Meie teame, et töölistel ees seisab tööpuudus, kuid meie ei ole kuulnud mingisuguseid kawatsusi, mida walitsus sel alal oleks ette wõtnud, et seda tööpuudust kõrwaldada, et tööstusekriisi tagajärjel seismajäänud wabrikutest lahtilastud töölistele tööd muretseada. Eelarwes ei ole meie ka sel alal mingisuguseid erakorralisi summasid leidnud, mis oleks määratud töötatööliste toetamiseks. Meie teame aga ühte, et see depressioon, mis on praegu maad leidnud, mitte ühe päewa

nähtus ei ole, ega mitte uus üleskerkinud küsimus, waid et see küsimus waremalt ja ka edaspidi kodanlusele peawalu on sünnitanud ja saab sünnitama, sest sennikaua kui ei ole parandatud Eesti tööliklassi seisukord, saab tööliklass kannatama tööpuuduse all, ja ühenduses sellega saab wõitlus kaswama, mida tööliklass on sunnitud pidama oma seisukorra parandamiseks kodanluse ükskõiksuse ja lohakuse wastu. Meie nägime, et meil on rahwa sissetulek üksiku hinge peale 15.000 marka. Tegeikult on see ka enam-wähem õige.

(Sekretääri kohale asub abisekretäär **J. Wain.**)

Kui siin omal ajal oletusi tehti selle kohta, et Eesti rahwa sissetulek, wõrreldes Wene rahwa sissetulekuga, suurem on, siis wõib see küll nii olla, kuid meie peame siinjuures ühte arwesse wõtma, et sõja ja rewolutsiooni ajal rahwa sissetulek wõrdlemisi wähemaks on jäänud, milliseid andmeid ma siin käsitasin. Nagu meie nägime, on töölise keskmine palk kuus 4.500 marka, mis teeb wälja 57% ennesõjaaegsetest palkadest. 1913 a. oli elatistalammäär 3.536 marka ja palk 7.650 marka. Seega wõis tööline iga kuu tagawaraks hoida 4.114 marka mustade päewade jaoks kõige hädatarwilikumate tarbeainete muretsemisega. Nüüd aga teewad need hädatarwilikud tarbeained 1923 a. 4.637 marka. Seega on praegune palk madalam, kui nende hädatarwilikude esimese järgu tarbeainete wäärtus. Omal ajal kõneles Riigikogus härra Strandman, kui ta peaminister oli ja töötas Eesti töörahwale paradiisi sisse seada. (O. Strandman (töer.): Ei ole!) Mina olen seda protokollidest järele waadanud, Teie olete seda ära unustanud. (O. Strandman (töer.): Ei, mina ei ole seda ära unustanud!) Mina olen seda Riigikogu protokollidest leidnud, et Teie lubasite Eesti töörahwale paradiisi luua. (O. Strandman (töer.): Ei ole! M. Juhkam (töer.): Ma tean küll, kes seda ütles.) Kui nüüd see on see töötatud paradiis, siis on see mõiste, mida paradiisi all mõistawad meie walitsewad erakonnad ja milles Eesti töörahwas praegu elab, mitte töörahwa kasuks läbi löönud, waid tõusikute kasuks. Meie kuulsime siin isegi härra Tõnisson'ilt, et meil praegu kõige parempoolsemas erakonnas, põllumeeste kogudes, aetakse poliitikat, kus antakse

inimestele suurte summadena raha tarwitada, selle peale waatamata, kas tema praeguse korra juures wõib wastutada nende rahade eest, antakse inimestele, nagu härra Tõnisson ütles, — waestele rikkustunnistus. Waadake, siin tulebki see paradiisi küsimus wäga selgelt nähtawale, on loodud küll paradiis, aga ei ole loodud seda rahwale, nagu härra Strandman lubas... (O. Strandman (töer.): Ei ole ma midagi lubanud, härra Reesen!) ...ma ütlen seda sellepärast, et ma ise oma silmaga protokollist nägin, kui Teie sõna tagasi wõtate, siis... Teie wabandate muidugi, kui ma ütlen, et see ühe jõuka härra luiskamine oli, kui ta paradiisi lubas töörahwale walmistada. Kodanlus ei saa kunagi paradiisi walmistada töörahwale, sest seda ei luba temale tema taskuhuwid. Kodanlise walitsuse pea püüe on olnud ja jääb oma kihi taskuhuwide eest walwel olla. Tööliste wiletus ja häda on temale aina kasuks, sest siis loodab ta näljase inimese abil kergemalt oma kaukaid täita, nagu meie seda näeme Saksamaal, kus kildkond rahwa enamuse wiletusel arwel omale suuri warandusi kokku ajab, marga langesi ära kasutades. Ka meil olewat, nagu kodanlistest ajalehtedest näha, äri- ja töösturiteringkondi olemas, kes tahawad Eesti marka alla suruda selleks, et oma tehtud wõlgasid tasuda ja kuu lõpul töölistele odawa paberimargaga palka makstes, suuremat lisawäärtust enesele jätta. Ma ei hakka siin enam praeguse rahapoliitika juures peatama, mida härra Strandman siin nii põhjalikult tööra-konna arwates olewat teinud, et rahaminister otse nõelte otsas olewat seisnud. Meie omawalitsuse rahanduspoliitika, mida Riigikogu poolt seadusandluse kaudu on normeeritud ja korraldatud, on meil senni walitsewate erakondade poolt juhitud. Kui meie nüüd omawalitsuse...

Juhataja J. Tõnisson: Rkl. Reesen, ma hoiatan Teid. Kui Teie hakate omawalitsuse eelarwet arutama, siis ei käi see päewakorraga mitte kokku ja ma teen järeldused selle kohta.

J. Reesen (wäljasp. rhm.): Kui meie nüüd riigi eelarwet arutame, siis tuleb meil ka üksikute ministriumide eelarwete juures peatada. Meie maksupoliitika kuulub rahaministeeriumi alla. Sellel alal wäljatöötatud maksuseadused on esitatud Wabariigi Walitsuse kaudu

Riigikogule. Meil on senni maksupoliitika mõõduandwad olnud kaudsed maksud. Otsekoheste maksude muretsemiseks on riik wäga wähe teinud. Kui meie nüüd waatame neid seadusi, millega neid maksusid korraldatakse, siis pidi isegi härra Strandman tõendama siin, et need seadused puudulikud on. Kui kogupõllumehed Asutawas Kogus opositsioonis olid, siis härra Uluots pidas pikema kõne ja tegi märkusi maksuseaduste suhtes. Kui meil rahaminister mingisugust wäljapääsu teed pole katsunud leida praeguste maksuseaduste muutmiseks, siis kinnitab ja tõendab see weel kord seda, et seal ringkondades waadatakse nende maksuseaduste peale wäga heatahtlikult. See on ka wäga õige, sest need maksud, mis meil nüüd warandussissetulekut on ja hoonete maksude näol, ei ole iseneest mitte rängad maksud ja sellepärast ei ole ka meie waranduslikkude kihtide peale toetaw walitsus tarwilikuks pidanud eriti oma poole hoidwatele ringkondadele uusi maksusid peale panna. Küll on ta seda teinud, nagu meie eelpool nägime, laiemate rahwahulkade suhtes, kellele suured summad maksusid on peale pandud. (Chr. Kaarna (töer.): Wõtke uus raamat! K. Tonkman (põl.): Uniseks jääb ka!) Meie oleme nüüd näinud, missuguses sihis meil maksupoliitikat on aetud. Meie näeme, missugused summad teewad wälja otsekoheste maksud ja missugused summad kaudsed maksud. Missugused protsendid teewad wälja otsekoheste maksud ja missugused protsendid kaudsed maksud. Nüüd on minul weel waadata, kuhu need summad, mida riigi maksuaparaat riigikodanikkudelt wälja pressib maksude näol, kuhu need summad lähewad. Selleks tuleb mul peatada riigi eelarwe kulude juures. Kui ma algusest tähendasin, et iga riigi eelarwes paistab wälja walitsewa klassi tõsine pale, siis nägime juba, missugune see pale maksude suhtes on. Meie nägime, et meil aetakse poliitikat maksude alal, mis on jõukate kihtide huwides, mis on wäikekildkonna huwides. Kui meie nüüd tahame waadata, missugust poliitikat ajab meie praegune walitsus, siis peame ka waatama, mis meie kulude eelarwes näha on, missugune pale kulude eelarwest wälja paistab. Ma tähendasin, et iga kiht ja iga klass soowib alati praeguses ühiskonnas näha riigi eelarwes oma pa-

let. Meie, töölisteesitajad, waadates käesolewat eelarwet, ei leia seal töörahwa palet teps mitte. Meie näeme seal seda poliitikat, mida walitsewad erakonnad ajawad ja näeme peale selle küll seda, et seal paistab wastu mitte see pale, mis töörahwale kasulik on, waid see pale, mis kahjulik on. Meie wõime sellest eelarwest lugeda küll suurte rahwahulkade wiltsust ja waesust ja wäljaspool eelarwet Eesti elanikkude palet, mis kahwatu ja kelle selgroog nii kõssi on wajunud selle mitmetuhandepuudalise maksukoorma all. Kuid meie ei näe, et eelarwes oleks wäikenegi summa wõetud selleks, et selle töörahwa pale, mis nii alla surutud maksudekoormaga, et see natukenegi rõõmsaks wõiks muutuda. (K. Ast (sd.): See töörahwas pole rasket tööd teinud!) Töörahwas, kes maksab riigimaksusid, mida Eesti riik saab kaudsete maksude näol, peaks saama, mis tal oleks õigus saada. Kuid mida ta siis saab? Kui töörahwas, kes teeb Eestis wälja 64,4% kogu rahwaarwu enamusest, ei näe riigi eelarwes oma palet ja ei saa eelarwe kohta teistsugust seisukohta wõtta, kui seda eelarwet tagasi lükata ja tema wastu wõidelda. Meie töölisteriühm saab selle eest seisma, et see eelarwe, mis on määratud, nagu seda kõigi kodanliste riikide eelarwed on, töölistekihi rõhumiseks, saaks tagasi lükatud. Kui meie nüüd kulude... (L. Johanson (sd.): Härra Holberg, kas olete ülesse ärganud.) eelarwe-osa waatame, siis näeme meie, et siin on kawatsetawad kulud ja erakorralised kulud... (Chr. Kaarna (töer.): Kas tõesti.) mis teewad wälja 6.731.781.400.— marka. Nendest summast kawatsetakse Riigikogule 44.921.000 marka anda, Riigiwanimale ja riigikantseleile 25.724.600 marka, riigikontrollile 42.544.400 marka, rahaministeeriumile 887.590.400 marka, haridusministeeriumile 615.000.000 marka, siseministeeriumile 334.000.000 marka, sõjaministeeriumile 1.465.000.000 marka, põllutöministeeriumile 489.000.000 marka, teedeministeeriumile umbes 1.500.000.000, töö-hoolekandeministeeriumile 270.000.000, wälisministeeriumile 111.000.000 marka ja riigi wõlgade tasumiseks 361.000.000. Kui meie nüüd waatame neid summastid, mis on määratud üksikutele ministeeriumidele, siis meie näeme, et kõige suurema summa teeb wälja kawatsetawatest ku-

lustest 23,7% teedeministeeriumile. Sellele järgneb sõjaministeerium 21,8%; siis rahaministeerium 14,9%; haridusministeerium 9,1%; töö-hoolekandeministeeriumi peale ainult 4,1% ja isegi põllutöministeeriumi peale 7,3%. Kui meie nüüd määratawaid summastid waatame, siis tekitab küsimus, kas tema praegusele sissetulekule wastab. Kui nüüd töörahwas maksab teatawad summastid riigile, siis on tal õigus saada ka selle wastu midagi. Mida on ta aga siis saanud? Mida on saanud töörahwas Riigikogult selleks, et Riigikogu ülewalpidamiseks lubada 44.921.000 marka? Missugused seadused on siin maksma pandud töörahwa huwides? Teie ei wõi ühtegi seaduseelnõu öelda, mis oleks Eesti töörahwa huwides läbi wiidud. Kui ma siin analüüseerin praegust Eesti rahwa koosseisu, siis meie nägime, et 64% kogu Eesti rahwast teewad wälja tööstustöölised, põllutöölised, käsitöölised, popsid, kehwad wäikemapidajad, wäikerentnikud ja kehwad asunikud. (Chr. Kaarna (töer.): Ennem rääkisite rätseppadest, tislertitest, potiseppadest seda!) Ma imestan, et endine töö-hoolekandeminister ei tea, et rätsepp käsitööliline on. (Chr. Kaarna (töer.): Ei tea, tõesti ei tea!)

Kui meie nüüd küsime, kas Eesti töörahwale, kui rõhuwale rahwaenamusele on midagi Riigikogust antud, siis tuleb waadata esiteks, missugused on need seadused, mis Riigikogust läbi on käinud. Riigikogu on küll arutanud ühte ja teist seaduseelnõu: siin on olnud krediidi määramisi, on olnud toetussummade määramisi, kuid suurem osa nendest seaduseelnõudest on läinud sellele kihile, kes Eestis walitseb, ja kelle seljataga seisab Riigikogu enamus, ühe sõnaga, on läinud jõukamale kihile. Kuid see enamus ei ole rehkendanud selle töörahwa enamusega, kes Eestis enamuses on, ja kelle majandusliku seisukorra paranemisega on seotud üldine rahwa hea käekäik. Meie põhiseaduses on küll paragrahw ette nähtud, mis kindlustab kodanikkudele elatiskiiniimumi, eluaseme, tööd jne., kuid meie senni walitsew kodanlus ei ole tarwili kuks pidanud seda seadusandluse teel kindlustada, waid nagu ikka kodanlus seda ka teistel maadel on teinud, nii teeb ka Eesti kodanlus, kes need lubadused paberile pani ja ka põhiseadusesse üles wõttis neil aegadel, kus töörahwas oma

wõimu pärast wõitles, ja kus kodanlusele teist teed ei jäänud, kui neid wekslid töörahwale anda. Nüüd, kus ta on ennast kindlustada suutnud rahwuswahelise kodanluse abiga ja rahwuswaheliste sotsiaal-äraandjate abiga, nüüd wõib ta nende seaduste üle hirwitada ja nende peale käega lüüa. Mitte ükski Eestis, waid ka teistes riikides on sotsiaal-äraandjate kaasabil kodanlusele korda läinud nende wõitude juurest, mida töörahwas on saawutanud, töörahwast tagasi tõrjuda. Eesti kodanlus wõtab aeg-ajalt tagasi kõik need lubadused, mis töörahwale paberil on antud. Seda näeme praegu tegelikus elus. Meil on olemas ilmawaate, sõna-, trüki-, koosolekutewabadus. Kus on nad aga tegelikult? Kui meie waatame ringi, siis näeme, et töörahwalt on ära wõetud ilmawaate, sõna-, trüki-, koosolekute-, ja isegi mõttewabadus. Kodanliste parteide esitajad käiwad ringi ja püüawad töörahwale seletada, et nemad oma mõtete ja ilmawaate poolest asuksid teisele seisukohale, kui nad praegu on. Öeldakse, kui seda ei tehta, et siis teeb kodanlus sellest tarwilikud järeldused. Seda tehakse sel ajal, kus kogu töörahwas väljaspool Riigikogu wõib ainult kinnitada töörahwaesitajate ilmawaate õiglust. Ja sellepärast, kui meie nüüd Riigikogu 1924 a. eelarwet waatame, ei kahtle meie sugugi, et ka 1924 a. Eesti kodanlus sedasama rada saab käima, mida sennini, ja sedasama poliitikat saab jätkama. Ja Riigikogu praegune enamus sellelt seisukohalt ei lahku. Kui siin tulid wälja härrad Strandman, Ast, Martna ja Tõnisson ja arwustasid praegumaks walmajanduspoliitikat, ja seadsid ülesse nõudmisi, siis on see ainult sõnade tegemine, sest et härrad Strandman'id, Ast'id, Martna'd, Tõnisson'id ja teised midagi ei suuda muuta ja teie wõite neid ainult wiigilehtedeks muuta. Riigikogu enamus, mis moodustab walitsuse ja kes töötab sennist poliitikat ajada, saab seda ka edaspidi tegema, teie lahkel toetusel, sest et see mitte teist ära ei olene, waid ka väljaspool Riigikogu seiswatest jõududest ja nendest kihtidest, kes teie seljataga asuwad. Meie aga, töörahwaesitajad, ei saa seda poliitikat toetada, waid saame selle wastu alati wõitlema, ja ühes sellega ka wõitlust pidama oma lõpusihtide eest. Kui täna ja homme Eesti kodanlus enese kindlustamiseks seadusi annab ja teeb, siis töörahwas saab enesele kindlustuse te-

gema, seal, kus otsustaw wõitlus sünnib töörahwa ja kodanluse wahel. Kui meie Riigikogu enamuse seisukohta seadusandluse alal waadata, siis näeme, et siin mingisugust parandust töörahwa huwides tulema ei saa, sellepärast, et need ringkonnad siin enamuses on. Teie ei saa loobuda sellest kildkonna poliitika huwide toetamisest, mida siin on arwustusena ette toodud ja enesele ette heidetud. Waid need on taskuhuwid ja selle wäikese kildkonna huwid, olgu see wäike isamaalise tööstuse nime all, wõi olgu tema Eesti riikluse nime all, mida kodanlus tahab oma ainuõiguseks teha, ja mida ta töörahwale ei taha lubada. Waid aga abinõud selle wastu tarwitusele wõtab, et töörahwa riikluse mõtte eestseisjaid alla suruda seadusandluse kaudu, kui ka nende summade waral, mis kulude-eelarwes ette nähtud on. Ma ei taha enam mitte peatada rahaministeeriumi kui ka kaubandus- tööstusministeeriumi juures. Seda küsimust olen ma juba puudutanud oma kõnes eelpool. Ma puudutaksin üksi meie praeguse walitsuserakondade hariduspoliitikat ja eelarwet (Chr. Kaarna (töer.): Rääkige kaitsepolitseist ka!) hariduse peale ja tahan tähelepanu juhtida, missuguses sihis meie kodanlus hariduspoliitikat on ajanud. Riigikogu poolt määratakse eelarwe summad haridusministeeriumile. Parempoolsed erakonnad põllumeeste näol on alati hambaid ihunud nende summade wastu, mis Eesti riigi waeseks sööwat. Kodanlastel on õige terawad purihambad. Meie nägime, et need summad, mis haridusministeeriumi peale lähewad, nüüd nii suured ei ole, mis wõiksid saatuslikuks saada Eesti kodanlusele poliitikale — waid need teewad wälja ainult 9,1% kogu wäljaminekust. Kuid meie nägime aga, et teised ministeeriumid, eriti sõjaministeerium väga suured summad ära neelawad kogu sissetulekust. On väga arusaadaw selle parempoolse partei wõitlus hariduse wastu. On wana tuttaw sõna, et hariduses on jõud. Haridus ei ole jõuks mitte üksnes walitsewatele kodanlikele erakondadele, waid ka jõuks wõitlewale proletariaadile, tõuswale töölisklassile. Hariduse ja teadmiste abil on inimsugu suutnud loodust enese alla heita ja loodusest wõitu saada. Walitsewad erakonnad on aga hariduse alati oma monopooliks teinud, mis mitte ei ole juhitud ainult looduse allasurumiseks ja looduse ärawõit-

miseks, waid mis on ka töörahwa allasurumiseks juhitud. Ja kui meie waatame praegust hariduspoliitikat, siis me näeme, et Eesti kodanlus seda hariduspoliitikat selles sihis täie teadmiseaga ajab. 1918 aastast peale on hakatud nii wäga teraawid wahejooni tõmbama ilmawaate alusel. Kui wanasti wõisid meil haridusalal kodanlistes haridusseltsides töötada mitmesuguste ilmawaadetega inimesed, nii äärmised pahempoolsed kui ka äärmised parempoolsed, siis oli see arusaadaw sellepärast, et neid mõlemaid ühendas tarwidus wõidelda ühise waenlase wastu — isewalitsusliku korra wastu. Isewalitsus tarwitas abinõusid ka selleks, et kolmandat seisust, et kodanlust waos hoida ja alla suruda. Kapitalistliku korra arenemine löi niisuguse korra, kus kodanlus kwalifitseeritud tööjõudu wajas ja isewalitsuslik kord, mis wälja kujunes kapitalistlikuks korraks — pidi mõisnikkude walitsusele majanduslikus arenemises järele andma, pidi tehnika arenemist arwesse wõtma, ja pidi töörahwale haridust andma. Eesti kodanlus on hariduse küsimuses teatawaid edusamme teinud, sellepärast, et Eesti kodanlusele tema riigirajamise juures oli kõigepealt tarwidus uusi ametnikka luua. Püüti lahti saada wanast Wene waimust. Kui meie hariduspoliitikat waatame, siis näeme meie, et meie isewalitsuse pärandusest kuidagi üle saanud ei ole. Kui isewalitsuse, tsaari ajal haridust andis kodanlus oma wõsukestele, siis see haridus oli seotud kõrge koha, õigemini sooja koha saamisega. Ka meie kodanlus hoolitseb oma pojukeste eest. Meil Eestis on ka oma kodanline riigiparaat, sõjawägi, politsei ja teised asutused, kuhu tarwis on teatud arw ametnikka, ning kuhu tarwis on juhtiwaid jõudusid. Meil ei ole küll ametnikkude koole, kuid meil on koolid weel weneaja päranduseks jäänud oma programmide, oma hariduspoliitika ja süsteemi poolest. Weneaegsetest keskkoolidest tulid wälja kooli lõpetajad, kes kuld-nööpide kandjatena, kes läksid kohe kantseleidesse kohti otsima. Praeguse keskkooli programmi järele on lõpetajatele ainult kantseleiüksed awatud. Meie hariduspoliitika alal ei ole mitte arwesse wõetud seda, et elementaarsed nõuded, mis praeguse aja ühiskonnas paratamata tarwilikud on, nimelt haridus peab seotud olema tööskuse õpetusega, ja tööskuse õpetamine peab käsikäes käima haridus-

poliitikaga. Meil ei ole mitte maad leidnud tööinimeste ja kwalifitseeritud tööliste ettevalmistamine, waid meil on produtseeritud ametnikka. Nagu teada on riigi eelarwe juurde lisatud tabeli järele Eestis üle 21 tuhande riigiametniku, kes üle 2 miljardi rahwa maksudest ära tarwitawad, mis 30% kogu eelarwest wälja teeb. Siin on täna juba selle küsimuse juures peatatud. See summa peaks mõtlema panema igauhte. Kuid meie teame, et kodanlus on wäga palju ise selle küsimuse üle rääkinud, kuid ta leiab, et teisiti ta ei saa walitseda ja ka ükski kodanline riik ei saa ilma ametnikkudeta läbi. Ja kui meie Eestis waatame seda ametkondade õhkkonda, kui meie sinna tahame tungida, siis meie saame alles aru riiklusest ja iseseiswuse püüetest. Meie wõime enesele ette kujutada, mispärast Eesti kodanlus püüab sarnast ametnikkude karja ülewal pidada. Kuid Eesti kodanlusele on tarwis ka toetust, ta toetab end jõukamate kihtide peale. (W. Maaker (töer.): Ja Teie toetate kaitsepolitsei peale!) Meie näeme, et ametnikkude kaudu luuakse sidet seltskonnas. (J. Piiskar (is.): Seda tehakse agentide kaudu!) Kas agent on siis mõne teistsuguse londiga loom wõi on tal mõned teised omadused kui ametnikul. (W. Maaker (töer.): Seda teawad kommunistid selgesti!) Kui meie Eesti kodanluse seisukohta ametnikkude suhtes... (J. Holberg (põl.): Hakkate ära nõrkema! K. Tonkman (põl.): Ühed kirjutawad, teised loewad! J. Holberg (põl.): Juba stopp!) ...Kui meie Eesti kodanluse poliitikat ametnikkude wähenemise suhtes waatame, siis meie näeme, et kodanlus ei saa teisiti talitada, kui ta peab tahes ehk tahtmata selle ametniku hulga piiridesse jääma, mida praegused ametnikkude arwud näitawad. Ennem on ta aga sunnitud ametnikkude suurendamise peale minema. Kodanlise riikluse kaitseks on tarwis igat sorti ja liiki ametnikka, nii kantseleides kui ka teistes asutustes, waatamata selle peale, kas need ametnikud lähewad palju wõi wähe maksma, see on kodanlusele üksstapuha. Kodanlus ei taha ka selle juures peatada, kas need ametnikud kahjulikud on wõi mitte. Ametnikud on inimesed, kes riigis mitte uusi wäärtusi ei sünnita, waid kes ära tarwitawad neid wäärtusi, mida töörahwas

loonud ja loob. Kui meie eelarwesse waatame, siis näeme, et ametnikud eelarwest ära tarwitawad 30% ehk 2 miljardit. Ametnik on oma iseloomu poolest nagu mõni parasit.

Juhataja **J. Tõnisson**: Ma palun mitte ametnikkude kohta haawawaid märkusi teha ja teen Teile teise märkuse. (Wahelhüüe Eestimaa töörahwa partei rühma kohalt: Teise?) Jah, teise märkuse.

J. Reesen (wäljasp. rhm.): Mina rääkisin üldse ametnikkudest. Kõigis riikides on ametnikud see kiht, kes mitte uusi wäärtusi ei loo, waid neid wäärtusi ja warandusi, mida töötawad kihid loowad, ära tarwitawad. Ja sellepärast on meie esimeseks ülesandeks nõudmine, et neid kihte wähendataks, kes töörahwa tööjõust elawad ja kes mitte uusi wäärtusi ei loo. Meil ei ole ametnikkude wähendamiseks midagi ette wõetud, küll aga näeme nende suurendamist ja sellele kaasa aitab meie hariduspoliitika, sest waadake, need, kes koolidest wälja tulewad, on ainult need, kes kantseleis sulgewad, on ainult need, kes loowaks tööks wõiwad liigutada, kes loowaks tööks ette walmistatud ei ole, kel puudub iga sugune rahwamajanduslikult kasulik tööoskus. Praegune keskkool ei ole mitte töökoool, see on ametnikkude produtseerimise kool. Meie näeme siin, et teatawad kihid toetawad seda hariduspoliitikat ja sellest näeme ka, et keskkoolid igal aastal õige suurel määral ametnikka wälja lasewad ja sellepärast ongi see walitsew kildkond praeguse hariduse wastu üldiselt. Need härrad, kes praegu on wõimul, need ei taha seda näha, et nende „kõige ideaalsemad“ „kwalifitseeritud“ ametnikud sellest riigiaparaadist kaoksid ja sellepärast peawad need neid suuremaid ametnikka toetama, et neid igal ajal wõtta oleks. Sellega aga kasvab tööta haritlaste hulk ja haritud tööline suudab oma klassi seisukohast paremini aru saada, kui harimata waeuse, wiletsuse tagajärjel mitmesuguste raskete katsumiste läbi kord otsusele jõuab. Nad wõiksid töötatöölise perre tõugatud saada ja sellega tööliklassiwõitlust, allasurutute klassiwõitlust walitsewa kodanluse wastu toetada. Selleks ei tohi muidugi parempoolsed kaasa aidata. Paremlulgem juba koolid, pangem ukсед kinni, ärgem makskem kooliõpetajatele

palku, pidagem suured politseid, karjad sõjawägesid...

Juhataja **J. Tõnisson**: Kõneleja, ma teen Teile märkuse siin ebasüüdsate üteluste pärast. (Hüüded: See on juba kolmas märkus, sõna ära wõtta.)

J. Reesen (wäljasp. rhm.): Kui meie aga waatame nüüd hariduspoliitika teist sihtjoont, nimelt töökoooli teostamise suhtes, siis peab ütleva, et meil sarnast asutust, nagu töökoool, üldse olemas ei ole. Waid on mingisugused warjud näha, mis enesest ei kujutagi töökoooli warju, waid mis on, nii ütelda, kompamiste ja unistuste ettekujutused. Ja kui Teile nüüd waatate praegust Eesti majanduspoliitikat, siis teie näete, et siin ei tööstuse, ega ka kaubanduse alal wäga suuri wäljawaateteid ei ole, et siin tagurpidimine on, sest isegi mitte ei ole tehniliselt kwalifitseeritud tööjõude, ja sellepärast ei ole ka tehnilist edu märgata meie tööstuses, waid nagu härra Tõnisson siin juba tähendas, weetakse sisse wanu roostetanud masinablokse, mida katsutakse wõimalikult odawalt saada, saada tehnilisi abinõusid, ilma, et rehkendatakse tehnika arenemisega ja tema sihiga. Kui meil nüüd tööstuse peale kwalifitseeritud tööjõude tarwis, siis ei ole weel see nii suur häda. Eesti on põllumajanduslik riik ja ei saa nüüd ütelda, et meie põllumehed maal põllumajanduslikult küllalt hästi ette walmistatud oleks selleks, et nad wõiksid eeskujulikkude intensiivset põllumajandust sisse seada. Kui praegu Eesti põllumajandust waadelda, siis paistab seal sihtjoon silma, mis iseenesest näitaks, nagu püüdu paremuse poole. Kuid on see püüde intensiivsema põllumajanduse poole, mida siin on ka nüüd soovitatud riikliku majapidamise aluseks wõtta, siiski wõib oletada, et see püüde, nagu kõik head püüded, wõib kokku langeda. Nende jõukate kihtide ülesandeks on oma kasu tagaajamine. Selle jõuka kildkonna hurwide rahuldamise on walitsew erakond oma ülesandeks teinud, aga see wõib tagasi tõrjuda selle intensiivse töötamise sihi, selle wäga tähtsa küsimuse meie põllumajanduses. Ilma ettewalmistamata põllumeheta ei saa aga intensiivset põllumajandust ette kujutada. Siin on küll nüüd teada, et on määratud mõisaid põllutöökooolide ja eeskujulikkude majapidamiste jaoks. Kui meie aga waatame, kui-

das nendes põllutöökoolides semmi te-
gutsetakse, õpetatakse ja õpitakse, siis
tekib kahtlus, et ka see asutus oma ees-
märki ei saawuta, waid tema wäga kau-
gel sellest on, mida töökool põllumajan-
duse tarwis olema peab. (Kõneleja
peatub kõnes. M. Laarman (põl.):
Laske aga edasi, meie tahame
kuulata.) Peasi aga, mida meie siin
näeme, on see, et kodanlus siin oma ko-
danlist ideoloogiat kaswatab ja siin töö-
rahwa wastu kõiki abinõusid tarwitusele
on wõtnud selleks, et oma kodanlist
wõimu kindlustada. Ma ei salga, et ka
praegustes kodanlistes koolides osalt
tõsist teadust õpetatakse, kuid seda, mis
tarwilikum on elukogemustest, elunäh-
tustest arusaamiseks, ei õpetata, waid las-
takse õpilasi seal läbi niisugusest soustist,
mis peaks töörahwa lastele selle kodan-
lise korra nii wäga armsaks, magusaks
ja meeldiwaks tegema. Seal maalitakse
töörahwa lastele piltisid haljale oksale
pääsemise wõimalusest, kodanlisest ühis-
tegewusest, waba wõistluse ja eraalgat-
tuse alusel. Seal seletatakse wabadust
ja individualismi ja isiku lugupidamist,
kuid sealjuures ei näidata sugugi mitte
selle tõsise aluse peale, millest oleneb ära
isiku wabadus, millest oleneb isiku ilma-
waade, millest oleneb isiku hea
käekäik. Meie teame, et wabal
wõistlusel on olnud omad head küljed
kodanlise ühiskonna tärkamise ajal, kus
ta seda ühiskonda täiusele wiis. Nüüd
on see aga ainult pettepilt, mida tööliste-
lastele kodanlistes koolides ette maali-
takse. Kui nüüd hariduspoliitika alal on
leidunud üksikuid inimesi, kaswatustead-
lasi, kes on tahtnud teistsugust ilmawaad-
et ja arusaamist töölistesse istutada, siis
on astunud haridusministeerium wahele
ja kindla käega nõudnud ja näidanud, et
haridus ka kodanluse aimuõigus on. Sel-
lega on näidatud, et ei ole ilmawaate, ega
mõttewabadust.

Üle minnes teiste ministeeriumide
juurde näeme, et eriti sõjaministeerium
wäga suure osa riigi eelarwest ära tarwi-

tab, üle 21% kogu sissetulekutest läheb
sõjaministeeriumi kulude katmiseks. Sõ-
jaministeeriumile antawate summade
määr arwuliselt wõttes on küll wäiksem
1924 a. eelarwes, wõrreldes teiste aasta-
tega, kuid see summa teeb siiski wäga
suure protsendi wälja kogu eelarwest.
Meie teame aga, et sõjawägi praeguse
korra juures üks neist wahenditest on,
mida kodanlus kasutab oma wõimu alah-
loidmiseks ja wõitlewa tööliklassi alla-
surumiseks. See sõjawägi ei pea kodan-
lust kaitsema mitte üksi wälise waenlase
eest, nagu seletatakse, waid ka sisemise
waenlase eest, see on oma töölisteklassi
eest. Kuid küsimus seisab selles, kas
Eesti kodanlus oma sõjawäega suudab end
waenlaste eest kaitsta? Kõigil kodan-
listel riikidel on oma sisemised, kui ka
wälised waenlased. Üheks sisemiseks
waenlaseks, nagu juba seletasin, on Eesti
kodanlusele tööliklass ja wäliseks waen-
laseks, nagu härra Laidoner Narwas awa-
likul rahwakoosolekul seletas, on ainult
üks riik, see on nõukogude Wenemaa.
Ei karda Eesti kodanlus landeswehri, ega
suure Inglise riigi imperialiste, waid kar-
dab ainult ühte, kardab nõukogude Wene-
maad.

Härra Laidoner ütles, et Eesti kodan-
lus kardab ainult ühte ja see on nõuko-
gude Wenemaa, nagu kogu rahwuswahe-
line kodanlus kardab rahwuswahelist
proletaarlaste wõitu. Selleks, et ennast
kindlustada, ongi temal tarwis sõjawäge
luua.

Juhataja J. Tõnisson: Rkl.
Reesen, Eesti sõjawäel ei ole mitte üles-
andeks kodanluse wõimu kindlustada.
Ma teen Teile märkuse ja wõtan Teilt
sõna ära. (Wahelhüüe: Koosolek
lõpetada.) Ma kuulen ettepanekut
koosoleku lõpetamise kohta. (Hääle-
tatakse.) Poolt on 18 Riigikogu liiget,
wastu on 8, seega on otsustatud
koosolekut lõpetada.

Lõpetan koosoleku.

Koosolek lõpeb kell 12.40 min.

Algkirjale alla kirjutanud:

Riigikogu esimees J. Tõnisson.

Sekretäär T. Kalbus.

Abisekretäär J. Wain.